

De profetie van Habakuk

<https://hdl.handle.net/1874/253176>

40191 Thers. 50 Jan. 1900

DE PROFETIE VAN HABAKUK

DOOR

G. SMIT.

ht

A. qu.

192

DE PROFETIE VAN HABAKUK.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

1394 6722

DE PROFETIE VAN HABAKUK.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE GODGELEERDHEID.

AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT.

NA MACHTIGING VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS

Dr. H. WEFERS BETTINK,

Hoogleeraar in de Faculteit der Wis- en Natuurkunde,

VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAAT DER UNIVERSITEIT

TEGEN DE BEDENKINGEN VAN

de Faculteit der Godgeleerdheid

TE VERDEDIGEN

op Dinsdag 30 Januari 1900, des namiddags te 3½ uren,

DOOR

GERARD SMIT,

geboren te Kruiningen.

UTRECHT. — A. J. v. HUFFEL. — 1900.

Aan mijn Vader

en

aan de nagedachtenis mijner Moeder.

Ik wil dit proefschrift niet het licht doen zien, zonder mijn hartelijken dank te betuigen aan allen, die op mijn vorming van invloed zijn geweest.

Mijn dank aan U, Hooggeleerde Heeren, Leden der theologische faculteit, en aan U, Hoogleeraren vanwege de Ned. Herv. Kerk, voor het onderwijs, dat ik gedurende korter of langer tijd van U mocht ontvangen. Inzonderheid breng ik mijn dank aan U, Hooggeleerde Valeton, zeer geachte promotor, voor Uw raad en voorlichting, mij bij de vervaardiging van mijn proefschrift zoo welwillend verstrekt.

Met dankbaarheid herinner ik mij het onderwijs van de beide overleden hoogleeraren Cramer en Kleyn, van welken laatste ik langer dan iemand anders onderricht mocht ontvangen.

Ongaarne zou ik U vergeten, Hooggeleerde Houtsma, wiens discipel ik meer dan één jaar mocht zijn; terwijl ik niet wil nalaten mijn erkentelijkheid te betuigen aan Ds. J. van Dijk Mzn., Directeur der Doetinchemsche Stichtingen, en aan den heer H. Merckens te Vlissingen,

*die, ieder op zijne wijze, voor mij van beteekenis zijn
geweest.*

*Moge God allen, die mij het beste van hun hoofd en
hart gegeven hebben, rijkelijk zegenen!*

OOSTERLAND (ZEEL.), Januari 1900.

I N H O U D.

Literatuur	Bladz. I—VI.
----------------------	-----------------

EERSTE HOOFDSTUK.

De verschillende gevoelens over Habakuk's profetie	1—22.
A. Het gevoelen van hen, die de eenheid der profetie handhaven.	2—13.
B. Het gevoelen van hen, die de eenheid der profetie verwerpen	13—22.

TWEDE HOOFDSTUK.

Woordcommentaar.	23—73.
A. Cap. I.	23—35.
B. Cap. II.	35—50.
C. Cap. III.	50—73.

DERDE HOOFDSTUK.

Vertaling	74—81.
---------------------	--------

VIERDE HOOFDSTUK.

Samenstelling en tijd van vervaardiging.	82—100.
A. Samenstelling	82—95.
B. Tijd van vervaardiging	95—100.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Godsdienstige Inhoud	101—107.
A. Jahwe.	101—103.
B. De rechtvaardige en de goddelooze	104—106.
C. Het gebedsleven des profeten	106—107.

LITERATUUR.

- W. W. Baudissin: Studien zur semitischen Religionsgeschichte. Heft II.
I. Der Begriff der Heiligkeit im Alten Testament. 1878.
- C. Bredenkamp: Die Tafelinschrift Hab. 2. Theologische Studien und Kritiken. 1889. S. 161—164.
- K. Budde: Zu Habakkuk 2 : 3 ff. Stade's Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft. 1889. S. 155—156.
- K. Budde: Die Bücher Habakkuk und Sephanja. Theologische Studien und Kritiken. 1893. S. 384 ff.
- K. Budde: Problems of the prophetic literature. II. Habakuk. The Expositor. N^o V. May 1895. Fifth Series. pp. 372—385.
- C. H. Cornill: Das Targum zu den Propheten. Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft. 1887. S. 199.
- F. Delitzsch: Der Prophet Habakuk. 1843.
- F. Delitzsch: Messianische Weissagungen in geschichtlicher Folge. Zweite Auflage. 1899.

- B. Duhm: Die Theologie der Propheten als Grundlage für die innere Entwicklungsgeschichte der israelitischen Religion. 1875.
- H. Ewald: Jeremja und Hezeqiel mit ihren Zeitgenossen. Zweite Ausgabe. 1868. in: Die Propheten des Alten Bundes. Zweite Ausgabe, zweiter Band. 1868.
- F. Field: Origenis Hexaplorum quae supersunt. Tomus II. 1875. pp. 1003—1011.
- F. Giesebrecht: Beiträge zur Jesajakritik. Nebst einer Studie über prophetische Schriftstellerei. 1890. S. 196 ff.
- F. Giesebrecht: Die Berufsbegabung der alttestamentlichen Propheten. 1897.
- M. J. de Goeje: Beoordeeling van:
Der Prophet Habakuk nach dem gründlich revidirten, zum erstenmale in seiner ursprünglichen Verbindung wiederhergestellten hebräischen Text, auf's neue übersetzt, eingeleitet und erklärt von Johannes von Gumpach 1860, in: Nieuwe Jaarboeken voor wetenschappelijke theologie, vierde deel. 1861. Blz. 304—319.
- G. Buchanan Gray: The references to the »King" in the psalter, in their bearing on questions of date and messianic belief. The Jewish quarterly Review. Volume VII. 1894—1895, pp. 658—686.

- J. von Gumpach (zie de Goeje).
- F. Hitzig: Die zwölf kleinen Propheten. Vierte Auflage, besorgt von Dr. H. Steiner. 1881.
- M. Th. Houtsma: Habakuk 2:4 en 5. Theol. Tijdschrift. 1885. blz. 180—183.
- E. Hühn: Die messianischen Weissagungen des israelitisch-jüdischen Volkes bis zu den Targumim. 1899.
- E. Kautzsch: Ueber die Derivate des Stammes צדק im alttestamentlichen Sprachgebrauch. 1881.
- C. F. Keil: Biblischer Commentar über die zwölf kleinen Propheten. 1866.
- P. Kleinert: Die Naturanschauung des Alten Testaments, in: Theol. Stud. u. Krit. 1898. Erstes Heft. S. 7—33.
- E. Klostermann: Analecta zur Septuaginta, Hexapla und Patristik. 1895. S. 50—60.
- E. König: Der Offenbarungsbegriff des Alten Testaments. 1882.
- E. König: Einleitung in das Alte Testament. 1893.
- A. Kuenen: Historisch-Critisch Onderzoek naar het Ontstaan en de Verzameling van de boeken des Ouden Verbonds. Tweede Uitgave. Tweede Deel. 1889, blz. 386—395.

Küper: Das Prophetenthum des Alten Testamentes.
1870.

P. de Lagarde: *Prophetæ chaldaice*. 1872.

A. Merx: *Chrestomathia Targumica*. 1888, pp. 104—112.

E. Meyer: *Geschichte des Alterthums*. Erster Band.
1884.

D. H. Müller: *Die Propheten in ihrer ursprünglichen Form*. 2 Bde. 1896.

W. Nowack: *Die kleinen Propheten*. 1897.

H. Oort: *Habakuk*. *Theol. Tijdschr.* 1891. blz. 357—367.

C. von Orelli: *Die alttestamentliche Weissagung von der Vollendung des Gottesreiches*. 1882.

C. von Orelli: *Das Buch Ezechiel und die 12 kleinen Propheten*. 1888.

L. A. Rosenthal: *Einiges über Habakuk*. *Theol. Stud.*
Afl. 3, 1898, blz. 183—193.

J. W. Rothstein: *Ueber Habakuk*. Kap. 1 u 2. *Theol. Stud. u. Krit.* 1894. Erstes Heft. S. 51—85.

A. Schlatter: *Der Glaube im Neuen Testament*. 1885.

E. Schrader: *Keilinschriftliche Bibliothek*. Band III.
2. Hälfte. 1890.

P. Schwartzkopff: *Die prophetische Offenbarung nach Wesen, Inhalt und Grenzen*. 1896.

- M. Sebök (Schönberger): Die syrische Uebersetzung der zwölf kleinen Propheten und ihr Verhältniss zu dem massoretischen Text und zu den älteren Uebersetzungen, namentlich den LXX und dem Targum. 1887.
- R. Sinker: The Psalm of Habakkuk. 1890.
- B. Stade: Miscellen: Habakuk. Z. f. a. W. 1884. S. 154—159.
- J. Z. Schuurmans Stekhoven: De Alexandrijnsche Vertaling van het Dodeka-propheton. 1887.
- H. Strack: Einleitung in das Alte Testament. 4^e Aufl. 1895.
- C. Thomas: Handbuch der Geschichte des Alten und Neuen Bundes. I. Geschichte des A. B. u. s. w. 1897. S. 360 ff.
- C. P. Tiele: Babylonisch-Assyrische Geschichte 2. Teil. 1888.
- J. J. P. Valeton Jr.: De dag van Jahve. Studien. Derde Deel 1877, blz. 342—364.
- P. Volz: Die vorexilische Jahweprophetie und der „Messias. 1897.
- B. Walton: Biblia Polyglotta. Tom. III. 1656.
- H. Weinell: מֵשֶׁח und seine Derivate. Z. f. a. W. 1898. Heft I. S. 1—82.

J. Wellhausen: Skizzen und Vorarbeiten. Fünftes Heft. Die kleinen Propheten übersetzt, mit Noten. 1892.

G. Wildeboer: De Letterkunde des Ouden Verbonds, 2^e druk, 1896.

J. K. Zenner: Die Chorgesänge im Buche der Psalmen. 1896.

EERSTE HOOFDSTUK.

DE VERSCHILLENDE GEVOELEN OVER HABAKUK'S PROFETIE.

Over Habakuk is veel geschreven. De weinige hoofdstukken zijn van alle kanten bekeken. Dat zou een reden kunnen zijn om dezen profeet niet meer tot onderwerp voor een proefschrift te kiezen, ware het niet, dat de gevoelens omtrent eenheid, tijd van vervaardiging enz. verre van overeenkomen.

Het is mijn bedoeling in dit hoofdstuk de gevoelens der voornaamste geleerden, die zich met Habakuk hebben beziggehouden, mede te deelen. Dan zal duidelijk worden, welke de kwesties zijn, omtrent welke men het nog altijd niet eens is. In een later hoofdstuk geef ik mijn eigen gevoelen. Ik behandel eerst de schrijvers, welke vasthouden aan de eenheid, al verschillen zij ook onderling zeer in hun opvatting omtrent den tijd van vervaardiging. In de tweede plaats komen ter sprake de gevoelens van die geleerden, welke de eenheid der profetie verwerpen. Ten einde geen al te uitgebreid overzicht te krijgen, begin ik met Delitzsch, die in 1843 zijn uitgebreiden commentaar gaf over Habakuk.

A. HET GEVOELEN VAN HEN, DIE DE EENHEID DER
PROFETIE HANDHAVEN.

Delitzsch. Volgens hem klaagt de profeet in 1 : 2—4 over de zonde in Juda. Jahwe zegt, dat de Chaldeën het kwaad zullen straffen 1 : 5—11. Omdat de profeet in den geest ziet, dat de Chaldeën hun macht misbruiken, vraagt hij Jahwe het geweld te keeren. 1 : 12—17. In Cap. 2 volgt Jahwe's antwoord. In een gezicht wordt den profeet geopenbaard, dat de Chaldeën zullen gestraft worden. 2 : 4—20. Cap. 3 slaat op de twee voorafgaande capita terug. De gevoelens van angst en ontzetting vinden hun verklaring in het dreigend orakel tegen Juda 1 : 5—11; die van blijdschap in het orakel tegen de Chaldeën 2 : 4—20. Delitzsch plaatst de profetie onder de regeering van Josia. Voor diens regeering haar te plaatsen, mag niet op grond van **בִּימֵיכָם** in 1 : 5. Het verschil in tijd tusschen de voorzegging en de komst der Chaldeën mag niet al te groot zijn.

Omdat cap. 3 bestemd was voor den dienst in den tempel, waarin Habakuk werkzaam was als Leviet, kan de profeet niet zijn opgetreden vóór het twaalfde jaar van Josia, het jaar waarin de reformatie van den cultus valt. Hij moet evenwel spoedig na het twaalfde jaar van dezen koning zijn opgetreden, omdat Jeremia zich in zijne vroegste profetiën nauw aan Habakuk aansluit.

Bij deze argumenten komen nog andere, die wel niet den doorslag geven, maar de aangevoerde toch versterken, naar zijne meening. In de eerste plaats wijst Delitzsch op de volgorde der profeten, die volgens hem een chronologische is. Habakuk is eerder dan Zefanja. Verder wijst hij op het Jesajaansche in de wijze van uitdrukking. Habakuk sluit de Jesajaansche school; Zefanja vormt den overgang tot de Jeremiaansche.

Dat Habakuk de komst der Chaldeënen voorstelt als iets, dat ongeloofelijk klinkt, is een bewijs tegen zijn optreden onder Jojakim. Bovendien was de komst der Chaldeënen onder de regeering van Jojakim vroeger door de profeten voorzien: 2 Kon. 24 : 2. vg. 2 Kon. 21 : 10 vv., 2 Kon. 23 : 26, 27.

Ook past de schildering van den inwendigen toestand in 1 : 2—4, waar gesproken wordt van de onderdrukking des rechtvaardigen door den goddelooze, volkomen in den tijd van Josia's hervorming, toen de godsdienstige opwekking een reactie in het leven moest roepen ¹⁾.

Keil. Met Delitzsch komt Keil in hoofdzaak overeen; in de tijdsbepaling is er verschil. Wel erkent hij de mogelijkheid, dat Habakuk zijn profetie in het twaalfde jaar van Josia heeft geschreven, maar op verschillende gronden plaatst hij den profeet toch liever in de laatste jaren van Manasse. Hab. 1 : 5, waar de komst der Chaldeënen als iets ongeloofelijks wordt voorgesteld; plaatsen als 2 Kon. 21 : 10 vv., 2 Kron. 33 : 10, waar sprake is van profeten, die onder Manasse den ondergang van stad en land voorzagen, onder welke profeten zeer waarschijnlijk Habakuk behoorde; de afhankelijkheid van Zefanja en Jeremia van Habakuk, gevoegd bij den van deze profeten verschillenden stijl, die meer overeenkomt met dien der oudere profeten en het feit, dat ook Manasse na zijne bekeering den tempeldienst herstelde (2 Kron. 33 : 15), waardoor het mogelijk was, dat Habakuk cap. 3 bestemde voor het gebruik in den tempel — dit alles doet Keil de voorkeur geven aan Manasse's tijd. Op bijna dezelfde gronden plaatst Küper den profeet onder Manasse.

¹⁾ In zijn: „Messianische Weissagungen u. s. w.” 2e Auflage, 1899, Seite 136, plaatst Del. Hab. onder de regeering van Manasse.

Ewald. Ewald is van een ander gevoelen. Wel erkent hij, dat er veel pleit voor den tijd van Josia: immers Habakuk spreekt niet over de zonden van vroegere tijden; er is geen sprake van afval van Jahwe; er wordt niet gedreigd met den goddelijken toorn; recht en gerechtigheid schijnen te bloeien; van afgodendienst is alle spoor weg; maar, omdat de eerste zekere inval der Chaldeën, waarvan onze berichten spreken, pas onder Jojakim valt (2 Kon. 24:1), moet Habakuk geschreven hebben onder diens bestuur.

Duhm. Duhm houdt Habakuk voor een der eenzijdige volgelingen van Jesaja. Want de profeet neemt de gedachte over, dat het volk van Jahwe niet uitgeroeid zal worden, zonder te letten op des volks zonden. Hij legt den nadruk op deze gedachte, dat Jahwe Israëls wreker en redder is. Ter sprake komt niet de macht, maar de gerechtigheid Gods. In Habakuk's profetie is te zien de overweldigende indruk, dien de Chaldeën, na de regeering van Josia, op de Judeërs maakten. Zeer duidelijk treedt op den voorgrond de gedachte aan een anti-goddelijke kracht, die den rechtvaardige onderdrukt. Jahwe zal die macht vernietigen, op zijn tijd; de profeet verwacht den ondergang des goddeloozen te spoedig.

Habakuk roert slechts vluchtig aan, dat de Chaldeën een historische zending hebben (1:5, 6); het volk van Juda beoordeelt hij meer met het idealisme van den dichter, dan met de zedelijke gestrengheid van den profeet.

Hitzig-Steiner. Terwijl Duhm geen vaste tijdsbepaling geeft, doen Hitzig-Steiner dat wel. Volgens dezen treedt de profeet op onder de regeering van Jojakim (vgl. 2 Kon. 24:2) tegen wien cap. 2:9—14

is gericht. De Chaldeëen rukken aan van het Westen (1:9)¹⁾. In cap. 3 worden hunne geweldenarijen beschreven; in 3:14 maken zij jacht op de Judeërs; in 3:17 rooven zij het vee weg. Men doet het best de profetie te plaatsen in 604, toen de slag bij Carchemis achter den rug was. De samenstroming van volk in Jeruzalem (Dec. 605) wordt door Hitzig-Steiner in verband gebracht met de komst der Chaldeëen, vgl. Jer. 36:9 met 35:11.

Orelli. Evenzoo plaatst Orelli deze profetie onder Jojakim. Onder Josia gaat niet, want volgens 2 Kon. 22:20 zou het land onder diens regeering stil wezen; terwijl de plaatsing onder zijn opvolger steun vindt in Jer. 36:29, waar gesproken wordt van des konings ongeloof aan de komst der Chaldeëen.

Evenals Hitzig ziet hij in 1:2—4 een beschrijving van de ongerechtigheid in Juda, die gestraft wordt door de Chaldeëen. Doch omdat dezen hun macht misbruiken, worden zij met den ondergang gestraft. De hoogmoedige valt, de geloovige blijft in 't leven. De wereldmacht verdwijnt, de aarde wordt vol van de heerlijkheid van Jahwe. Jahwe komt ten gerichte, de vijand gaat onder, het volk en de gezalfde (niet gelijk aan het volk of aan Jojakim, doch de ideale koning) worden behouden.

Volgens hem heeft Habakuk vóór den inval der Chaldeëen geschreven.

Oort. Oort zegt, dat in 1:2—4 de profeet klaagt over twisten en verdrukkingen, waarvan hij getuige is, tengevolge waarvan het recht wordt verdraaid. De

1) Deze opvatting steunt op hun vertaling van 9b: Das Streben ihrer Gesichter ist ostwärts.

schuldigen zijn Israëlieten. In 1:5—11 worden de verschrikkelijke Chaldeën beschreven. In welk verband de komst van dit volk staat met de onderdrukkingen, waarover in vs. 2—4 geklaagd is, blijkt niet. Geen woord wijst er op, dat de Chaldeën de tuchtigers moeten zijn, want de verzen 11 en 12 behelzen een troost voor Israël.

»De volgorde der denkbeelden in 1:2—12 is dus: O Heer, hoelang zult gij nog die geweldenarijen onder Israël aanzien? Trouweloozen, ziet, daar komen de Chaldeën; o God, gij zult ons tegen dezen beschermen en hun overmoed fnuiken" ¹⁾.

Vers 13 ziet niet op de Chaldeën. De woorden עמל, חמס, חבט, צדיק en בגדים (hij leest dat ook in vs. 5) komen voor in 2—5 en maken het waarschijnlijk, dat de profeet hier het oog heeft op de Israëlietische dwingelanden. Het verband tusschen 12 en 13 is dit: gelijk de Chaldeën bestemd zijn voor den ondergang, zoo ook de Israëlietische geweldenaars.

Vers 14 is eerder te begrijpen als het betrekking heeft op de door Israëlieten onderdrukte rechtvaardigen, dan wanneer het toegepast wordt op het geweld, dat de Chaldeën Israël aandoen.

De verzen 15—17 hebben betrekking op de Chaldeën.

Oort vindt in het eerste hoofdstuk de volgende evenwijdig loopende stukken:

2—4: betrekking hebbende op Israëlietische geweldenaars,

5—12: ziende op het geweld der Chaldeën.

Daaraan beantwoordt:

13—14: slaande op goddelooze Israëlieten,

15—17: aanwijzende de onderdrukking der Chaldeën.

1) Theol. Tijdschrift 1891 blz. 359.

In beide ontbreekt de aanwijzing van verband tusschen de deelen.

In cap. 2 : 1 wordt gesproken over een klacht, welke zoowel op de Chaldeën, als op de inlandsche onderdrukkers kan slaan.

De verzen 2 en 3 zeggen, dat de profeet geduld moet oefenen. Cap. 2 : 4 en 5^a doen eer denken aan binnenlandsche onderdrukkers dan aan buitenlandsche veroveraars. Vs. 5^c: »hij verzamelt tot zich alle natiën en vergadert tot zich alle volken», ziet blijkbaar op een veroverend volk; het voorafgaande: »hij spert den muil open als de onderwereld en is als de dood, die niet verzadigd kan worden», vormt den overgang tusschen 4—5^a en 5^c; het kan zoo wel slaan op de rijke dwingelanden als op de Chaldeën.

6^b—8 is te verstaan gedeeltelijk van onrechtvaardige rijkaards, gedeeltelijk van een volk.

9—11 ziet op een buitenlandschen veroveraar; 12 kan wel betrekking hebben op een onrechtvaardig koning (Jojakim volgens Hitzig), doch in 13 wordt de koning uit het oog verloren.

15 en 16 doen denken aan een inlandschen tiran, 17 wijst eer op een volk of een veroveraar.

18—20 zijn duidelijk, als zij het oog hebben op de Chaldeën.

Oort zegt: »M. i. hebben wij in 1 : 2—20 eene doorlopende rede of liever een geschreven stuk, dat tot opschrift zou kunnen hebben: hoogmoed komt voor den val; voor welks opstelling de schrijver tweeërlei aanleiding had: onrecht door Israëlieten tegen hunne broeders gepleegd en de verschijning der verschrikkelijke Chaldeën" ¹⁾. Jahwe zal beide soorten geweldenaars

1) Theol. Tijdschr. 1891, bl. 363.

straffen. Op hem wijst 2 : 20. Tegenover de machteloze afgoden staat Jahwe, welke in zijn heiligen tempel is en voor wien de gansche aarde stil moet zijn.

Nadat Oort de bezwaren van Kuenen en Stade tegen de echtheid van cap. 3 aan kritiek heeft onderworpen, waarbij hij in opvatting geheel en al afwijkt van beide geleerden, wijst hij er nog op, dat 3 : 12—14 juist dezelfde tweeslachtigheid bevat als de profetie in cap. 1 : 2—2 : 20. Als er gesproken wordt van het dorschen der volken door Jahwe ter redding van zijn volk en zijn gezalfde, kan aan de Chaldeën gedacht worden, »maar bij: »gij slaat den top van het huis des goddeloozen af, ontbloot (עֲרִית) den grondslag tot den hals,» komen ons eerder tirannieke aanzienlijken voor den geest dan vreemde veroveraars" ¹⁾. Vers 14, volgens de waarschijnlijke vertaling: »Gij hebt met speren het hoofd zijner leiders doorboord, die aanstormden om mij te verstrooien, die jubelden, als om den nooddrufte in zijn schuilhoek te verteren,» past bij 13; het eerste gedeelte doet denken aan een vijandelijk leger, het slot aan onbarmhartige rijkaards.

Volgens Oort kunnen de drie hoofdstukken toegevoegd worden aan een schrijver uit het eind van Jojakims leven; »zij vormen een goed doorlopend geheel; waarin onrechtvaardige overheden en adellijken worden gewezen op den euvelmoed der Chaldeën, die, zooals ook zij immers geloofden? door Jahwe's macht gefnuikt zou worden, wat hun tot ernstige waarschuwing strekken kon, maar tevens den schrijver en zijnen vromen geestverwanten tot troost was, ook in de verdrukking, welke zij van die landgenooten hadden te verduren." ²⁾

1) Theol. Tijdschr. 1891, bl. 367.

2) Ibid.

König. Verdedigen Delitzsch, Keil, Küper, Hitzigsteiner, Orelli en Oort de meening, dat in de verzen 1 : 2—4 gesproken wordt over de onderdrukking van goddelooze Judeers, König is van een ander gevoelen. De goddelooze is bij hem de Chaldeër, de rechtvaardige Juda.

Hij geeft aldus den inhoud van Habakuk terug: Aan den profeet is de komst der Chaldeën bekend gemaakt. Tengevolge daarvan is hij zoo verschrikt, dat hij geen thora meer onderwijzen kan en het recht van Jahwe niet meer duidelijk kan maken. Hij kan niet gelooven, dat Jahwe het geweld der Chaldeën op den duur zal toelaten; daarom vraagt hij, wanneer het zal eindigen. Jahwe antwoordt in cap. 2: de Chaldeën, welke in 606 vóór Christus Jeruzalem bedreigden, zullen het nationale bestaan van het volk niet vernietigen. Cap. 3 slaat op deze troostrijke verzekering terug; het doet dit, zich aansluitende aan de vroegere uitreddingen van het volk door Jahwe.

König meent, dat Habakuk na den slag bij Carchemis (606) geschreven heeft, want uit de profetie blijkt, dat de Chaldeën reeds hun macht misbruiken.

Strack. Strack komt in opvatting met König overeen. Hij plaatst de profetie tusschen 605 en 601, want de Chaldeën worden voorgesteld als overwinnaars en onderdrukkers. De profetie moet derhalve geschreven zijn in een tijd, toen men onder de macht der Chaldeën gebukt ging.

Rosenthal. Eindelijk vermeld ik nog het gevoelen van Rosenthal. Deze spreekt de meening uit, dat inhoud, vorm en taal voor de eenheid der profetie pleiten.

Over den inhoud zegt hij, dat de profeet in 1 : 2—4 klaagt over den bedorven toestand in Juda.

5—11 is Jahwe's antwoord op die klacht. Als Habakuk inziet, dat de Chaldeënen geweldenaars zijn, verschrikt hij zeer; vandaar nieuwe vragen 1 : 12—17, waarop cap. 2 het antwoord is. Cap. 3 is volgens Rosenthal een noodzakelijk bestanddeel der profetie, omdat deze ons onbevredigd zou laten, als de mensch Habakuk zich niet had geuit.

Hij wijst er op, dat, de gansche profetie door, de vorm gekunsteld is, niet alleen in de door de meesten als echt erkende verzen, maar ook in de andere. vgl. 2 : 6 עבטיט en 2 : 16 קיקלון.

De moeilijke taal en de ongelijke rhytmus van cap. 3 vindt men ook in cap. 1, dat als echt geldt. Hij verwijst naar תפוג, מכתיר, מעוקל 1 : 4, מגמת 1 : 9. Hij herinnert aan 2 : 9, 10, 15, waar, in plaats van het tweeledig parallelisme, het drieledige gevonden wordt. Doch dit wordt ook in 1 : 9 en 2 : 7 aangetroffen.

»Durchaus nicht glatt und durchsichtig ist der Rhythmus 1 : 3, 4 (ständige Bindeworte, zweimal על כן, einmal כי) 7, 11; die hemmenden על כן und כי kehren 15, 16, 17 wieder und gehemmt ist der Rhythmus von 2 : 4" ¹⁾.

Het ongelijkmatige der als onecht aangeziene verzen vindt men ook in de echte, zoodat Rosenthal als zijn gevoelen zegt: »So bieten von dieser Seite die Sätze von 2 : 9 kein streng zu unterscheidendes Ganze" ²⁾.

Bovendien wijst Rosenthal op de taalkundige overeenkomst met eenige psalmen. Veel in Habakuk voorkomende woorden en uitdrukkingen vindt hij terug in de psalmen 1—18, waar de verhouding van den צדיק tot den רשע op den voorgrond staat.

1) Theol. Stud. 1898, bl. 192.

2) Ibid.

Hij geeft niet den tijd aan, waarin Habakuk heeft geschreven.

Uit het aangevoerde blijkt, dat Keil en Küper Habakuk plaatsen onder Manasse, Delitzsch onder Josia, de anderen, voor zoover zij een tijdsbepaling geven, onder Jojakim.

Ewald, Duhm, König en Strack zijn van meening, dat 1:2—4 ziet op de onderdrukking der Judeërs door de Chaldeënen, de overigen zien in de goddeloozen onderdrukkende Judeërs.

Von Gumpach en de Goeje. Dezen handhaven de eenheid, maar zij zijn van gevoelen, dat een andere rangschikking der verzen noodig is.

Volgens von Gumpach profeteerde Habakuk onder Josia in de jaren 625 en 624 v. Chr. Tot die tijdsbepaling komt hij door in 1:6 onder **הַכַּשְׂדִּים** niet de Chaldeënen te verstaan, maar de Scythen, 't zij dan, dat men punctueere **הַבְּשִׁדִּים** (de aan schrikgoden **שְׂדִים** gelijke) of **הַשְּׂכָדִים** leze. Volgens hem bestaat de profetie van Habakuk uit twee liederen. Tot het eerste lied rekent hij: 1:1—2:3, 3:16—17 (onecht is 1:15—17).

Tot het tweede behooren 3:1—2, 2:4—20, 3:3—15, 18—19. Onecht is 2:12—14. 2:19 moet geplaatst worden voor 2:18 en 3:15 tusschen 3:7 en 3:8.

v. Gumpach oordeelde, dat na 2:3 moest volgen òf een godsspraak, òf, wanneer men aanneemt dat het woord **הוֹן** (2:2) slaat op de aankondiging van 1:5 vv., eenige sluitwoorden van den profeet. Nu voldoen, volgens hem, 2:4 vv. aan geen van beide eischen, en ook is 2:4 niet het begin van een nieuw lied. Dus bestaat er tusschen 2:3 en 4, gelijk Hänlein reeds opmerkte, een lacune. 3:16 en 17 passen niet na de beschrijving van Jahwe's zegetocht, wel na de ver-

schrikkelijke aankondiging in cap. 1. Daarom plaatst v. Gumpach 3 : 16 en 17 na 1 : 1—2 : 3.

Als begin van het tweede lied neemt hij 3 : 1—2 ; deze verzen, gevolgd door de bovengenoemde, geven, volgens hem, een goed geheel.

Hij houdt 1 : 15—17 voor geïnterpoleerd, omdat zij een tegenwoordigen toestand beschrijven, terwijl in 1 : 5 vv. de verschijning der **כשרים** nog toekomstende is.

2 : 12—14 noemt hij juist, wat den vorm betreft; doch de inhoud is, op zichzelf en in 't verband, onzin.

Hij noemt het een interpolatie van iemand, die volstrekt niet in den geest van Habakuk kon doordringen, samengevlochten uit Micha 3 : 10 (vgl. Jer. 22 : 13), Jer. 51 : 58 en Jes. 11 : 9.

2 : 19 behoort voor 18 te staan, omdat anders de zin, met »wee» beginnende, middenin geplaatst is. Bij verplaatsing der verzen is tegen den loop der gedachte geen bezwaar in te brengen.

In cap. 3 verplaatst hij 15, als niet passende na 14; het vervolg van 14 is 18. Op zijn nieuwe plaats verklaart het de vrees van Cuschan en de siddering van Midian, terwijl het tevens aanleiding geeft tot de vraag van 3 : 8.

De Goeje neemt ook twee liederen aan, doch hij rangschikt anders. Tot het eerste lied behooren 1 : 1—4; 2 : 1—3; 1 : 5—11; 3 : 16—17; tot het tweede 3 : 1—2; 1 : 12—17; 2 : 4—20 (12—14 onecht), 3 : 3—7; 3 : 15, 8—14, 18—19.

Hij motiveert de rangschikking aldus: **תוכחת** 2 : 1 beteekent verdediging of beschuldiging. Omdat in 1 : 1—4 het volk beschuldigd wordt, is 2 : 1—3 na deze verzen op zijn plaats. Wat hij op zijn wachttorens ziet, volgt dan 1 : 5—11.

Als 2 : 1—3 van zijn plaats genomen wordt, komt er

bovendien aansluiting tusschen 1 : 17 en de hem duistere woorden van 2 : 4—5^a.

Hij is het met v. Gumpach eens, dat 3 : 16—17 niet in het verband past; het moet volgen op de aankondiging van een vreeselijk godsbesluit. Lascht men na 1 : 11 deze twee verzen in, dan zijn ze geheel verklaard.

Met 1 : 12 begint de bede van den profeet, nadat het godsbesluit voltrokken was. Het opschrift dier bede is te vinden in 3 : 1—2.

Van 2 : 4—20, dat hij op 1 : 12—17 laat volgen, is 20 een goede inleiding op de schildering van Jahwe's glorierijke komst.

Op dezelfde gronden als v. Gumpach verklaart hij 2 : 12—14 voor onecht, en plaatst hij 3 : 15 tusschen 3 : 7 en 3 : 8.

B. HET GEVOELEN VAN HEN, DIE DE EENHEID DER PROFETIE VERWERPEN.

Stade. Deze verklaart 2 : 9—3 : 19 voor onecht. Hij behandelt eerst 2 : 9—11. Deze verzen te laten slaan op den koning der Chaldeën, is onmogelijk wegens 9^b, daar van dezen niet gezegd kan worden, dat hij op onrechtvaardige wijze bezittingen verwerft om zijn nest in de hoogte te stellen, noch dat hij dit laatste doet om zich uit de hand van het kwaad te redden. Evenmin kunnen de verzen slaan op Jojakim, gelijk Hitzig wil, daar zij, zoo opgevat, geheel en al uit hun verband vallen. Ook heeft Jojakim zijn nest niet in de hoogte geplaatst, om aan het onheil te ontkomen.

Volgens Stade kan 2 : 9—11 alleen betrekking hebben

op een tiran, die door onderdrukking zijn macht heeft bevestigd en door zijn invloed zijne familie zoekt te verheffen, en wel op een Palestijnschen roofridder.

Hij houdt 9—11 voor een latere bijvoeging, evenals 12—14, welke verzen citaten van drie godsspraken zijn: 12 = Micha 3 : 10; 13 = Jer. 51 : 58; 14 = Jes. 11 : 9.

Evenmin als 9 : 11 kan 15—17 verklaard worden van Jojakim of van den koning der Chaldeën. Want het geweld, bedreven aan den Libanon (2 : 17) past niet op Jojakim, en een koning, die uittrekt om te veroveren, heeft wel belangrijker dingen te doen dan cederen om te hakken en op jacht te gaan. En men mag 17 niet figuurlijk opvatten wegens de verbinding met 15 en 16, die dan alleen een goeden zin opleveren als zij betrekking hebben op een parvenu, die in de nieuwgebouwde burcht met zijn gezellen drinkgelagen houdt. Vers 17 geeft de handelwijze te kennen van een roofridder.

18—20 kan niet slaan op Jojakim, want we weten niets van diens beeldendienst, en evenmin op den koning der Chaldeën, omdat geen Israëliet recht heeft dezen zijn afgodendienst te verwijten. De beschrijving van den afgodendienst komt overeen met die van lateren tijd; een profeet, levende ten tijde van de invallen der Chaldeën, zou zich anders uitgedrukt hebben. Vers 18 houdt Stade voor de verzuchting van een later lezer. Wat den inhoud betreft, behoort 18 na 19 te staan, doch de samenhang van 19 en 20 verbiedt de verplaatsing.

Dat 2 : 9—20 van later tijd is, volgt ook uit cap. 3.

De verzen 2 en 16 slaan terug op de aankondiging van Jahwe's komst ten gerichte, beschreven in 2 : 2 vv., doch toon en inhoud wijzen op later tijd. Cap. 3 is een lied der gemeente, overeenkomende met de na-

exilische psalmen. Beschreven wordt de nood, waarin de gemeente verkeert. Zij wordt in het nauw gebracht door een vreemd volk, en misgewas en vermindering van den veestapel hebben haar arm gemaakt. Zij hoopt op de hulp van Jahwe, doch de hoop is met vrees vermengd, omdat Jahwe ten gerichte komt.

Ook op taalkundige gronden handhaaft hij den na-exilischen oorsprong van dit lied. Het bijna niet gebruiken van het lidwoord, de gelijkstelling van מִשִּׁיחַ en volk, de aanduiding van God door אֱלֹהִים en een uitdrukking als בְּקֶרֶב שָׁנִים doen hem den dichter in den na-exilischen tijd plaatsen.

Bij 1 : 2—2 : 8 zijn dus na het exil stukken gevoegd, welke de beschrijving bevatten van het werk van een heidenschen of heidensch-gezinden tegenstander der gemeente, terwijl het laatste stuk een gebed der gemeente is om redding uit de benauwdheid. Het verband tusschen 1 : 2—2 : 8 en de bijgevoegde stukken bestaat in de overeenkomst van druk. De gemeente bevond zich in een toestand, als ware zij door den Chaldeër uitgeplunderd. Gelijk de profeet van 1 : 2—2 : 8 redding verwachtte van Jahwe uit de hand des Chaldeërs, zoo hoopte de gemeente, dat zij zou verlost worden uit de macht van den heidenschen of heidensch-gezinden onderdrukker. Het is onmogelijk met eenige zekerheid te zeggen, wanneer 2 : 9—3 : 19 bij 1 : 2—2 : 8 gevoegd is.

Kuenen. Kuenen houdt alleen 1 : 2—2 : 8 voor echt. Tot zoover loopt alles geregeld. De profeet is getuige van twisten en verdrukkingen, zonden zijns volks; daarom vraagt hij Jahwe tusschenbeide te treden. Jahwe zal de Chaldeërs zenden, doch omdat dezen meedoogenlooze geweldenaars zijn, vraagt de profeet Jahwe, hoe deze de machtmisbruiking der Chaldeërs kan dulden.

Jahwe belooft uitkomst, want de onderdrukker zal ten onder gebracht worden. Onder het hoofdstuk: »Habakuk's persoon en leeftijd" merkt Kuenen op, dat 1:5—11 niet zoo moet opgevat worden, als zouden de Chaldeëen nog moeten komen, want uit 1:12—17 en 1:2—8 blijkt, dat zij Juda reeds ondrukken.

»De aankondiging van hunne komst is een gedeelte van den dialoog tusschen Habakuk en Jahwe en moet ondersteld worden te hebben plaats gehad op een tijdstip, dat reeds verleden was, toen de profeet H. 1:2—11:8 opteekende. Zijne groote ingenomenheid met dramatische inkleeding doet hem zijne beschouwing omtrent de oorzaken van de verschijning der Chaldeëen voordragen in den vorm van eene klacht over de afdwalingen zijns volks en van eene strafaankondiging van Jahwe als antwoord daarop (H. 1:1—11)"¹⁾.

Hij plaatst 1:2—2:8 in een der laatste regeeringsjaren van Jojakim of onder het kortstondig bewind van Jojachin. Men mag deze profetie niet na 597 plaatsen, omdat met geen enkel woord melding gemaakt wordt van de wegvoering in ballingschap van Jojachin en de Judeesche aristocratie.

Kuenen ontzegt 2:9—20 aan Habakuk. Hij merkt op, dat men niet met zekerheid kan zeggen, of deze verzen tegen één bepaald persoon gericht zijn dan wel of zij niet veel meer moeten beschouwd worden als een vrije uitbreiding van 2:6^b—8; in beide gevallen is die pericoop na-exilisch. Hij neemt niet over het gevoelen van Stade, dat in 2:9—20 het bedrijf van een roofridder beschreven wordt. Hij gelooft, dat een na-exilisch lezer van Habakuk's profetie, niet bevredigd door 2:6^b—8, daaraan strafbedreigingen tegen over-

1) Kuenen H. C. O³. Dl. II. bl. 392.

treders van meer dan ééne soort heeft toegevoegd, die hij nagenoeg alle aan oudere profeten ontleende.

Evenmin gaat hij met Stade mede, als deze zegt, dat 2 : 9—20 en cap. 3 samenhangen. Want voor Kuenen leveren de liturgische aanwijzingen het bewijs, dat cap. 3 is overgenomen uit een liederboek, waaraan 2 : 9—20 onmogelijk kan zijn ontleend; bovendien ontbreken voor hem de punten van overeenkomst tusschen beide pericopen geheel, zoodat volstrekt niet blijkt, dat de nooden, waarvan de klachten in cap. 3 uitgaan, iets gemeen hebben met het viermaal herhaalde »wee!» in 2 : 9—20.

Wel is cap. 3 na-exilisch, wat, behalve uit het gebruik van »uw gezalfde» voor het volk, nog blijkt uit *שׁע* gevolgd door *הא* (vs. 13).

Kuenen houdt 3 : 10—15 voor het origineel van Ps. 77 : 17—20. »Hieruit volgt, dat Hab. III in elk geval niet behoort tot de jongste na-exilische gedichten, hetgeen toch reeds uit den vorm en uit de opneming in het boek van Habakuk's profetiën mocht worden afgeleid; het kan zeer wel behooren tot de 5de of anders tot de 4de eeuw»¹⁾.

Volgens hem is Habakuk niet geheel homogeen met Jeremia, maar hij behoort niet tot de tegenstanders van dezen. Jeremia legt meer dan Habakuk den nadruk op de volkszonden. Door den eerste worden de Chaldeënen bijna uitsluitend als voltrekkers van het oordeel Gods beschouwd; de laatste vestigt meer de opmerkzaamheid op hunne geweldenarijen.

Met Kuenen komt Wildeboer overeen.

Giesebrecht. Volgens Giesebrecht behoort 1 : 5—11 niet tot de profetie van Habakuk. Hij zegt, dat in

1) Kuenen HCO¹. Dl. II. blz. 395

2 : 1—8 en 1 : 13 de rechtvaardige gelijk is aan Israël, terwijl de goddelooze de Chaldeër is. De waarschijnlijkheid is dan groot, dat ook in 1 : 2—4 dezelfde volken tegenover elkander staan. Toch wordt 1 : 2—4 meestal opgevat als een klacht over Israëls zonden, welke door de Chaldeën gestraft moeten worden 1 : 5—11. Ware die opvatting juist, dan zou het vreemd wezen, dat de aankondiging van der Chaldeën komst onmiddellijk gevolgd wordt door klachten over hun geweld.

Ook kan men 1 : 12 niet als een nieuw begin aannemen, zoodat men 1 : 12—2 : 5 in een anderen tijd zou kunnen zetten dan 1 : 2—11, want de suffixen in 1 : 12 veronderstellen den Chaldeër, uit vorige verzen bekend. De opvatting van Kuenen verwerpt hij geheel. Hij vindt, dat 5 den samenhang breekt en dat 12 zich aansluit aan 4.

1 : 5—11 houdt hij voor een op zichzelf staand stuk, dat de komst der Chaldeën aankondigt, naar het schijnt, onder het beeld der Scythen, die de schrijver uit ervaring kende. Hij wil de verzen voor vers 1 plaatsen, als inleiding. Als zij daar oorspronkelijk stonden, is het tevens te verklaren, waarom in het vervolg de vijand niet met name genoemd wordt.

1 : 2—4, 12—2 : 8 is voor hem het eigenlijke orakel, een zelfstandig stuk, vervaardigd tijdens den druk der Chaldeën, waarschijnlijk in het exil.

Budde. Weer anders oordeelt Budde. Het geweld en de onderdrukking, waarover 1 : 2—4 klaagt, wordt niet bewerkt door Judeërs, noch door de Chaldeën, maar door de Assyriërs. Cap. 1 : 5—11 vermeldt de komst der Chaldeën, door welke de Assyriërs zullen bestraft worden. Hij meent evenwel de beschrijving van het overwinnende volk achter 2 : 4 te moeten plaatsen.

1 : 2—4 en 12—17 zijn de klacht over het geweld der

Assyriërs en het geroep om hulp. In 2:1—4 volgt dan het uitzien naar het antwoord van Jahwe, die de komst der Chaldeënen als redders belooft 1:5—11.

Hij wil de profetie in den tijd van Babels opkomst plaatsen. Omdat het volk rechtvaardig genoemd wordt, kan de profetie niet vallen tijdens Jojakim, maar wel onder Josia, en wel in een tijd, toen de Assyriërs de thora nog tegenwerken konden. Zij is het beste te plaatsen in 615, niet in 609, omdat Josia zich toen vrijer gevoelde.

Budde neemt in cap. 2 drie echte weeën aan: 2:6—8; 12, 9—11; 15—17. Cap. 3 is niet van Habakuk, doch ontleend aan een psalmbundel.

Doordat 1:5—11, inplaats van achter 2:4, achter 1:4 kwam te staan, en misschien ook door de verdwijning van den naam van het vijandelijk volk der Assyriërs, kon de schijn ontstaan, alsof de profetie tegen de Chaldeënen gericht was.

Rothstein. Niet onvermeld mag blijven het gevoelen van Rothstein. Hij is van meening, dat de eerste verzen van cap. 1 wijzen op een tijd, die voor den profeet en zijne geestverwanten moeilijk was. De profeet klaagt over het kwijnen van het godsdienstige en zedelijke leven, tengevolge der onderdrukking. Hij vraagt Jahwe den rechtvaardige te helpen tegen den goddelooze. Als men een dergelijke tegenstelling van rechtvaardig en goddeloos leest bij een profeet uit Juda, dan kan men aan niets anders denken dan aan rechtvaardige en goddelooze Judeërs. Een vergelijking met Jeremia versterkt Rothstein in zijn gevoelen. Hij herinnert aan Jer. 11:18—12:6; 15:10—12, 15 vv.; 17:14—18; 18:18 vv.; 8:8 vv.; 20:7 vv. De overeenkomst met Jeremia doet hem Habakuk plaatsen onder de regeering van Jojakim. Rothstein ziet in de Chaldeënen de bestraffers der godde-

loozen en trouweloozen. Omdat de beschrijving der Chaldeën doet zien, dat men de wijze en de geaardheid des volks reeds goed kende, moet de slag bij Carchemis reeds gestreden zijn. Rothstein plaatst Habakuk ± 605 .

Tot 1 : 10 loopt alles goed, doch bij vs. 11 begint de moeilijkheid. Van dat vers af richt zich de profetie tegen een macht of een machtige, waardoor volk op volk wordt onderdrukt.

Vs. 11 verplaatst ons in den tijd, dat het volk der Chaldeën ook Juda in de ballingschap had gevoerd of daarmede bezig was. De Chaldeën, eens de uitvoerders van Jahwe's raadsbesluit, worden nu met den ondergang bedreigd. Rothstein houdt dat niet voor oorspronkelijk. Hij is van gevoelen, »dass ein älteres Orakel von späterer Hand bearbeitet und in seiner Abzweckung umgebogen sei. Dieses ältere Orakel richtete die Spitze seiner Darstellung gegen die überhandnehmende, durch Jojakims Regiment geförderte innerjudaïsche Gottlosigkeit und Gewaltthätigkeit und kündigte das durch die Chaldäer herbeizuführende Strafgericht über das abtrünnige Volk und Land an. Dieses Orakel ist alsdann von einem Späteren derart umgearbeitet und erweitert worden, dass es wenigstens in seinem grösseren Teile zu einem Orakel gegen Babel wurde" ¹⁾.

Volgens Rothstein bestond de profetie van Habakuk oorspronkelijk uit de volgende verzen: 1 : 2—4, 12^a, 13. 2 : 1—5^a, 1 : 6—10, 14, 15^a, 2 : 6^b—7, 9, 10^a 10^b ^{β} 11. Misschien behoorden 2 : 15, 16, 19, 18, voor hun omwerking door den redactor, ook tot de oorspronkelijke profetie. De niet opgegeven verzen van cap. 1 en 2 (Rothstein behandelt cap. 3 niet) zijn het werk van den

1) Vgl. Stud. u. Kr. 1894. S. 60.

redactor, die gedurende het exil leefde en in zijn werk afhankelijk is van Jesaja.

Rothstein verwijst o. a. bij 1:5^{azbz} naar Jes. 5:12^b, bij 1:5^{aβ} naar Jes. 29:9, bij 1:11^b naar Jes. 10:5 vv. 1:12^b herinnert aan Jes. 10:6 en 7; 2:5^b aan Jes. 5:14, enz.

Thomas. Thomas plaatst Habakuk tegenover Jeremia. Terwijl Jeremia zeker is van Jeruzalems ondergang, heeft Habakuk de vaste overtuiging, dat de rechtvaardige, d. i. Juda, door zijn vertrouwen op Jahwe, in het leven zal blijven en niet door de goddelooze heidenen zal worden overweldigd. Wel wordt er kwaad in Juda aangetroffen, doch daarvan is de goddelooze Chaldeër de oorzaak. Omdat de oorsprong van het kwaad bij den Chaldeër schuilt en niet bij Juda, kan de laatste onmogelijk ondergaan en moet de eerste door Jahwe in zijn overwinningsloop gestuit worden.

Thomas noemt dat verwachtingen van een patriotisch man, welke niet zijn uitgekomen en waarschijnlijk hebben bijgedragen om het volk in zijn verzet tegen de Chaldeën te stijven.

Cap. 3 houdt hij voor een psalm uit later tijd. Habakuk schreef zijne profetie na 604, maar nog voor dat het juk der Chaldeën zwaar drukte op Juda, dus ± 600.

Nowack. Ik eindig met Nowack. Over 1:5—11 denkt hij als Giesebrecht. Hij plaatst het stuk ± 610. In cap. 2 schraapt hij 12—14, en 18—20 durft hij niet aan Habakuk toekennen.

Ten opzichte van cap. 3 volgt hij het gevoel van Kuenen. Over den rechtvaardige en den goddelooze oordeelt hij als Thomas. De tegenstelling van den rechtvaardige (Juda) en den goddelooze (den Chaldeër) is alleen te begrijpen na de reformatie van Josia. Omdat

de druk der Chaldeën zwaar is, kan de profeet niet vóór 605 geschreven hebben. Nowack meent, dat de profetie na de eerste gola is geschreven, $\pm$ 590.

De voornaamste kwesties, door deze geleerden ter sprake gebracht, zijn dus deze: de onechtheid van 2:9—3:19, het al of niet samenhangen van cap. 2:9—20 en cap. 3, het al of niet behooren tot de profetie van 1:5—11, de verhouding van den rechtvaardige tot den goddelooze, overwerking door een redactor en de tijd van vervaardiging.

TWEEDE HOOFDSTUK.

WOORDCOMMENTAAR.

A. CAPUT I.

Vs. 1. מִשָּׁא. Keil en Hengstenberg zijn de meening toegedaan, dat מִשָּׁא altijd een dreigenden inhoud heeft. Zij leiden het af van נָשָׂא opheffen, dragen en vertalen het door: last.

Delitzsch, Gesenius e. a. leiden het eveneens af van נָשָׂא, doch nemen dit werkwoord in de beteekenis van: opheffen, verheffen der stem. Zij geven aan מִשָּׁא de beteekenis: orakel, godsspraak. Terecht wordt er o. a. door Delitzsch op gewezen, dat het zoowel in gunstigen, als in ongunstigen zin kan gebruikt worden. Gunstig is het b. v. Zach. 12 : 1.

In Jes. 19 : 1 staat het aan het begin van eene profetie, eerst dreigend, doch later geluk aankondigend (vs. 23). In Klaagl. 2 : 14 wordt het meervoud gebracht; het heeft daar betrekking op de gelukvoorspellende orakels der valsche profeten.

Het bijbelsch spraakgebruik stelt de beide eerstgenoemde geleerden in het ongelijk.

Ik vertaal מִשָּׁא door het neutrale woord orakel.

Vs. 3. תִּבְיֹט. De gevoelens wijken uiteen omtrent de beteekenis van dit woord. Delitzsch, Keil, Hitzig e. a.

vertalen dezen hiphil door: zien; Ewald e. a. door: laten zien.

De oude vertalingen vatten het op in de beteekenis van zien. De LXX hebben ἐπιβλέπειν, de Targ. אֲנִי רֹאֶה, ik zie, de Peš. אֲנִי רֹאֶה, ik zie, de Vulg. videre.

Vergelijken we 1 : 5, 13; 2 : 15; Num. 23 : 21 en Ps. 10 : 14, dan kan men niet anders vertalen dan door: zien.

Op het voetspoor van Targ. en Peš. lees ik, inplaats van אֲנִי רֹאֶה תִּבְיָה. De profeet klaagt er over, dat hij overal boosheid ziet, dat verwoesting en geweld voor zijne oogen zijn. Vreemd is daartusschen, dat Jahwe het onrecht aanschouwt. De gedachte loopt beter, als de profeet van zichzelf zegt, dat hij het onrecht ziet.

Vs. 4. תִּפּוּג. Nowack merkt op, dat תִּפּוּג, hetwelk verstijven beteekent (Gen. 45 : 26) en slap worden (Ps. 77 : 3) niet van de thora kan gezegd worden. Hij zou in plaats van: תִּפּוּג, תִּפּוּג vernietigd, verbroken worden, willen lezen. Vgl. Lev. 26 : 44, Jes. 33 : 8, Ez. 17 : 16, Ps. 119 : 126.

De LXX schijnen ook תִּפּוּג gelezen te hebben. Zij vertalen διεσκέδασται. Waarschijnlijk ook de Vulg., die het woord door: lacerata est, vertaalt. Targ. en Peš. lazen תִּפּוּג.

Ik houd תִּפּוּג, omdat m. i. de beteekenis: krachteloos worden, welke uit die van slap worden voortyloeit, zeer goed in het verband past. Door de onderdrukking van den goddelooze kan de thora niet tot haar recht komen; zij is bijna als een doode.

לֹא־נֶעְדָּה. Hitzig en Ewald stellen deze uitdrukking gelijk met לֹא־נֶעְדָּה vgl. Jes. 42 : 3. Delitzsch, Nowack e. a. vatten haar, verbonden met לֹא, op in de beteekenis van: nooit, nimmer.

Al heeft het eenigen schijn van recht, als b. v. Ewald zegt, dat נצח het tegendeel is van מעקל (de opvatting ook van de Peš, welke לנצח vertaalt met عاقبة), toch moet נצח, op grond van vele plaatsen als tijdsbepaling opgevat worden, vgl. b. v. 2 Sam. 2:26, Jes. 25:8, 28:28, 57:16, Jer. 15:18, Ps. 9:19, 49:10, 103:9.

מִכְתִּיר: omringen, omsingelen. Wellhausen stelt voor te lezen **כִּכְמִיר**, doch van **כִּמֵּר** komt geen hiph. voor. Nowack, die eveneens **מִכְתִּיר** te zwak vindt, wil **מִכְרִית**: vernietigen, lezen.

Al is het waar, dat deze geleerden steun vinden bij de oudere vertalingen, welke hoogstwaarschijnlijk een ander woord lazen, toch meen ik, dat het onnoodig is, een ander woord te lezen, omdat het, met vijandige bedoelingen, omringen, omsingelen van den rechtvaardige duidelijk genoeg den druk aanwijst.

De LXX hebben: καταδυναστεύει, overheerschen; de Vulg. komt door haar vertaling: praevallet adversus met de LXX overeen, de Targ. heeft het participium van סלע: vernietigen, verdelgen, in beteekenis overeenkomende met het Hebreeuwsche בלע (vgl. 1:13); de Peš. vertaalt het door בלע: slecht behandelen.

צָרִיק. Om de beteekenis van צָרִיק hier te kunnen bepalen, moet men op de tegenstelling letten. Tegen over den צָרִיק staat de רָשָׁע, die voorgesteld wordt als iemand, die niet met Jahwe rekent, doch dezen tegenstaat, doordat hij alle volken onderdrukt. Hij houdt zijne kracht voor zijn god en kent geen ander recht dan het recht van den sterkste. De צָרִיק, de tegenstelling van den רָשָׁע, rekent dus wel met Jahwe. Hij houdt dezen voor oogen, door, zooals het verband aanwijst, aan Jahwe's geboden te denken, vgl. 1 : 2—4.

Hij richt het leven in overeenkomstig Jahwe's wil. Hij doet het met ijver, met nauwgezetheid. Dat hij zoo handelt, kan gezegd worden mede op grond van den vorm, die gebruikt is. **צָדִיק** is een intensiefvorm; dit wijst er op, dat het voor oogen houden van Jahwe niet iets bijkomstigs is, maar het hoofdkenmerk vormt ¹⁾.

Vs. 5. **בְּגִדִים**. De LXX hebben: *οἱ καταφρονῆται*, de Peš. **בְּגִדִים**. Beide lezen **בְּגִדִים**. Verschillende geleerden, b. v. Oort, Nowack en Rothstein, willen het ook lezen, maar, omdat ik 1:5—11 voor een ingevoegd stuk houd ²⁾, zie ik de noodzakelijkheid van verandering niet in. Meent men, dat 1:5—11 van Habakuk is, dan is er wel iets te zeggen voor de andere lezing, omdat de **בְּגִדִים** ook 1:13 en 2:5 genoemd worden; doch is men van het tegenovergestelde gevoelen, dan vraagt men: waarom kan een, aan een oudër profeet, ontleend stuk niet met **רְאוּ בְּגִדִים** beginnen?

Vs. 8. **וּפְשׁוּ פִּרְשֵׁיו וּפְרָשׁוּ וְגו'**. De LXX vertalen: *καὶ ἐξιππάσονται οἱ ἵππεῖς αὐτοῦ καὶ ὁρμήσουσιν μακρόθεν*. Zij lezen dus niet het tweede **פִּרְשֵׁיו**. Het is onzeker of zij **וּפְשׁוּ** dan wel **וּפְרָשׁוּ** lezen; *ἐξιππάσονται* kan de vertaling van beide zijn.

De Peš. vertaalt: **וְיָעֲפוּ מִן הַמָּלָכִים וְיָעֲפוּ מִן הַמָּלָכִים**: en zijne ruiters komen van verre aanvliegen. Zij schijnt **וְיָעֲפוּ מִן הַמָּלָכִים** gelezen te hebben.

Omdat deze oude vertalingen van den masorethischen tekst afwijken en de opeenhooping der zelfde letters aan dittographie doet denken, schrap ik de eerste twee woorden. Als subject van het eerste lid van vers 8

1) Vgl. Hoofdstuk IV en V.

2) Vgl. Hoofdstuk IV.

beschouw ik כּוֹסִי, en als subject van het tweede lid פּרִשְׁיוּ. Ik krijg dan deze vertaling:

En zijne rossen zijn sneller dan panter,
en vlugger dan avondwolven.

En zijne ruiters komen van verre;
zij vliegen, gelijk een arend, die zich haast tot het aas.

Wellhausen en Nowack schrappen וּפָשׁוּ en וּפְרִשְׁיוּ en het overig blijvende פּרִשְׁיוּ nemen zij als subject bij וַחֲדָרוּ.

Volgens den laatste behoort מְרַחֵק יָבֹאוּ ook niet in den tekst, als het voorafgaande woord moet geschrapt worden. Bij hem moeten dus vier woorden uit den tekst verwijderd worden, bij de verandering, die ik voorstel, slechts twee. Mijn conjectuur is dus eenvoudiger en daarom m. i. beter.

Vs. 9. מִגְמַת פְּנִיָּהֶם קָרִימָה. Vs. 9. מִגְמַת פְּנִיָּהֶם קָרִימָה komt alleen hier voor. Het is moeilijk vast te stellen, wat het beteekent. De LXX vertalen: ἀνθεστηκότας. Symmachus heeft ἡ πρόσψυς; de Vulg. laat het onvertaald. De Peš. vertaalt het door: מַגְלָה, gezicht, aanblik, de Targ. door מִקְבֵּל tegenover. Het is niet duidelijk, wat de oude vertalingen gelezen hebben.

Hitzig, Ewald, Delitzsch e. a. meenen, dat het door Streben, Gierblik moet vertaald worden. De laatste meent dit aldus te kunnen bewijzen:

1°. de overeenkomst met plaatsen als 2 Kron. 32:2 וַיִּשְׁם הַחֹזָאִל וּפָנָיו לְמַלְחָמָה עַל-יְרוּשָׁלַם en 2 Kon. 12:18: וַיִּשְׁם הַחֹזָאִל וַיִּפְּסֵם לְעֵלּוֹת עַל-יְרוּשָׁלַם doet vermoeden, dat in Hab. 1:9 מִגְמָה een richting aanduidt;

2°. de he locale in קָרִימָה wijst heen naar een richting;

3°. het woord komt af van גָּמַם, dat met גָּמָא¹⁾ slorpen,

1) Aan dat werkwoord dachten de Statenvertalers, zooals blijkt uit hun vertaling: „Wat zij opsloppen zullen met hunne aangezichten”.

opslokken moet vergeleken worden; van opslokken tot vurig verlangen is de sprong niet groot;

- 4°. de Arabische vormen جَمَّ en جَامَ doen zien, dat de stam van מַגְמָה een verlangen naar iets uitdrukt;
5°. de traditie zegt, dat het met streven, verlangen moet vertaald worden.

Wat Delitzsch onder 1 zegt, bewijst niets, omdat op die plaatsen מַגְמָה niet voorkomt, noch een werkwoord, daaraan herinnerende. De overgang van opslokken naar vurig verlangen ligt niet voor de hand, terwijl de vergelijking met het Arabisch niet veel bewijst, omdat overeenkomst in stam geen waarborg is voor overeenkomst in beteekenis. Een beroep op de traditie in zake een hapaxlegomenon kan nooit veel bewijzen, zoodat alleen de he locale van קְרִימָה overblijft.

Ik geloof niet, dat Delitzsch in dezen sterk staat. Anderen vergelijken מַגְמָה met גַּם en het Arabische جَمَّ (جَمَّ) en geven aan het woord de beteekenis van: verzameling, schare.

Mij dunkt, het beste is te zeggen: we weten niet, wat het beteekent.

קְרִימָה. De beteekenis van dit woord is: naar het Oosten. Omdat men מַגְמָה niet begreep, loopen de vertalingen van קְרִימָה nog al uiteen. De LXX hebben: ἐξ ἐναντίας, de Vulg. ventus urens, Symm. ἀνεμος καύσων, de Targ. רוּחַ קְרִימָה Oostenwind. De Peš, welke קְרִימָה, krachtig, sterk, vertaalt, las w. s. een ander woord.

De vertalingen uit later tijd komen ook niet overeen. Terwijl de Statenvertaling: naar het Oosten heeft en Hitzig: ostwärts, vertaalt Delitzsch: nach vorwärts en Ewald: nach sturm. De twee laatsten vertalen verkeerd.

Dat 9^b geen goeden zin geeft, als wij Delitzsch en anderen volgen, blijkt uit de vertalingen.

Delitzsch heeft: Der Gierblick ihrer Angesichter ist nach vorwärts.

Ewald: ihres angesichts streben ist nach sturm.

Hitzig: Das Streben ihrer Gesichter ist ostwärts.

9^a en 9^c zijn duidelijk. Zij beschrijven het doen van den vijand, maar wat hij met zijn aangezicht doet, is uit de aangehaalde vertalingen niet te begrijpen.

9^b kan onmogelijk de oorspronkelijke lezing zijn; ik zie evenwel geen kans de fout weg te nemen.

וַיֵּאכָף. Omdat in 9 vv. de verschillende handelingen van den Chaldeër achtereenvolgens genoemd worden, moeten de imperf. consec. in gewone imperfecta veranderd worden.

II. **אִז חָלַף רוּחַ וְגו'**. Omdat **אִז** hier op de toekomst ziet, moet het gevolgd worden door een impf.. Ik lees dus, in plaats van **חָלַף**, **יִחָלַף**. De eenige beteekenis, welke hier voor **חָלַף** past, is: voorbijgaan, voorbijvliegen.

רוּחַ, hier gelijk wind, staat in de plaats van **כְּרוּחַ**, vgl. Ps. 11:1; 22:14; 58:9 enz. De vertaling wordt nu: dan gaat hij als een wind voorbij.

De oude vertalingen hadden een andere opvatting.

De LXX hebben: *τότε μεταβαλεῖ τὸ πνεῦμα*; **רוּחַ** werd als acc. opgevat.

De Vulg: mutabitur spiritus; voor haar was **רוּחַ** subj.

De Targ. vertaalt vrij: **בְּכֵן עַל דְּרַמַּת רוּחָהּ**, dan, omdat zijn geest zich verheft.

De Peš. heeft: **אִז תַּחֲלִיף זַבְכָּךְ וְכִסְמֶךָ** en las dus: **אִז תַּחֲלִיף** **רוּחוֹ**. Voor haar was **רוּחַ** acc. Alle oude vertalingen

denken dus aan een verandering in den Chaldeër. Evenzoo doet Ewald. Hij neemt חלף in de beteekenis van: nachdringen, schwellen, en ziet in רוּח een acc. Hij vertaalt: Doch es schwoll an muth über. Ewald geeft aan חלף een beteekenis, welke niet te bewijzen is met andere plaatsen. Men zou bij zijn vertaling eer den hiphilvorm verwachten.

Nowack zegt, dat men, na de vergelijking met panter, wolf en adelaar, כרוּח zou verwachten. Omdat dit er niet staat, leest hij, op het voetspoor van Graetz, כַּח en vertaalt: Da bekommt er neue Kraft, nadat hij חלף in יַחֲרִיף veranderd heeft.

Ik geloof niet, dat er iets anders moet gelezen worden, omdat het snelle voorwaartstrekken zeer goed in de beschrijving van een vijand past.

Als voortzetting van deze gedachte is de beste vertaling van ויעבר: en hij trekt verder.

וַאֲשֶׁם: tot zonde vervallen. De oude vertalingen lazen geen ander woord. De LXX hebben: ἐξιλάσεται, Aquila en Symmachus: πλημμελήσει, Targ. תָּב, Ps. יִלְחֹץ. De Vulg heeft corruet; w. s. is ook dit de vertaling van אֲשֶׁם.

Al staat dus de lezing וַאֲשֶׁם door de oude vertalingen betrekkelijk vast, toch hebben Wellhausen, Nowack, Budde e. a. er zich aan gestooten. De twee eerstgenoemden willen וַיֵּשֶׁם lezen; hun vertaling is: und er macht seine Kraft zu seinem Gott. Al erken ik, dat aldus een goede zin verkregen wordt, toch houd ik de verandering voor onnoodig. Het perfectum met wau consecutivum wordt na imperfecta, die iets toekomstigs uitdrukken, gebruikt om het logisch gevolg

van wat door vorige imperfecta is bekend geworden, aan te wijzen ¹⁾. Het geweld, dat de vijand bedrijft, het verzamelen der gevangenen als zand, het als niets achten van koningen, vorsten en vestingen, het snel voorwaarts dringen heeft het gevolg, dat hij tot overtreding komt; dit wordt uitgedrukt door **וַאֲשֶׁם**. De grond zijner overtreding is het vergoddelijken zijner kracht, wat door **וְזוֹ כָחוֹ לֵאלֹהִי** wordt aangewezen.

Budde meent, dat **אֲשֶׁר** bedorven kan zijn uit **אֲשֶׁר** ²⁾; dit hangt samen met zijn opvatting, dat het orakel tegen de Assyriërs gericht is.

Vs. 12. **לֹא תָמוּת**. Deze uitdrukking is een der 18 tikkuné sopherim. Oorspronkelijk zou bedoeld zijn: **לֹא תָמוּת**, maar, omdat het met den eerbied, verschuldigd aan Jahwe, niet strookte, te zeggen: gij zult niet sterven, veranderde men **תָמוּת** in **נָמוּת**.

Het behooren tot de tikkuné sopherim maakt de lezing **נָמוּת** verdacht; het verband wijst uit, dat **נָמוּת** niet de oorspronkelijke lezing kan zijn, want de zin: wij zullen niet sterven, grijpt vooruit op 2:4. Bovendien verlangt men een parallel van **מִקְדָּם**. Leest men **תָמוּת** dan heeft men een parallel van **מִקְדָּם** en men behoeft 12^b niet te schrappen, zooals Wellhausen en Nowack doen.

Het schijnt, dat de Targ. **לֹא תָמוּת** gelezen heeft, daar hij vertaalt: **מִיִּמְרָךְ קָיָם לְעַדְמִין**: uw woord blijft tot in eeuwigheid, welke zin beantwoordt aan **לֹא תָמוּת**.

לְמִשְׁפָּחָה וְגו'. Ewald vertaalt: Jahve, für's gericht hast

1) Vgl. Ges.-Kautzsch ²⁵ § 112. 3. c.

2) Vgl. Expositor 1895, p. 376.

du ihn gemacht, und fels! zur strafe ihn bestimmt. Volgens hem wordt de Chaldeër gestraft. Evenzoo oordeelt Oort, welke den zin aldus opvat: Jahwe heeft hem ten gerichte gesteld en ten vijand, die gekastijd moet worden, bestemd. Ten gerichte stellen beteekent voor hem: bestemmen voor den ondergang.

Al kan deze opvatting grammaticaal verdedigd worden, toch deel ik haar niet. De profeten beschouwen de vijanden altijd als tuchtroeden, door Jahwe verwekt. Hadden Ewald en Oort gelijk, dan zou Habakuk in zijne beschouwing over den vijand geheel en al afwijken van de andere profeten; tevens zou het een vooruitgrijpen zijn op cap. 2, waar het oordeel over den vijand wordt aangekondigd. De profeet erkent het recht van den Chaldeër om te straffen, doch niet om te vernietigen. Omdat de vijand verder gaat dan hij mag, durft de profeet Jahwe om hulp vragen.

Oort meent, dat צור in צר, vijand, moet veranderd worden. Ik geloof niet, dat het noodig is. צור wordt dikwijls van God gebruikt: vgl. Jes. 30:29; Ps. 18:3, 32, 47, en het komt meer voor, dat de wau copul. voor den vocatief staat: vgl. Jes. 42:18.

De oude vertalingen zagen in צור geen vocatief.

De LXX vertalen: καὶ ἔπλασέν με. Zij beschouwden צור als werkwoord in de beteekenis van צר. Aquila, Symmachus en de Vulgaat zagen in צור een accusatief. Aq. heeft καὶ στερεὸν . . . ἐβεμελίωσας αὐτόν; Symm. κραταιὸν . . . ἔστησας αὐτόν; de Vulg. et fortem ut corripere fundasti eum.

De Peš. heeft אַלְמַלְכִּי מַלְכִּי: en gij hebt mij vormd om hem te bestraffen. Zij heeft צור niet gelezen. Zij vertaalt, alsof er stond וְלִהְיוֹתִי כִסְרִי; zij komt in opvatting overeen met Ewald en Oort, maar door anders te lezen.

Vs. 13. תְּהַרִיט בְּבָלַע. De parallelie met בְּבָלַע eischt, dat voor בּוֹגְרִים een werkwoord staat, dat het kwaad der goddeloozen uitdrukt. Daarom lees ik met Wellhausen en Nowack בְּבֹגַר בּוֹגְרִים.

Vs. 14. וַתַּעֲשֶׂה. Geklaagd wordt in vs. 13 over het kwaad van den overweldiger; eveneens in vs. 15. Vreemd is dan het verwijt, dat Jahwe de menschen maakt als de visschen der zee en als het gewormte, dat geen heerscher heeft. Daarom moet in vs. 14 een kleine verandering aangebracht worden, opdat de beschrijving van het geweld des goddeloozen geregeld zou kunnen voortgaan. Met Nowack lees ik וַיַּעֲשֶׂה. De inf. constr. in 13^b gaat over in het verbum finitum.

De zin is dus deze: Waarom zwijgt ge als de goddelooze dien verslindt, die rechtvaardiger is dan hij en als hij de menschen maakt als de visschen der zee enz.. De goddelooze bewerkt onder Israël zoo'n toestand, dat alle zekerheid weg is.

Vs. 16. לְחַרְמוֹ — לְכִכְמָתוֹ. Giesebrecht wil חָרְבוֹ zwaard en מְכָרְתוֹ kromzwaard lezen: »denn alle Ausleger sind einig darin, dass diese Stelle von dem Waffendienst handelt. Das Netz aber wäre reines Bild, und ihm entspräche nichts Concretes, was der Zusammenhang verlangt" ¹⁾.

Ik vind de verandering onnoodig, omdat het blijven in het beeld van zelf uit het voorafgaande volgt, en omdat de zin, als hij onveranderd gelaten wordt, door niemand zal misverstaan worden.

De oude vertalingen hebben hetzelfde gelezen als de

¹⁾ Giesebrecht, Beiträge u. s. w. S. 197.

masorethische tekst, behalve misschien de Targ., welke 16^a aldus paraphraseert: **עַל־כֵּן מִרְבָּח לְיָנִיָּה וּמִסִּיק בּוֹסְמִין**: daarom offert hij aan zijn wapenen en brengt reukwerk aan zijn vaandels.

Vs. 17. **הָעַל־כֵּן וְגו'**. In 15 heeft de profeet gezegd, dat de Chaldeër alle volken in zijn net verzamelt. Men verwacht na die mededeeling niet de nietszeggende vraag in 17^a: zal hij daarom zijn net ledigen?; want op het verzamelen in het net volgt van zelf het ledigen. Omdat de profeet heftig klaagt over de onderdrukking des vijands, verwacht men in 17 een vraag vol hartstocht, vol verontwaardiging. Het misbruik van macht kan onmogelijk goed zijn bij Jahwe, daarom moet de profeet vragen: zal het geweld dan nooit ophouden?

Gelukkig is de conjectuur van Giesebrecht, omdat daardoor de stemming van den profeet wordt teruggegeven. Hij leest n.l. in plaats van **עַל־כֵּן** **עַל־כֵּן**. De bedorven lezing acht hij ontstaan te zijn door het **עַל־כֵּן** van 15 en 16. In 17^a wordt dus gevraagd: zal hij tot in eeuwigheid zijn net ledigen?

In dezen volg ik, met anderen: o. a. Wellhausen, Budde, Nowack, Giesebrecht; tevens verkrijgt men op deze wijze een parallel van **תָּמִיד** in 17^b.

Verder verandert hij **חֲרָמוֹ** in **חֲרָבוֹ**, om in overeenstemming te zijn met **לְהָרֵג גּוֹיִם**; hij verwijst voor de uitdrukking **חֲרָבוֹ** naar Ex. 15:9; Lev. 26:33; Ez. 5:2, 12; 12:14.

Ik blijf echter **חֲרָמוֹ** lezen, omdat in de vorige verzen ook dit beeld wordt gebruikt, al stem ik toe, dat in het tweede lid van dit vers het beeld verlaten wordt

en dus een verandering van **חרמו** in **חרבו** niet gewaagd is.

Field citeert een vertaling van een onbekende: ἐκ-
κένωσε μάχαιραν αὐτοῦ. Deze las dus **חרבו**.

De Targ heeft als paraphrase: **יִשְׁלַח מִשְׁרֵיתָהּ**: hij zal zijn legers zenden.

להרג. Bij vs. 17 teekent Wellhausen aan: »Für **להרג** lies **יהרג** oder **יחרל** für **יחמל** ¹⁾. Hij heeft bezwaar tegen den inf. constr. met **ל** als parallel van het impf.. Ik meen te onrechte. De inf. constr. met **ל** (met of zonder **היה**) beantwoordt dikwijls aan de conjugatio periphrastica in het Latijn ²⁾. In 17^b drukt **להרג גוים** dus uit, wat de vijand, na het ledigen zijner netten, voornemens is te doen. Hij zal de onderworpen volken dooden. Het is derhalve niet noodig **יהרג** te lezen, omdat de lezing van den masorethischen tekst grammaticaal te verdedigen is. Wilde men, bij behoud van **להרג**, **יחמל** veranderen in **יחרל**, dan zou het voortduren van het geweld dubbel uitgedrukt zijn, n.l. door **תמיד** en **לא יחרל**, terwijl men bovendien een trek van het karakter des goddeloozen, zijn gemis aan mededoogen, zou missen. Daarom doet men beter deze verandering niet aan te brengen.

B. CAPUT II.

Vs. 1. **מצור**. Dit woord, af te leiden van **צור**, insluiten, beteekent: wal, vestingwerk. Omdat **מצור** parallel

¹⁾ Wellh. Skizzen u Vorarbeiten. S. 163.

²⁾ Vgl. Ges. K. ¹³ § 114 2. 2; 2. 5. Note 2.

is met **משמרתִי**, wil Wellhausen het woord van **נֹצֵר** afleiden. Dit kan evenwel niet, omdat men dan een vorm **מִצֵּר** (vgl. **מִתֵּן**, geschenk, van **נָתַן**), zou moeten lezen. De **וָאוּ** in **מִצֹּר** wijst op den stam **צֹר**.

Ewald wil lezen **מִצֹּר**, burcht, belegeringstoren, vgl. Pred. 9:14. Aan dat woord heeft de Targ. gedacht, blijkende uit de vertaling **מִצֹּרְתִי**. De beteekenis van **מִצֹּר** verschilt weinig van die van **מִצֹּר**; de verandering in **מִצֹּר** zou geen verbetering wezen.

Rothstein en Nowack willen, met het oog op het volgende **וְאִצְפָּה**, **מִצֹּר** veranderen in **מִצְפָּה**, plaats om uit te zien, verkenningsplaats, omdat de werkzaamheid der profeten dikwijls door het werkwoord **צָפָה** uitgedrukt wordt, vgl. Jer. 6:17, Ez. 3:17. Nam men aan, dat de voorgeslagen lezing juist was, dan zouden twee woorden van denzelfden stam op elkander volgen. Dat zou op armoede van taal wijzen, en deze wordt bij Habakuk niet gevonden. Daarom vind ik de verandering niet gelukkig. Ik geloof niet, dat verandering noodig is. De profeet wil te kennen geven, dat hij naar het antwoord van Jahwe heeft uitgezien. Hij drukt dit onder beelden uit. Het antwoord van Jahwe moet komen. Als **צָפָה** ziet de profeet uit, of het niet in aantocht is. Om goed te kunnen zien, moet hij hoog staan. Deze hoge plaats kan zeer goed door **מִצֹּר** aangewezen worden. Staande op een wal, kan men, ongehinderd, het werk van een **צָפָה** verrichten. Daar ziet men reeds van verre komen, wat verwacht wordt.

De LXX hebben **πέτραν**, de Peš. **בִּלְבָּן**, steen, de Vulg. munitio. Alle lazten een vorm van **צֹר**.

אִשִּׁיב. Vreemd is de eerste persoon; verwacht wordt

de derde. De eerste persoon is gelezen door de LXX, die ἀποκριθῶ vertalen en de Vulg., welke respondeam heeft. De Targ. vertaalt het passief: אֶתְחַתֵּב, de Peš. heeft מַלְמַל; zij las יִשִּׁיב.

Ik neem, met anderen, o. a. Oort en Nowack, deze, door den zin gevorderde, lezing over.

תּוֹכַחְתִּי. Dit woord kan beteekenen: bestraffing, (Spr. 29 : 15, Ps. 39 : 12), terechtwijzing, berisping (Spr. 1 : 23, 27 : 5), verdediging (Ps. 38 : 15, Job. 23 : 4). Welke beteekenis hier te kiezen? Omdat in het vorige caput de profeet klaagt over het niet tusschenbeide treden van Jahwe, en dezen er als 't ware een verwijt van maakt, dat hij den goddelooze, ongehinderd, laat begaan, doet men het best het woord te vertalen door: berisping, aanklacht, beschuldiging. Jahwe wordt verweten, dat hij verkeerd doet. De profeet is begeerig te vernemen, wat Jahwe daarop antwoorden zal.

Vs. 2. יִרְיָן. Gelezen door alle oude vertalingen. Oort wil het veranderen in יִרְיָן van רִצָּה. Hij vertaalt: opdat hij, die het leest, er behagen in scheppe. Deze verandering schijnt mij onnoodig. כֹּאֵר beteekent: duidelijk maken, Deut. 27 : 8; 1 : 5. Het schrift op de tafelen moet duidelijk wezen. Men moet niet iedere letter behoeven te spellen, maar men moet het loopende, snel, kunnen lezen. Dat wordt goed uitgedrukt door לִמְעַן יִרְיָן.

Vs. 3. כִּי. Volgens Budde is כִּי hier gelijk aan het Grieksche ὅτι, dat tot inleiding der directe rede wordt gebruikt. Hij vertaalt het daarom niet. Hij is het met Bredenkamp eens, dat bij vers 3 de inscriptie beginnen moet. Al stem ik toe, dat כִּי dikwijls gelijk is aan ὅτι reci-

tativum (vgl. Gen. 4 : 23, Exod. 17 : 16, Jer. 9 : 18, 20) toch meen ik, dat in vers 3 **כִּי** moet vertaald worden, omdat de grond, waarom het gezicht moet worden opgeteekend, dient vermeld te worden. Er zal nog eenige tijd verlopen, voor de redding komt.

יָפַח. Zich haasten, hiph. impf. van **פָּוַח**.

De LXX vertalen *ἀνατελεῖ*; de Vulg. apparebit; de Peš. 121: komen. De Targ. heeft **מֵתִקֵּן**: (het einde) is bepaald.

Wellhausen en anderen willen, op grond van de LXX, met verwijzing naar Jes. 42 : 9; 43 : 19, in plaats van **יָפַח**, lezen **יָפַר**. De vertaling van de Peš. wijst heen naar een lezing **יָפִיעַ**.

Al geeft de verandering van **יָפַח** in **יָפַר** of **יָפִיעַ** een goeden zin, toch geloof ik niet, dat er een ander woord moet gelezen worden. De zekerheid van de vervulling van het gezicht wordt zeer goed uitgedrukt door het zich haasten naar het einde.

* Vs. 4. **עֲפָלָה**. Het begin van vers 4 is niet in orde. Dit wordt bijna algemeen erkend. Het grammatisch antecedent van de suffixen in **נִפְשׁוּ** en **בּוֹ** ontbreekt. Dit moet wezen een substantief, om een parallel te krijgen van **צָרִיק**, en wel mannelijk, omdat de suffixen in genoemde woorden mannelijk zijn.

De oudere vertalingen geven geen voldoende licht.

De LXX hebben 4^a aldus vertaald: *ἐὰν ὑποστείλῃται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχὴ μου ἐν αὐτῷ*. Zij lazen een vorm van het werkwoord **עָרַף**.

De Vulg. heeft: Ecce qui incredulus est etc.. Welk woord deze gelezen heeft, is onzeker. Waarschijnlijk is de zin geraden.

De Targ. geeft als paraphrase: **הא רשיעא אמרין לית** ¹⁾ **כל ארין**. Het valt moeilijk te zeggen, wat er gelezen is, doch w. s. een substantief.

De Peš. heeft: **סבב**. Zij schijnt gelezen te hebben **בעולה**, of wel, het is, zooals Sebök zegt: »sie las den unvokalisirten Text **עפלה**, übersetzte aber von der Lautähnlichkeit getäuscht, alsob es hiesse **עולה** ²⁾.

Aquila heeft: **ἰδοὺ νωχελευσομένου**, en las dus w. s. ook een vorm van **עלה**.

Ter verduidelijking van den tekst stelt Wellhausen voor te lezen **העול**, de booswicht, de goddelooze.

Bredenkamp wil lezen: **הנעלה**. Dit woord werd gescheiden in **עלה** en **הנ**. Dit laatste werd **הנה** en door de LXX met **ἐν** vertaald. **עלה** werd door de LXX als pual gelezen, doch nog zonder de **ה** fem.. Hij vertaalt ^{4a}: Der Schläffe (Feigling), nicht gerade ist seine Seele in ihm. Budde vindt dit een goede verbetering, doch terecht merkt Nowack op, dat men op deze wijze geen tegenstelling krijgt van **צדיק**. De gissing van Wellhausen geeft beter tegenstelling, doch bij de lezing **העול** blijft de vraag: hoe is uit dat woord **עפלה** ontstaan?

Bevredigender dan de gissingen van Bredenkamp en Wellhausen is de conjectuur van Houtsma. Hij zag **עפלה** aan als part. pual. (voor **מעפל**); **ה-** was voor hem een oude accusatiefvorm, na het voorafgaande **הנה**, want hij ging uit van de veronderstelling, dat in het Hebreeuwsch met **הנה** hetzelfde geschiedde, als plaats

1) De Antwerpensche polyglot en de cod. Reuchlianus voegen in: **בלבהון**.

2) Sebök S. 60.

heeft met ^س in het Arabisch. Dit laatste is onjuist, zooals hij later zelf opmerkte.

Eerst lezende ^{הנה עפלה}, leest hij nu ^{הנה עפל}. Zijn vertaling blijft dezelfde: Zie den opgeblazene, zijne ziel is niet recht in hem.

Wel is ^{עפל} een tegenstelling van ^{ישר}, maar m. i. niet van ^{צדיק} en een tegenstelling schijnt toch bedoeld te zijn. Daarom stel ik voor te lezen: ^{הנה לא־ישר עלפה וגו'}: Zie den niet-gerechte, zijn ziel wordt onmachtig in hem. Men krijgt dan de tegenstelling tusschen den niet-gerechte en den ^{צדיק} uit 4^b, terwijl het in onmacht zinken staat tegenover ^{יחיה}.

Enkele Hebreeuwsche codices hebben ^{עלפה} (עולפה) Men vergelijke voor de verbinding ^{לא־ישר}: ^{לא־ישר} Deut. 32:6, ^{לא־ישר} Ps. 43:1 enz.. Hoe is nu te tegenwoordige lezing ontstaan? ^{עלפה} en ^{לא־ישר} zijn omgewisseld. ^{ישר} moest na de omwisseling den vrouwelijken vorm aannemen, omdat het nu behoorde bij het vrouwelijke substantief ^{נפש}. Van ^{עלפה} moesten de ^ל en ^פ verwisseld worden, omdat men een woord noodig had, dat aan 4^a een zin kon geven, want: Zie den onmachtige (^{עלפה}) zijn ziel is niet recht in hem, paste niet in het verband. Door ^{עפלה} te lezen, kreeg men een woord, dat positief hetzelfde uitdrukt als het negatieve ^{לא־ישרה}. De uitgang ^{ה־}, die in het aldus verkregen woord ^{עפלה} gevonden wordt, is het overblijfsel van den vroegeren, vrouwelijken vorm ^{עלפה}.

^{באמונתו}. ^{אמונה} sluit zich aan aan het participium passivum van den qal van ^{אמן}. Het woord beteekent: vastigheid, zekerheid, betrouwbaarheid, trouw. Vgl. o. a. Ex. 17:12; Jes. 33:6; Deut. 32:4; Spr. 12:17;

2 Kron. 19:9; 34:12. In 4^b moet אֱמוּנָה door trouw vertaald worden. In de ellende, welke over het volk Israël gekomen is en die zal duren, totdat Jahwe hulp zal verschaffen, is de voorwaarde, om in het leven te blijven deze, dat men trouw blijft in het onderhouden van Jahwe's geboden, m. a. w., dat men zijn karakter als צַדִּיק niet verloochent. Als צַדִּיק wil het volk, nauwgezet, overeenkomstig de thora van Jahwe het leven inrichten; men moet daarmede voortgaan. Alleen beginselvastheid, trouw aan de wet houdt het volk in stand. Dit wordt uitgedrukt door הִיָּה ב. Het woord na ב drukt het middel uit, waardoor men leeft, vgl. Lev. 18:5; Ez. 18:22; 20:25; 33:12; Neh. 9:29.

Hoewel Delitzsch allen samenhang van אֱמוּנָה met den hiphilvorm הִאֲמִין, gelooven, ontkent, meent hij toch, dat hier het woord door geloof en niet door trouw moet vertaald worden. Hij is n. l. van gevoelen, dat in 2:4 een verhouding van den mensch tot God wordt aangewezen. Om dat te bewijzen, zegt hij o. a. dat voor de vervulling van het gezicht nog een moeilijke tijd te wachten staat. Het geloof aan Jahwe loopt in zoo'n tijd gevaar aan het wankelen gebracht te worden. Daarom moet er op de beteekenis van het geloof gewezen worden.

Ik merk daartegen op, dat met nog meer recht gezegd kan worden, dat het volk, als צַדִּיק, gevaar loopt door de onderdrukking ontrouw te worden aan zijn beginsel om streng naar de wet te leven. Werd het daaraan ontrouw, dan zou het niet meer צַדִּיק genoemd kunnen worden. Daarom is hier de belofte aan den צַדִּיק, dat hij in stand zal blijven, mits hij niet ontrouw wordt, goed op haar plaats.

Verder zegt hij, dat tegenover den trots van den goddelooze geen andere tegenstelling past dan geloof.

Ik meen evenwel, dat in 2:4 tegenover elkander

staan de ondergang des goddeloozen en het behoud des rechtvaardigen. Voorwaarde om behouden te worden, is trouw, beginselvastheid. Hij is ook van meening, dat **אמונה**, verbonden met **צדיק**, heen wijst naar Gen. 15:6, waar van Abram gezegd wordt: **האמין ביהוה** en van Jahwe, dat deze het Abram tot gerechtigheid, **צדיקה**, aanrekent. Ik geloof, dat Delitzsch te onrechte naar deze plaats verwijst, omdat daar iets geheel anders gezegd wordt. Want in Gen. 15:6 wordt Abram door Jahwe als een **צדיק** aangezien, omdat hij gelooft, terwijl in Hab. 2:4 van den **צדיק** wordt uitgegaan. Abram is rechtvaardig, omdat hij gelooft; Israël is het door het leven overeenkomstig Jahwe's thora. Men gaat te ver, als men, zooals Del. doet, uit de overeenkomst in stam, tot overeenkomst in beteekenis besluit. Evenmin mag gelden zijn beroep op het latere Hebreeuwsch. Want al is het waar, dat **אמונה** in later tijd geloof beteekende, dit beslist niet voor het bijbelsche Hebreeuwsch. Noch de vergelijking met andere plaatsen, noch de samenhang geven recht het woord anders dan door trouw te vertalen.

De LXX hebben: ὁ δε δίκαιος ἐκ πίστεώς μου ζήσεται. Zij lazē **באמונתִי**, wat, als van Jahwe gezegd, niets anders beteekenen kan dan: door mijn trouw ¹⁾. De Vulg. heeft: in fide sua, de Peš.: **בְּאֵמֶן**, door het geloof, Aquila ἐν πίστει αὐτοῦ, Symm. τῇ ἑαυτοῦ πίστει. Deze vier vertalingen hebben **אמונה** verkeerd opgevat. De Targ. schijnt het woord nog als trouw opgevat te hebben; de vertaling is: maar de rechtvaardigen zullen in het leven blijven **על קושטאון**.

Van **קושטא** geeft Levy de volgende beteekenissen op:

1) Vgl. Baljon. Grieksch.-Theol. Woordenb. II. bl. 594.

Festigheid (wie hebr. צִדְקָה), dah. Geradheit, Wahrheit, Recht, Richtigheit" ¹⁾). Deze woorden hebben meer van trouw dan van geloof ²⁾).

Vs. 5. הֵיין. Met dit woord weet men geen weg. De vermelding van den wijn past niet in het verband. De Peš. heeft 5^a niet; de Vulg. en de Targ. lazten een woord voor wijn. De eerste heeft: et quomodo vinum potantem decipit, de tweede: חֲמֹר וְאֵף הָא כְּטַעֲי בְּחֲמֹר = חֲמֹר. De LXX schijnen iets anders gelezen te hebben. Zij vertalen: ὁ δὲ κατ'οἶόμενος: hij die laag neerziet op alles, een trotschaard. Met behulp van dit woord en door Num. 14:44 en Deut. 1:41 met elkander te vergelijken, trachtte Houtsma den tekst te verbeteren.

In deze plaatsen staan וְתִהְיֶה en וְיַעֲפֹרוּ parallel. Hij

1) Vgl. Levy. Chald. Wörterb. Bnd. II. S. 393.

2) Hab. 2:4 wordt in het N. T. aangehaald op de volgende drie plaatsen: Hebr. 10:38, Rom. 1:17 en Gal. 3:11. In Hebr. 10:38, waar de beide helften van den grondtekst omgezet zijn, staat de πίστις tegenover de ὑποστολή. De πίστις is hier het vaste vertrouwen op God, het geloof, dat in moeilijke tijden de verzoeking overwint. In Rom. en Gal. beteekent πίστις geloof, dat voor Paulus altijd is het geloof in Christus.

De beteekenis van πίστις is dus op de genoemde plaatsen verschillend van die van πίστις bij de LXX, en van אֱמוּנָה in het O. T. Dat is de vrucht van de ontwikkeling van het godsdienstig denken, die haar invloed deed gevoelen op de taal. Uit het begrip trouw, trouw in het onderhouden van de wet, zooals dat Hab. 2:4 gevonden wordt, welke trouw tevens trouw is aan God, ontwikkelde zich het begrip: vertrouwen op God, want hij, die trouw is aan God, kan dat alleen wezen als hij op God vertrouwt.

Het Arameesch drukt met hetzelfde woord הֵימְנִיָּה de begrippen van trouw, vertrouwen, geloof uit. Ook het Nieuw-Hebreeuwsche אֱמוּנָה kan geloof beteekenen. Door de Synagoge werd dus de beteekenis van אֱמוּנָה en πίστις verrijkt, en het is deze verrijkte beteekenis, welke in het N. T. wordt gevonden. Men doet dus verkeerd, als men, op grond van de beteekenis van πίστις bij Paulus en in Hebr. zegt, dat in Hab. 2:4 אֱמוּנָה geloof beteekent, omdat men dan de werkzaamheid van de Synagoge over het hoofd ziet.

Vgl. Baljon's Woordenboek onder πιστεύειν enz. en A. Schlatter. Der Glaube im Neuen Testament. 1885.

stelde den hiphil van עפל gelijk met dien van הון of הין. Omdat in 4 in den masoretischen tekst een vorm van עפל voorkomt, meent hij, dat in 5 een substantief, gevormd van הון of הין, moet gelezen worden. Eerst las hij הון (van den vorm qattal, evenals קנא ijverzuchtig en dergelijke). Deze lezing heeft hij nu vervangen door הין naar analogie van רין van ציר, van צור. De verandering is dan minder groot en grammaticaal is de vorm juist.

Bredenkamp en, onafhankelijk van hem, Giesebrecht hebben voorgesteld, in plaats van אף כי היין, te lezen: אפס כאן. Bredenkamp vertaalt: Und dahin, wie nichts, ist der Räuber. Krenkel wil lezen, in plaats van כי היין, כהיין; hij vertaalt 5^a: und wirklich dem Weine gleich ist treulos der Hochfahrende".

De conjectuur van Houtsma is de eenvoudigste, en daarom, geef ik aan haar, boven de andere, de voorkeur.

Volledigheidshalve vermeld ik nog het gevoelen van Wellhausen, welke meent, dat bij 5 de weën beginnen. Vers 5 »sollte mit הוי beginnen, und dies Wort ist aller Wahrscheinlichkeit nach noch in dem gänzlich unmöglichen היין zu finden. Es bleibt dann freilich ואף כי als nicht aufgehender Rest, aber damit hat noch niemand etwas anzufangen gewusst. Möglicherweise ist es der abgebrochene Anfang eines verlorenen Satzes" ¹⁾).

Müller vindt Wellhausen's gissing wel scherpzinnig, maar toch zeer onwaarschijnlijk. Terecht zegt hij: »Gegen Wellh. spricht aber die Ankündigung der Weherufe v. 6, welche ja erst da in den Mund der Völker gelegt werden" ²⁾).

¹⁾ Wellh. Sk. u. Vorarb. S. 164.

²⁾ Müller. S. 128.

Vs. 6. עֲבָטִיט. Een hapaxlegomenon. Het woord wijst heen naar den stam עֲבָט: iets beleenen, iets ten pand geven, hiph. tegen pand aan iemand leenen. Door den samenhang met dien stam geeft men aan עֲבָטִיט de beteekenis van: te pand genomen goed. Wat de Chaldeër anderen volken ontnemt, is te vergelijken met panden, die hij eens terug zal moeten geven.

Volgens velen, o. a. Delitzsch, de Goeje en Hitzig is hier een woordspeling bedoeld. Men kan er twee woorden in hooren: טִיט en עֲב, zoodat men denken kan aan: wolk van slijk. Bedoeld zou dan zijn, dat de ge-roofde goederen den Chaldeër geen voordeel zouden aenbrengen; integendeel, zij zouden zooveel schande over hem brengen, als ware een wolk van slijk over hem uitgestort, vgl. Nah. 3:6.

De Vulg. heeft: densum lutum, de Peš. צִנּוֹן וְשִׁמְן: wolk van slijk.

Vs. 10. קִצוֹת. Volgens de vocalisatie is קִצוֹת inf. constr. van קָצָה; men verwacht evenwel een verbum finitum. Omdat de qal van קָצָה niet voorkomt, doet men het best te lezen קִצוֹת van קָצַץ: afsnijden. Zoo deden de oude vertalingen: LXX: συνεπέρανας, Vulg. concidisti, Peš. קָצַץ. De Targ. heeft: בִּזְתָּה.

Door anderen, o. a. Hitzig, wordt het opgevat als plur. van קָצָה einde. Hij vertaalt: Du hast Schmach ersonnen deinem Hause, die Enden vieler Völker, daaraan de beteekenis gevende: gij hebt bewerkt, dat vele volken smaadheid over uw huis zullen brengen. Die verklaring is te gekunsteld, om juist te zijn.

Delitzsch houdt קִצוֹת voor inf. constr. en meent, dat קִצוֹת עַמִּים רַבִּים van יַעֲצָה afhankelijk is. Men zou dan den inf. constr. met ל verwachten, vgl. Ps. 62:5, 2 Kron. 25:16.

Het eenvoudigste lijkt mij te lezen קצות. Uit de beteekenis afsnijden, ontwikkelt zich die van uitroeien geleidelijk. Onnoodig dunkt het mij met Graetz תצות te veranderen in תציקות, of met Nowack in תרקות.

הוטא נפשה. הטא beteekent hier: door een feil, fout iets beschadigen.

הוטא נפשה beteekent dus: zich zelf kwaad doen, zich aan gevaar blootstellen, vgl. Spr. 20:2.

Vs. 11. כפס. Het woord komt alleen hier voor. Waarschijnlijk beteekent het balk.

De LXX hebben: κάνθαρος, Symm., Theod., E'. σύνδεσμος, Aq. μάζα. Hieronymus vond het in 2 Grieksche vertalingen aangegeven door σκώληξ, worm. De Vulg. heeft lignum, de Targ. נפא: splinter.

Vs. 15. מספה חמתה. Deze woorden worden door de oude vertalingen op verschillende wijze vertaald.

LXX: ἀνατροπή θολερᾶ, Aq. ἐξ ἐπιρρίψεως χόλου σου, Symm. καὶ ἀφίῳ ἀκρίτως τὸν θυμὸν ἑαυτοῦ, Theod. ἀπο χύσεώς σου, E'. ἐξ ἀπροσδοκίτου ἀνατροπῆς τῆς ὀργῆς σου. Twee andere Grieksche vertalingen hebben ἀέλλαν πετομένην en ἑκστασιν ὀχλουμένην. De Vulg.: mittens fel suum, de Peš. ܝܚܝܬܝ ܝܚܝܬܝ: vuil van den toorn; de Targ. בַּחֲמָא ܝܠܝ: hij druppelt vergif in.

Uit dit alles blijkt, dat deze plaats duister is. Waarschijnlijk lazen vele vertalingen iets anders. Dat er veranderd moet worden, blijkt ook uit den samenhang. Er staat: Wee, die zijn metgezel te drinken geeft. Omdat er verder in den zin gesproken wordt van dronken maken, שכר, zouden we gaarne melding ge-

maakt zien van den gegeven drank. Doch in plaats daarvan, vinden we de aangegeven woorden. Wat beteekent nu: bijvoegende uw toorn gloed, uw grimmigheid, of, zooals de St. Vert. heeft: gij, die uwe wijnflesch daarbij voegt? (חַמָּת afleidende van חַמֵּת). De grimmigheid is niet van invloed op het dronken worden, noch op het toonen der schaamdeelen. Hoe echter te veranderen? Gaan we eerst na, wat Rothstein, Wellhausen en Graetz willen lezen.

Rothstein leest 15^b: מִסַּפַּח עַל-שִׁכְנוֹ, der da hingegossen, d. h. ist bei seinem Nachbarn. Hij vindt het n.l. noodzakelijk, dat er een woord staat, parallel met רַעְיוֹ, terwijl volgens hem מִסַּפַּח een juiste parallel is van מִשְׁקָה. עַל-שִׁכְנוֹ zou zijn bedorven tot אֶף שִׁכְרֵי. »Nachdem der Redaktor aus den Trümmern das אֶף שִׁכְרֵי gewonnen hatte, mochte er leicht, von dem jeremianischen Bilde vom Zornbecher aus, und indem er den Chaldäer direkt auch in der Anrede ins Auge fasste, zu der Einfügung des חַמָּתֶךָ und des darauf folgenden Waw conj. sich veranlasst sehen. Die Fassung des מִסַּפַּח als einer Activform verstand sich dabei von selbst" 1).

Een andere mogelijkheid is, zegt hij, naar Jes. 14 : 1, in plaats van "מִסַּפַּח וְגוֹ", te lezen הִנְסַפַּח עַל-שִׁכְנוֹ, d. i. der sich seinem Nachbarn zugesellt, (gleichsam au ihn herangiesst). De מ van מִסַּפַּח is dan ontstaan uit הִנְ 2). Het komt mij voor, dat de veranderingen van Rothstein te groot zijn, om juist te kunnen wezen, bovendien staan zij ook te veel onder invloed van zijn

1) Theol. St. Kr. '94 S. 81.

2) Theol. St. Kr. '94 S. 81.

theorie, dat een redactor de oorspronkelijke profetie heeft omgewerkt.

Wellhausen en Graetz veranderen de woorden, door vergelijking met Zach. 12:2, in **מִסֵּף חֲמָתוֹ**. De verandering van den tweeden in den derden persoon wordt door den zin gevorderd en is reeds door enkele vertalingen aangebracht, vgl. Symm. en Vulg.. De vertaling wordt dan: Wee, die zijn naaste doet drinken uit de schaal, uit den beker zijner grimmigheid.

Al kan misschien tegen deze lezing niet als bezwaar ingebracht worden, dat de verbinding van beker of schaal met grimmigheid in het O. T. alleen met betrekking tot Jahwe gebruikt wordt, vgl. Jes. 51:17, 22; Jer. 25:15; wel kan als bezwaar gelden, dat ook bij deze lezing niet verklaard wordt, hoe grimmigheid dronken kan maken. Daarom zou ik, overnemende de verandering van **מִסֵּפָה** in **מִסֵּף**, in plaats van **חֲמָתוֹ** liever lezen **חֲמָרוֹ**, van **חֲמָר** wijn. De vertaling wordt dan: wee, die zijn metgezel te drinken geeft uit de schaal zijns wijns. Het drinken van wijn verklaart de dronkenschap en de ontblooting.

Hoe is de tegenwoordige lezing ontstaan? Dat een afschrijver den derden persoon in den tweeden veranderde, kan niet bevreemden, omdat bij een weege-roep altijd min of meer bewust gedacht wordt aan een aangesproken persoon. De **ו** is veranderd in **ת** en bij **מִסֵּף** is de **ח** van het volgende woord gevoegd.

Vs. 16. **וְהָעֵרָה**. De LXX vertalen: *καρδία σαλεύσῃτι και σείσῃτι*. Aq. heeft: *και καρώσῃτι*, Vulg.: et consopire, Ps. **וְהָעֵרָה**, Targ: **וְהָעֵרָה**. Alleen de Targ. leest **הָעֵרָה**; de andere schijnen een vorm van **רָעַל** ge-

lezen te hebben. Wellh. en Now. willen lezen: **וְהָרַעַל**. Nowack vertaalt: und werde vom Taumel ergriffen. Hij geeft aan **הָרַעַל** de voorkeur boven **הָעַרַל**, omdat deze laatste vorm nergens anders voorkomt. Hij vergelijkt Jes. 51:17, 22 **כּוֹס הָרַעַלָה** en Ps. 60:5 **יֵין תְּרַעַלָה**.

Ik ben van meening, dat **הָעַרַל** moet behouden worden. De beteekenis staat vast door het voorkomen van den stam **עַרַל** in den qal, Lev. 19:23, en door **עַרַל** en **עַרְלָה**. Het willen zien der schaamdeelen correspondeert met: ontbloot u.

Wel zou de lezing, welke Wellhausen en Nowack voorslaan, een goeden zin geven, doch omdat die van den mas. tekst niet minder goed in het verband past, is er geen reden om verandering aan te brengen.

קָקְרוֹן. Aan dit, alleen hier voorkomend, woord geeft men de beteekenis: groote schande. Volgens velen is het woord met opzet gekozen, omdat men bij het uitspreken er van denken moet aan **קִיא** uitbraaksel en **קָקְרוֹן** schande, vgl. Jer. 25:26 en 27.

De Vulg heeft: vomitus ignominiae.

Vs. 17. **יְחִיתָן**. De parallelie eischt **יְחִיתָךְ**. De tweede vorm is uitgedrukt door de LXX: **πτοῖσσε σε**, door de Pes.: **יִצְטָרְךָ**, en door de Targ: **תִּתְבַּרְךָ**.

Vs. 18. **יִצְרָ יִצְרוּ**. Vers 18^b is beter te vertalen, als **יִצְרָ** geschraapt wordt en in plaats van **יִצְרוּ: יִצְרוּ** wordt gelezen. **יִצְרָ** is w. s. door dittographie ontstaan.

יִצְרוּ wordt o. a. gelezen door Kautzsch en Nowack.

De oude vertalingen lezen blijkbaar iets anders dan de mas. tekst heeft. De LXX vertalen: ὅτι πέποιθεν ὁ πλάσας ἐπὶ τὸ πλάσμα αὐτοῦ. Zij lezen: כִּי בָטַח עַל יֵצֶר. De Vulg. heeft: quia speravit in figmento factor ejus, de vertaling van: בִּי בָטַח יֵצֶר עַל יֵצֶר. De Peš. vertaalt: ܩܝܢܐ ܕܥܡܠܐ ܕܥܡܠܐ. De Targ. heeft: אֲרִי אֶתְרַחֵץ לְבָא דְעֵבְרִיָּה עֲלוּהִי. Peš. en Targ. lezen w. s. כִּי בָטַח יֵצֶר עֲלוּי; doch het kan ook wezen, dat er gelezen is: כִּי בָטַח יֵצֶר עֲלוּי. en dat men יֵצֶר vrij vertaald heeft.

C. CAPUT III.

Vs. 1. תְּפִלָּה. Het woord kan beteekenen: voorbede, 2 Kon. 19:14, Jer. 7:16; gebed, Klaagl. 3:44, Spr. 28:9; lied voor den cultus, psalm, vgl. het opschrift der psalmen 17, 86, 90, 102, 142 en het onderschrift van Ps. 72.

In Ps. 72:20 worden de voorafgaande psalmen תְּפִלּוֹת genoemd. De lezing תְּפִלּוֹת staat vast door alle vertalingen, behalve die der LXX, welke תְּהִלּוֹת lezen, blijkende uit de vertaling οἱ ὕμνοι.

Uit die betiteling van de psalmen Davids blijkt, dat het kenmerk van een תְּפִלָּה niet behoeft te zijn, dat men iets vraagt aan Jahwe. Men kan in een תְּפִלָּה Jahwe ook prijzen, (vgl. het gebruik van den Hithpa. in 1 Sam. 2:1). Elk lied, waarvan Jahwe het middelpunt is, kan een תְּפִלָּה genoemd worden. Vandaar, dat Hab. 3, waar alleen 2^a iets gevraagd wordt,

zoo wordt genoemd, omdat in dit lied het optreden van Jahwe geschilderd wordt. תפלה beteekent dus hier psalm.

על שגינות. Een uitdrukking, waarvan de beteekenis moeilijk te bepalen is. על schijnt te beteekenen: naar de melodie van, vgl. Ps. 22:1; 8:1; 81:1; 84:1 enz..

שגינות plur. van שגיון, vgl. Ps. 7:1. De LXX vertalen in Ps. 7:1 φαλμός; in Hab. 3:1 μετὰ ᾠδῆς. Volgens Nowack en Wellhausen lezen de LXX: נגינות; vgl. Ps. 61:1; volgens Sinker הגיון vgl. Ps. 9:17, Ps. 92:4 Hebr. en Gr.. De Peš. laat de uitdrukking weg. De Vulg. heeft: pro ignorantis, Aq., Symm., E' ἐπὶ ἀγνοημάτων. Theod. ὑπὲρ τῶν ἐκουσιασμῶν (misschien ἀκουσιασμῶν). Als wij bij Theod. ἀκουσιασμῶν mogen lezen, schijnen alle vertalingen in het woord de aanduiding eener overtreding uit onkunde te zien. Zij leiden שגינות af van שגה: zonder opzet misdoen, en geven het de beteekenis van שגיאות Ps. 19:13. Ook de Targ. vat het zoo op. Er wordt gezegd, dat wanneer de goddeloozen zich met een volkomen hart bekeeren tot de wet, zij vergeving zullen ontvangen, en al de zonden, welke zij tegen Jahwe gezondigd hebben, zullen zijn כשלותא, als een dwaling.

Lateren, o. a. Rashi, denken, dat onder die zonden, niet met opzet bedreven, moeten verstaan worden die van den profeet, omdat hij Jahwe als 't ware een antwoord afdwong en hem van onverschilligheid had beschuldigd, 1:2—4, 13.

Delitzsch e. a. leiden het woord af van שגה in de beteekenis: wankelen, in een roes verkeeren, en meenen, dat שגיון beteekent: »Taumelgedicht, das in grösster Bewegung mit schnellem Wechsel der heftigsten Af-

fekte geredete Lied". Zij noemen het een dithyrambus; »der Plur. שְׁגִינֹת bezeichet hier diese Species des Liedes mit Beziehung auf die ihr eigenen dithyrambischen Rhythmen" ¹⁾.

Of dit alles waar is, kan niet met zekerheid gezegd worden. De beteekenis der uitdrukking עַל שְׁגִינֹת zal misschien wel altijd verborgen blijven, omdat men zoo weinig van de oudhebreuwsche muziek weet.

Vs. 2. שָׁמַע. שְׁמַע: het hooren, tijding, bericht. Als שָׁמַע tijding, bericht beteekent, wijst het volgende woord of suffix altijd den persoon of de zaak aan, waarover iets gehoord is, vgl. Jes. 23: 5^b, Gen. 29: 13, Deut. 2: 25, Num. 14: 15, Jes. 66: 19 enz. שְׁמַע wil dus hier zeggen, dat de profeet iets aangaande Jahwe heeft vernomen. Gedacht moet worden aan het חוּן 2: 2, waarin den profeet is geopenbaard, dat Jahwe den goddelooze zal vernietigen en zijn volk zal redden. Ik vertaal שְׁמַעתי שְׁמַע door: ik heb van uw voornemen gehoord.

בְּקֶרֶב שָׁנִים. Deze uitdrukking komt alleen hier voor. Ik meen, dat onder שָׁנִים die jaren te verstaan zijn, welke nog moeten verloopē, voordat het חוּן in vervulling zal treden, 2: 3. בְּקֶרֶב beteekent hier niet het mathematische midden (vgl. ook בְּקֶרֶב עֶמֶת Num. 5: 27, בְּקֶרֶב הָאָרֶץ Deut. 4: 5), maar verbonden met חִייוֹ en פְּעֻלָּתוֹ dient het om deze gedachte uittedrukken, dat de profeet zeer verlangt naar de verwezenlijking van het gezicht. Hij bidt Jahwe, dat deze niet zal wachten zijn werk te doen (n.l. het straffen van den goddelooze)

¹⁾ Vgl. Delitzsch S. 127.

totdat de vastgestelde tijd, מוֹעֵד, zal bereikt zijn, maar dat hij nog vóór dien tijd zich zal openbaren. Vers 2^b verraaft het ongeduld van den profeet.

חִיּוּהוּ. De piël van חיה kan beteekenen: in het leven terugroepen, Hoz. 6:2, in het leven roepen, 1 Sam. 2:6, in het leven behouden Gen. 12:12. Omdat ik onder het פִּעַל van Jahwe het helpen van Israël en het tuchtingen der Chaldeënen versta, iets dat nog aanstaande is, vertaal ik חִיּוּהוּ door: roep het in het leven.

תּוֹרִיעַ. Men verwacht na חִיּוּהוּ ook bij תּוֹרִיעַ een object. Omdat dit ontbreekt, lees ik met LXX (ἐπιγυγχαλτσεω) en Peš. (ܬܘܪܝܥܐ) תּוֹרִיעַ: openbaar worden, zich openbaren.

Vs. 3. כֹּלָה. Dit, ook dikwijls in de psalmen voorkomend woord, is, volgens Delitzsch, die het met שִׁלָּה in verband brengt, de aanwijzing van het zwijgen der zangers en het invallen der muziek.

Ewald, die het van כָּל, hoogte, afleidt, geeft er de beteekenis van: luide, duidelijk, aan. Hij meent, dat כֹּלָה voor de muziek een teken was om met kracht in te vallen. Volgens anderen is כֹּלָה samengesteld uit de beginletters van drie woorden, b. v. van סָב לְמַעַל הַשָּׁר = da capo. Volgens Jacob wijst het woord nu eens aan een pauze in het gezang der Levieten, in welke pauze het volk, gewaarschuwd door trompetgeschal, zich ter aarde wierp, dan weer geeft het te kennen, dat met de volgende woorden een zelfstandig tempellied begon¹⁾.

1) vgl. Jacob: Beiträge zu einer Einleitung in die Psalmen. Z. f. a. W. XVI, 1896. S. 129—181.

De oude vertalingen brengen het dikwijls in verband met den tijd. Aq. meent, dat het *ἀεὶ* beteekent, Hieronymus semper; de Targ. verklaart het meestal met לעלמין = in secula, of met תדירא = altijd. Symm. heeft het hier vertaald door εἰς τὸν αἰῶνα, Theod. door εἰς τέλος. De meeste Grieksche vertalingen hebben hier διάψαλμα, evenals סלה een woord van onzekere betekenis. Zenner is van meening, dat διάψαλμα en dus ook סלה de aanwijzing is, dat een ander koor moest invallen. Het sela aan het einde van psalm 3, 24, 46 is voor hem een bewijs, dat deze psalmen slechts fragmenten zijn ¹⁾.

Uit dit alles blijkt, dat de betekenis van סלה alles behalve vast staat.

Vs. 4. קרנים. Lichtstralen. De dualisvorm, te begrijpen als קרנים slaat op de horens van een dier, wordt ook gebruikt, als er sprake is van de stralen van het licht. Dit kan niet bevreemden, als men in het oog houdt, dat in de Hebreeuwsche (ook in de Arabische) literatuur de opgaande zon vergeleken wordt bij een hinde ²⁾.

וְשֵׁם. Gewoonlijk laat men שם terugslaan op den lichtglans, die Jahwe omgeeft, of op de lichtstralen, die rondom hem zijn. Al is de bedoeling van den profeet, n.l. uittedrukken dat Jahwe's sterkte door het licht verborgen wordt, door de tegenwoordige lezing niet onkenbaar geworden, toch zal men moeten erken-

1) Zenner: Chorgesänge. S. 19.

2) Vgl. Ps. 22:1, Del. S. 148—149. Levy. Chald. Wörterb. Bnd. II. S. 470.

nen, dat de wijze van uitdrukking vreemd is. Wilde men door een zelfstandigen zin uitdrukken, dat de ננה of de קרנים Jahwe's kracht verborgen, dan zou men een enkelv. of meerv. pronomen demonstrativum verwachten, doch niet: en daar is: וְשֵׁם.

Met de Wette te vertalen: das ist die Hülle u. s. w. mag niet, omdat שֵׁם niet gelijk is aan het pron. demonstr.. Daarom lees ik met Wellh., Nowack e. a. שֵׁם; de wau wordt weggelaten, omdat zij dittographie is van de wau in לו.

De oude vertalingen wijzen ten deele naar deze opvatting heen. De LXX, cod. 86^b, complutensis, Aq. en Symm. hebben: καὶ ἔλετο. De Peš. vertaalt: וַיִּמְדַּק en las derhalve שֵׁם. Codd. 86^a, V, 62, 147 lezen w. s. שֵׁם שֵׁם. Zij vertalen ἐκεῖ ἐπεστήρικται (V. ἀπεστ.).

Vs. 6. וַיִּמְדַּק. Deze vorm kan afgeleid worden van מִדַּד en van מִדָּר. Als men hem van den eersten stam afleidt, kan de beteekenis niet anders wezen dan: en hij meet. Behalve het vreemde, dat naast den piël-vorm van מִדַּד, die meermalen voorkomt, nog een poël-vorm van dezelfde beteekenis zou voorkomen (een vorm, die dan alleen hier zou te vinden zijn), valt nog op, dat de beteekenis: meten, in het verband niet past. וַיִּמְדַּק moet een parallel vormen van וַיִּתַּר: van angst doen opspringen. Als men vertaalt hij meet het land, voldoet men niet aan de eischen der parellelie; evenmin doet men dat, als men er met Hitzig e. a. de beteekenis aan geeft van: dreigend meten met de oogen, een beteekenis, die voor מִדַּד niet te bewijzen valt.

Omdat de beteekenis: »hij meet het land" niet past, en omdat de stam מִדָּר, waarvan de vorm grammaticaal afkomstig zou kunnen zijn, niet voorkomt, moet er naar een anderen vorm gezocht worden. Enkele oude

vertalingen kunnen ons op weg helpen. De LXX, codd. 86b en complutensis vertalen: *καὶ ἐσαλεύσῃ ἡ γῆ*. De Targ. heeft **וַאֲזַיַע אֶרֶעָ**: hij doet de aarde sidderen.

Volgens sommigen is er **יִמְדָר** gelezen. De vorm zou afkomstig zijn van **מִדָר**, welke stam door hen gelijk gesteld wordt met **מוֹט** wankelen. Dit komt mij zeer onwaarschijnlijk voor. Ik meen, dat zij een ander woord gelezen hebben. Doch welk? Wellhausen vermoedt, dat er oorspronkelijk **יִמְגַּג** gestaan heeft, een pilelvorm van **מוֹג** beven, vgl. Amos 9:5, Ps. 46:7. Liever zou ik **יִנְדָר** lezen. Wel komt van den stam **נִדָר** de pilelvorm niet voor, doch er is geen bezwaar tegen dezen aan te nemen, daar de qal en de hithpil. worden aangetroffen. De qal beteekent: zich heen en weder bewegen, 1 Kon. 14:15. Omdat de piël (pilel) ook causatieve beteekenis kan hebben (**לִמַּד** leeren, pilel onderwijzen) vinden we voor den vorm **יִנְדָר** de beteekenis: in beweging brengen, doen beven, doen schudden.

De verandering van **נִ** in **מ** is niet zoo groot als die van de twee Gimels in twee Daleths, terwijl toch de vertaling dezelfde blijft als bij Wellhausen's gissing.

De vertaling van 6^a wordt nu: Hij gaat staan en doet de aarde schudden, Hij ziet en doet de volken opspringen van angst.

הַלְכֹת עוֹלָם לוֹ heeft de kracht van een infinitief. In Ps. 68:25 ziet het op het optrekken van Jahwe naar het heiligdom. In Nah. 2:6 beteekent het: het gaan. Zij struikelen, als zij gaan **בְּהִלְכֹתָם**. In Spr. 31:27 wordt het gebruikt van den loop, den gang van het huishouden. In Job 6:19 wordt het gebezigd als abstractum pro concreto. Het beteekert daar: reizende, trekkende menschen, karavanen.

Behalve in deze plaatsen komt het alleen nog voor Hab. 3:6. Hier dient het dus ook vertaald te worden door een woord, dat de kracht van een infinitief heeft: het gaan, het optrekken. Bovenstaande drie woorden beteekenen derhalve: het optrekken van ouds voor hem.

Delitzsch meent, dat de beteekenis der woorden is: »er zieht jetzt einher, wie er in der Vorzeit einhergezogen ist." הליכות¹ beteekent volgen hem: »die pompa magnifica des zur Erlösung seines Volkes, zum Gericht über dessen Feinde einherziehenden Gottes" ¹). Het komt mij voor, dat Delitzsch er te veel in legt.

»Het optrekken van ouds voor hem" is een losse zin, zonder eenig verband met het voorgaande; want het gaat niet aan met Hitzig en Ewald de eeuwige heuvelen Jahwe's wegen te noemen, waar langs hij trekt, daar toch הליכה¹ nooit weg, pad, via trita beteekent. Met 7 staan de woorden ook niet in eenigerlei betrekking. Omdat 7 een voorbeeld geeft van wat de komst van Jahwe uitwerkt op de volken, en 7 zich dus aansluit bij 6^b, moet men erkennen, dat de drie genoemde woorden den samenhang breken.

Uit de vertaling der codd. 86^a, 62 en 147 zou men kunnen opmaken, dat vs. 6 vroeger een lid meer telde, dat dan het parallellid zou wezen van הליכות עולם לו. Deze hebben het volgende:

*αἱ ὁδοὶ ἐξ ἀρχῆς ἀλλοιωθήσονται
αὐτοῦ ἕνεκα σεισθήσεται ἡ οἰκουμένη.*

Omdat geen der andere vertalingen iets heeft, wat aan αὐτοῦ ἕνεκα κ. τ. λ. herinnert, ben ik van gevoelen, dat het laatste lid er bijgevoegd is ter wille der parallelie. Men vond, dat de laatste drie woorden van 6

¹) Del. S. 157.

er los bij hingen; om den zin af te ronden, voegde men er een gedachte bij, die in beteekenis ongeveer overeenkomt met יִנֹּרֵד אֶרֶץ.

Ik blijf derhalve bij mijn gevoelen, dat de laatste drie woorden van vers 6 er oorspronkelijk niet bij behoorden.

Vs. 7. תַּחַת אֹנִן וגו'. Nowack leest, op het voetspoor van Perles: תַּחַת אֹנִן יִרְאוּ וגו' (חתת niph. impf. van תַּחַת): On heeft, de tenten van Cuschan vreezen. Deze verandering wordt aangebracht, omdat, volgens hem, het zijn onder de ellende, het verkeeren in de ellende een gedachte is, hier niet passend; men zou eerder een woord verwachten, dat de angst, de vrees uitdrukt.

Ik kan niet vinden, dat de lezing יִרְאוּ voor de hand ligt. De verandering in רִאִיתִי is te groot. Verder is vreemd, dat naast de namen van twee volksstammen de naam eener stad, On, gebruikt wordt, en geen naam voor een volk. Ook vind ik, dat de gedachte תַּחַת אֹנִן רִאִיתִי וגו' Cuschan is door het optreden van Jahwe in ellende, in moeite, in nood gekomen; het is onder den druk, het verkeert in moeilijkheid. Ik handhaaf dus de tegenwoordige lezing. Het woordenboek van Stade-Siegfried gaat m. i. te ver, als het hier een woordspeling met אֹנִן ziet. Het zegt bij אֹנִן: »Wortspiel mit אֹנִן Hab. 3 : 7, ich sah die Zelte wie dem Verderben preisgegeben, תַּחַת אֹנִן (= wie vernichtet אֹנִן)."

כּוֹשֵׁן. Dit woord komt alleen hier voor. Door den Targ. wordt gedacht aan Cuschan Rischataim, Richt. 3 : 8 vv. De parallelie echter eischt den naam van een volksstam. Ewald meent, dat bedoeld wordt יִקְשֵׁן Gen. 25 : 2 vv. Het komt mij voor, dat het gelijk staat met

Cusch, dat dan niet als Ethiopië moet opgevat worden, zooals de Grieksche vertalingen en de Vulg. doen; want neemt men het woord in de beteekenis van Ethiopië, dan is de parallelie met Midian vreemd, omdat deze twee streken zoo ver uit elkander liggen. Ik zie hier in Cuschan Cusch, dat als Bedouinenstam nu eens hier, dan weer daar woonde, en dus ook in de buurt van Midian kan gedacht worden, vgl. Gen. 10:6 vv. ¹⁾.

Vs. 8. מְרַכְבֵּיתִיךָ יְשׁוּעָה. De LXX, codd. 86^b en compl. vertalen: καὶ ἡ ἰππασία σου σωτηρία; de Vulg.: et quadrigae tuae salvatio. Zij lazē "ומרכבתיך וגו'", wat ook in enkele codices gevonden wordt. Andere Grieksche vertalingen (86^a, V, 62, 147) laten καὶ weg en lazē dus hetzelfde als de mas. tekst heeft. Zij zagen "מרכבתיך וגו'" aan voor een zelfstandigen zin. Mij dunkt, te onrechte. De gedachte, die de profeet wil uitdrukken, is, dat Jahwe op zijne, door paarden getrokken, krijgswagens over het water trekt. De praepositie על moet in gedachte voor מרכבתיך ingevoegd worden.

יְשׁוּעָה beteekent hier overwinning (vgl. ook het stamverwante תְּשׁוּעָה, 2 Kon. 5:1, 2 Kon. 13:17). Het moet opgevat worden als genitief, afhankelijk van wagenen. In proza zou het constructusverband gebruikt worden, vgl. ook Ez. 16:27 רָרַבְךָ וְמָה; Ps. 71:7 מַחֲסֵי עֵי. De krijgswagenen van Jahwe voeren hem ter overwinning.

De Peš. en de Targ. voegen על in. De eerste heeft: על מְרַכְבֵּת יִקְרָךְ מִסָּמָה מִן־הַבְּלָא, de tweede על מְרַכְבֵּת יִקְרָךְ.

Vs. 9. עֲרִיָּה תֵעוֹר. עֲרִיָּה: ontblooting. Het nomen

¹⁾ Vgl. Delitzsch: Wo lag das Paradies? 1881. S. 55 ff.

abstractum (van den stam ערה) staat in de plaats van den infinitivus absolutus, vgl. Jes. 35 : 2, Jer. 46 : 5. תעור niph. impf. van עור in de beteekenis van ontblooten. Wel komt de niph. alleen hier voor, maar uit het subst. מעורים, schaamdeelen, 2 : 15 blijkt dat de stam עור bloot zijn, ontblooten beteekenen kan.

Omdat men er bezwaar tegen heeft, dat het nomen abstractum en het verbum finitum niet van denzelfden stam zijn, lezen Wellh. en Nowack: עורר העורר. De eerste vertaalt, met verwijzing naar 2 Sam. 23 : 18 עורר את-הניתו: Du setztest deinen Bogen in Thätigkeit; de tweede, herinnerende aan Jes. 32 : 11 en Jes. 23 : 13: Du entblössest deinen Bogen. Ik geloof niet, dat verandering noodig is. Dat de stam van het nomen abstractum verschilt van dien van het verbum finitum, behoeft geen bezwaar op te leveren; de twee stammen komen toch in beteekenis overeen. De vertaling is dus: ontbloot is uw boog, d. i. het omkleedsel is weggenomen.

שבעות מטות אמר. Deze woorden worden met recht als een crux interpretum beschouwd.

שבעות kan het meerv. wezen van שבועה, eed; van שבוע, zevental, en van het part. pass. vrouwel. van den qal van שבע, zweren.

מטות is het meerv. van מטה, dat voorkomt in de beteekenis van: roede, staf, volksstam.

אמר is een dichterlijk woord, voorkomende in de beteekenis van: het spreken, woord, besluit.

Men kan dus velerlei verbindingen maken. Doch geen enkele bevredigt. Dit blijkt uit de vertalingen van vroegeren en lateren tijd.

De LXX, codd. 86^b en compl. hebben ἐπὶ (compl.

ἐπὶ τὰ) σκῆπτρα λέγει κύριος. Zij vertalen שבעות niet. אִמֵּר lezen zij als אָמַר; κύριος voegen ze in.

De Vulg. heeft juramenta tribubus quae locutus es. Zij las zeer waarschijnlijk hetzelfde als de mas. tekst heeft. Haar vertaling evenwel is niet te verdedigen.

De Targ. paraphraseert: Gij hebt u geopenbaard met uwe macht, ter wille van uw verbond met de stammen, (ter wille) van uw woord, dat in eeuwigheid zal blijven, בְּדִיל קִימָךְ דְּעַם שְׁבִטָא מִימָךְ קִים לְעַלְמִין. Hij vertaalde met סֵלָה met לְעַלְמִין en אִמֵּר werd opgevat als appositie van שְׁבִעוֹת.

De Peš. vertaalt: *וְיִשְׁכַּחֲכֶם מִלְּפָנָי כִּי אֶתְּנֶנְכֶם מִלְּפָנָי*: en uwe pijlen zijn verzadigd door uw roemrijk woord. Zij leest שְׁבִעוֹת, van שָׁבַע verzadigd worden, zich verzadigen, en voegt in de gedachte een כ in voor אִמֵּר.

Van de vertalingen uit lateren tijd dienen de volgende tot voorbeeld. Ewald vertaalt: siebenfache geschosse von sieg. Hij ziet in de מִטּוֹת speren, een beteekenis, die het woord kan aannemen. Hij vergelijkt 2 Sam. 18:14 en zegt, als een veldheer drie speren neemt, kan Jahwe wel hoopen van zeven werpen. Hij vergeet echter, dat שְׁבִיעַ, zevental, altijd verbonden wordt met een tijdsbepaling. Dat is een bezwaar tegen zijn verbinding van מִטּוֹת en שְׁבִעוֹת.

Aan אִמֵּר geeft hij de beteekenis van: overwinning. Hij vergelijkt Ps. 68:12, waar het woord, volgens hem, overwinning moet beteekenen. Ik meen, dat אִמֵּר daar opgevat moet worden als: het overwinningslied, dat in het volgende vers gezongen wordt. Hitzig heeft: Eidschwüre, Ruthen des Worts; Sinker: sworn are the punishments of the solemn decree (or of Thy Word.) Beiden vatten מִטּוֹת op als status constructus. Grammaticaal is daartegen niets te zeggen, hoewel de uit-

drukking **מִמָּה אָמַר** nergens voorkomt. Doch wat beteekent nu hun vertaling? Hitzig zegt: de eed is een **אָמַר** en verder: »Die Ruthen sind Bild der Züchtigungen, der Strafgerichte (Mich. 6 : 9); sie machen den Inhalt der Drohungen aus, welche Jahwe mit dem Schwur besiegelte" ¹⁾. Sinker meent den zin aldus te moeten opvatten: »Promised by oath are the punishments, which Thy foes are now to undergo and which are pledged in Thy Word to Thy people, **אָמַר** thus taking the notion of »promise", if seen from the standpoint of Israël, and of »solemn decree", if from that of the foe" ²⁾. Hoe men dit alles in de drie woorden kan lezen, begrijp ik niet. Hunne verklaring is te gezocht, om juist te kunnen zijn.

Keil vertaalt: Geschworen sind Zuchtruthen durch's Wort. Delitzsch: Beschworen sind die Geschosse durch dein Machtwort. Men zou bij deze vertalingen **בְּאָמַר** verwachten. Ik meen dat de zin nooit goed te vertalen is, als de woorden blijven, zooals ze zijn, en dat Wellhausen gelijk heeft, als hij zegt: »An **שְׁבָעוֹת מִטּוֹת אָמַר** sind alle Künste der Exegese verloren."

Hoe dan te lezen? Men wil veranderingen aanbrengen op grond van de Syrische vertaling, welke heenwijst naar de lezing **שְׁבָעוֹת**, en op grond van de vertaling, welke codd. 86^a, V, 147 geven. Deze hebben: ἐχόρτασας (+ τὰς V) βολίδας τῆς Φαρέτρας αὐτοῦ (αὐτῆς V). Bahrdt wil lezen **שְׁבָעָת מִטּוֹת אוֹצָר**. In plaats van **אָמַר** leest hij **אוֹצָר**, dat voorkomt in de beteekenis van schat, schathuis, schatkamer, pakhuis. Gesproken wordt van de schatkameren, als bewaarders, van den wind,

1) Hitzig. S. 290.

2) Sinker. p. 25.

Ps. 135 : 7, Jer. 10 : 13 enz.; van den afgrond, Ps. 33 : 7; van sneeuw en hagel, Job 38 : 22; van koren, Joël 1 : 17. Of nu de overgang van schatkamer, pakhuys, tot pijlkoker geleidelijk is, zou ik niet durven beweren.

Houbigant en na hem Nowack lezen: שְׁבַעַת מִטּוֹת: אִשְׁפֹּתֶיךָ: Gij hebt uw pijlkoker met pijlen verzadigd.

אִמֵּר is dus veranderd in אִשְׁפֹּתֶיךָ. Men krijgt wel een goeden zin, doch of door hem de juiste lezing gevonden is, zal wel nooit meer uitgemaakt kunnen worden.

Ik laat de woorden onvertaald.

Vs. 10. זֶרֶם מַיִם עֶבֶר. Deze woorden kunnen niet beteekenen, dat de stroomen der aarde (b. v. de Roode Zee, zooals Ewald meent) buiten hunne oevers treden, want זֶרֶם wijst altijd een met kracht neervallen van water of hagel aan, vgl. Jes. 4 : 6, waar זֶרֶם naast מִטָּר staat; Jes. 30 : 30, waar het voorkomt, verbonden met נִפְץ, wolkbreuk en אֶבֶן בָּרָד, hagelsteen; Job 24 : 8, waar de uitdrukking זֶרֶם הָרִים gebruikt wordt.

זֶרֶם מַיִם is de plasregen, de stortregen. De Targ. heeft het ook zoo opgevat. Hij vertaalt: עֲנַנֵי מִטְרָא: regenwolken. Evenzoo de Peš., welke זֶרֶם vertaalt door: זְמַל, hevige regen; codd. 86^a, V, 62, 147 vertalen: ὄμβρος. עֶבֶר kan dus niet opgevat worden in de beteekenis van overstroomen, maar moet genomen worden in zijn oorspronkelijke beteekenis van transire, περᾶν.

De zin is: de regen valt bij stroomen neer. De regen jaagt, vliegt voorbij.

Ps. 77 : 18, welke plaats van Hab. 3 : 10 afhankelijk is, heeft זֶרֶם מַיִם עֶבֶר. Nowack verandert זֶרֶם in זֶרֶמוֹ en houdt de aldus verbeterde lezing van Ps. 77 : 18 voor de oorspronkelijke van Hab. 3 : 10. Hij vertaalt:

es strömen Wasser die Wolken. Ik stem toe, dat de zin, aldus gelezen, gemakkelijker te vertalen is, maar ik zie toch de noodzakelijkheid niet in, Hab. 3 : 10 te veranderen. Het is zeer wel mogelijk, dat Hab. 3 : 10 door den dichter van Ps. 77 is veranderd om duidelijker de bedoeling uit te drukken.

רום. Het is een hapaxlegomenon. Door velen (Del. Keil, Hitzig e. a.) wordt het woord opgevat als accusativus localis en, met het volgende verbonden, vertaald: hij (n.l. de afgrond) heft zijne handen op naar de hoogte, naar boven. Ik meen, dat hunne opvatting verkeerd is. Als wij **רום** subject maken van **יָדָיו נִשָּׂא**, krijgen we den zin: de hoogte heft hare handen op, wat een goede tegenstelling vormt met: de afgrond verheft zijne stem.

Vele oude vertalingen zien in **רום** een substantief, het subject van een zin. LXX, codd. 86^b en compl. vertalen: ὕψος (compl. τὸ φαντασίας αὐτῆς. De Vulg. heeft: altitudo manus suas levavit. De Targ. geeft als paraphrase: de heerscharen der hoogte, **חֵילִי מְרוֹמָא**, stonden verbaasd.

Dit versterkt mij in de overtuiging, dat het woord niet als acc. loc., maar als subj. moet vertaald worden.

Vs. 11. **שָׁמֶשׁ וְיָרֵחַ**. Zon en maan zijn zonder copula naast elkander gezet, ter verlevendiging van den stijl. Het werkwoord staat in het enkelvoud, omdat het gelijktijdige van beider doen moet uitgedrukt worden. Beide treden in hare woning terug, nu Jahwe zich openbaart.

Nowack vindt, evenals Wellhausen, de naast elkander plaatsing van zon en maan, zonder copula, en het enkelvoudige werkwoord niet in orde. Daarom slaat

hij voor iets anders te lezen. Hij doet dit, op grond van wat sommige Grieksche vertalingen hebben. De LXX en cod. 86^b hebben ἐπήρθη ὁ ἥλιος; compl. ὑψώθη ὁ ἥλιος. Zij verbinden het laatste woord van vers 10 met שָׁמַשׁ. Codd. 86^a, V, 62, 147 vertalen: φῶς τὸ λαμπρὸν τοῦ ἡλίου ἐπέσχευεν. Deze lezen w. s. נֶשֶׁם = נֶשֶׁה, inplaats van נֶשֶׁא. Omdat verder in vs. 10 יְדִיהוּ door de LXX vertaald wordt door φαντασία αὐτῆς = מְרִיהוּ = מְרִאִיהוּ, en רוֹם niet door alle codices gelezen is (86^a, V, 62, 147 vertalen 10^c niet), stelt Nowack voor te lezen: מְרִיהוּ נֶשֶׁא שָׁמַשׁ, de zon vergeet haren opgang. Het woord מְרִיהוּ acht hij ontstaan te zijn uit רוֹם יְדִיהוּ.

Het komt mij voor, dat verandering onnoodig is. 10^c geeft een goeden zin en 11^a eveneens, als wij de woorden laten zooals ze zijn.

Vs. 13. לִישַׁע אֶת־מִשְׁחָהּ. Hoe moet אֶת vertaald worden? Het is ὃς praepositie, ὃς nota acc.. Als men het als praep. opvat, wordt de zin: (gij zijt uitgetrokken) tot redding met uw gezalfde. Zoo deden Aquila, E', en de Vulg.. De beide Grieksche vertalingen hebben: εἰς σωτηρίαν σὺν χριστῷ σου, de Vulg.: in salutem cum Christo tuo.

Neemt men deze vertaling als juist aan, dan wordt een geheel nieuwe gedachte ingevoerd. Tot nu doet Jahwe alles. Van hem komt de verschrikking van natuur en volkeren. Nu is het vreemd, dat hij zich hier zou laten helpen, waarbij dan nog opgemerkt moet worden, dat Jahwe's helper verder niet meer optreedt. Daarom meen ik, dat de gedachte: Gij komt tot redding met uw gezalfde, niet in het verband past.

אֶת moet dus opgevat worden als nota. acc.. לִישַׁע is een verbaalbegrip, en kan als zoodanig door een acc.

gevolgd worden, vgl. ook Amos 4:11, Jes. 11:9; doch omdat het voorafgaande לישע gevolgd wordt door een genitief, en vele Grieksche vertalingen den tweeden keer τοῦ σωσαι hebben (n.l. LXX, Symm., 86^b, compl.) lees ik met Wellh., Now. e. a. להושיע = לושיע. De zin wordt dan: gij zijt uitgetrokken tot redding van uw volk, om te bevrijden uw gezalfde.

Wie is de gezalfde? Meestal ziet men er den idealen koning in, uit het geslacht van David (zoo Del., Keil, Orelli). Doch is het dan niet vreemd, dat deze gezalfde moet geholpen worden? Is de ideale koning, de Messias, niet eer een helper dan een geholpene? vgl. b. v. Jes. 9:5—6, Jes. 11:4. Men kan onder משיח ook geen historischen koning verstaan; want de koningen, welke den druk der Chaldeen ondervonden hebben, Jojakim, Jojachin en Zedekia, waren goddelooze koningen en het is niet in te denken, dat een profeet zeggen zal, dat Jahwe dezen te hulp zal komen. En plaatst men Hab. in later tijd, dan bestaat het koningschap niet meer. Er blijft niets anders over dan onder uw gezalfde te verstaan het volk Israëls. Daarop wijst reeds de parallelie. Als parallel van het volk is משיח door enkele Grieksche vertalingen opgevat. Codd. 86^a, V, 62, 147 hebben: ῥύσασθαι τοὺς ἐκλεκτούς (V. χριστούς) σου; codd. 86^b, compl.: τοῦ σωσαι τοὺς χριστούς σου. Deze opvatting, dat uw gezalfde het volk Israël is, vindt steun in de psalmen, vgl. b. v. Ps. 28:8 (waar met de LXX en Peš. לעמי inplaats van למי moet gelezen worden), Ps. 84:10; 89:39, 52.

Na de verwoesting van Jeruzalem komt het volk in de plaats van den idealen koning ¹⁾.

¹⁾ Vgl. Weincl. משיח und seine Deriyate. in: Stade's Z. f. a. W. 1898. Heft. I. S. 1—82, en Buchanan Gray: The reference to the „King” in the Psalter. The Jewish Quarterly Review. VII. 1894. pp. 658—686.

ראש וגו'. Volgens velen wordt hier het huis des goddeloozen vergeleken bij een mensch. Gesproken wordt van het hoofd, van den hals en van het fundament van het huis. Doch als de bedoeling geweest is de deelen van het huis te noemen met de namen van lichaamsdeelen, waarom heeft men dan bij סוד' het beeld verlaten? סוד' past dan volstrekt niet in het verband. Tevens is het de vraag, of צוֹרַח wel juist is overgeleverd. Blijkt het, dat dit anders moet gelezen worden, dan vervalt de gansche vergelijking. Er wordt gesproken van het ontblooten van het fundament tot den hals toe. Dat zou dan wezen een ontblooting van het fundament tot daar, waar vroeger het hoofd, de nok ophield. Doch zoover loopt het fundament niet. Dat gaat wel naar beneden, niet naar boven. Stond er: het huis ontblooten tot den hals, dan ware dit nog in te denken, doch nu strijdt het met elke voorstelling. Het beste misschien is te lezen צור. Er staat dan: ontblootende het fundament tot op de rots, den rotsachtigen ondergrond toe, waarop het fundament is gelegd. Bedoeld is dan een geheele ontblooting. Niets van het huis blijft staan.

De oude vertalingen, met uitzondering van de Grieksche, hebben den mas. tekst gelezen.

De LXX en cod. 86^b hebben: βαλεῖς (86^b ἔβαλας) εἰς κεφαλὰς ἀνόμων θάνατον, ἐξήγειρας δεσμοὺς ἕως τραχήλου (86^b τραχήλου); compl.: ἐπεμφας ἐπὶ κεφαλὴν ἀσεβῶν θάνατον, ἤγειρας δεσμοὺς ἕως τοῦ τραχήλου. Codd. 86^a, 62 en 147 vertalen: κατετόξευσας κεφαλὰς ἀνθρώπων ὑπερφάνων, ἕως ἀβύσσου τῆς θαλάσσης καταδύσονται. V heeft alleen ἕως κ.τ.λ.

Welken tekst de laatste codices gelezen hebben, is moeilijk meer te zeggen. Misschien begrepen zij de tegenwoordige lezing van den mas. tekst niet en vertaalden zij daarom vrij.

Ik geloof, dat de profeet heeft willen uitdrukken, dat Jahwe het gansche geslacht des goddeloozen uitroeit.

Vs. 14. כְּמַטְיִי. Het suffix slaat terug op den רָשָׁע van 13. De voorstelling van den mas. tekst is, dat Jahwe den goddelooze zijne wapenen heeft ontnomen en daarmede de hoofden van des goddeloozen onderhoorigen doorboort. Sommigen (o. a. Ewald, Wellhausen, Nowack) willen כְּמַטְיִי lezen, als beter in het verband passende. De laatste verwijst naar de codd. 86^a, V, 62 en 147, welke het suffix van den tweeden persoon hebben (μετὰ δυνάμεώς σου). Ik geloof niet, dat verandering noodig is. Behoudt men כְּמַטְיִי, dan is de ondergang van de vijand des te vernederender.

פָּרִיזִים (qere פָּרִיזִים). Het is een hapaxlegomenon en op verschillende wijze vertaald. LXX en 86^b hebben (κεφαλὰς) δυναστῶν, compl. δυνατῶν. 86^a, V, 62, 147 (τοὺς ἀρχηγοὺς) τῶν ἀμαρτωλῶν. Dezelen w. s. פָּרִיזִים. De Vulg. heeft: bellatorum ejus. De Targ. laat het slaan op Farao's leger מִשְׁרֵי פָרַע.

De Peš vertaalt: מְלָכֵי בִּשְׁמֵי, van zijne heerschers. Ewald vertaalt: seiner Fürsten, Hitzig: seiner Tapferen. Men denkt dus of aan aanvoerders, of aan een leger. Met zekerheid valt niets te zeggen. Het volgende werkwoord יַסְעֵרוּ: aanstormen, kan even goed gezegd worden van aanvoerders als van benden. Maar, omdat de geheele vernietiging van den goddelooze beschreven wordt, ligt het meer voor de hand te zeggen, dat alle troepen vernietigd worden, dan alleen de aanvoerders. Op een ruimer beteekenis wijzen ook de woorden, die met פָּרִיזִים verwant zijn. פָּרִיזִים zijn dorpen, vlekken, niet ommuurde plaatsen, vgl. Ezech. 38:11. פָּרִיזִים be-

teekent: boer, dorpeling. Men schijnt dus te moeten denken aan menschen, die op het land wonen, en, meer algemeen genomen, aan benden, horden.

Delitzsch leidt het woord af van een nomen segol. פָּרוּ of פָּרוֹ, en vertaalt het door: seiner Horden. Ik vertaal het door: troepen.

Vs. 15. חֶמֶר מִיִּם רַבִּים. Deze woorden zouden het object kunnen zijn van het werkw. רָרַךְ, want dit ww. wordt zoowel transitief als intransitief gebruikt. Doch omdat het in denzelfden zin intransitief is gebruikt, is het niet waarschijnlijk, dat het onmiddellijk daarop in een andere beteekenis zou voorkomen. Meestal worden dan ook de woorden als appositie van בִּים opgevat. חֶמֶר kan beteekenen: slijk (Vulg. in luto aquarum multarum) en hoop, menigte. Zij, die er de beteekenis slijk aan geven, stellen het zich zoo voor, dat de zee in haar onstuimigheid het slijk van den bodem naar boven heeft gewoeld en dat Jahwe, nu hij de zee betreedt, met zijne paarden door het slijk rijdt. Het lijkt mij niet waarschijnlijk, dat een profeet Jahwe door het slijk zal laten rijden. Daarom past de beteekenis: hoop, menigte, zooals de Targ. en de Peš. חֶמֶר vertalen, beter. De eerste heeft: רָגוֹר, de tweede, גִּנְגָל.

Toch kan ik mij niet vinden in de opvatting der woorden als app. van בִּים. Noode mist men de praep. ב. Bovendien wordt, bij die opvatting, volstrekt niet uitgedrukt, wat Jahwe's komst op het water uitwerkt.

Om dat te kunnen aangeven, lees ik met Wellh., Nowack e. a. inplaats van חֶמֶר: חֲמָרוֹ. Men krijgt dan een nieuwen zin, waarvan het subject is מִיִּם רַבִּים, met deze vertaling: de groote wateren bruisen, vgl. Ps. 46:4. De Grieksche vertalingen hebben in חֶמֶר een

werkwoordsvorm gezien. LXX, 86^b hebben *ταράσσοντας*, compl. *συτταράσσοντας*. Zij lezen *חִמְרוּ* of *חִמְרִי* en vatten uw paarden als subj. op. Doch het subj. kan onmogelijk paarden wezen, omdat het ww. *חִמְר* intr. is. Goed is het ingezien door 86^a, V, 62, 147, welke de wateren tot subject maken en vertalen *ἐταράχθη* (-σαν V). Zij lezen *חִמְרוּ*.

Vs. 16. *אֲשֶׁר אֲנִי וְגו'*. In 16^a beschrijft de profeet den indruk, dien alles wat hij gehoord heeft, op hem heeft gemaakt. Alles aan hem is in siddering gekomen, nu hij weet, dat de dag van Jahwe aanstaande is. Dan gaat hij in 16^b aldus verder: *אֲשֶׁר וְגו'*.

אֲשֶׁר kan conjunctie en pron. rel. zijn. Omdat in het voorgaande de oorzaak van zijn vrees reeds is aangegeven, kan *אֲשֶׁר* hier niet »omdat» beteekenen, maar moet als pron. rel. opgevat worden.

אָנוּ. Rusten, rustig zijn, zich stilhouden. De profeet zegt, dat hij zich rustig, stil zal houden ten opzichte van den dag der benauwdheid. Hij zal aan Jahwe overlaten den tijd te bepalen, waarin deze den goddelooze zal vernietigen. Hij dringt er niet op aan, dat Jahwe zijn dag eerder zal doen aanbreken. Jahwe komt, dat is hem genoeg. De profeet zal wachten en stil zijn.

Toen hij eerst hoorde, dat Jahwe zou komen, was hij vol ontzag, want als Jahwe zich openbaart, voelt de mensch zich klein, doch de zekerheid, dat Jahwe's komst redding zal aanbrengen, doet zijn gemoedstoestand anders worden. In plaats van vrees komt er vertrouwen en blijdschap, vgl. 17 vv..

לַעֲלֹת יוֹם behoort bij *יוֹם*. In proza zou de zin wezen *לַעֲלֹת יוֹם צָרָה לַעֲמֵ יוֹרְדֵנוּ*. De dag der benauwdheid

komt over het volk der Chaldeën. Dit volk wordt nader aangewezen door **לַעַם יְגֹרְנוּ**. Neemt men in het laatste woord de vocaliseering van den mas. tekst over, dan is de zin onverstaanbaar. Wat toch beteekent: de dag enz., die komen zal over het volk, dat het met benden aanvalt? Daarom moet er in plaats van **יְגֹרְנוּ** gelezen worden: **יְגֹרְנוּ**. Van het volk der Chaldeën wordt dan gezegd, dat het ons, Israël, aanvalt.

Vs 17. **תִּפְרֶה**, uitbotten. Omdat in de volgende woorden gezegd wordt, dat noch wijnstok, noch olijf, noch veld enz. opleveren, wat zij anders gewoon zijn te doen, en dus gesproken wordt van hun vrucht, zou men van den vijgeboom hetzelfde verwachten. Daarom lees ik met anderen, o. a. Wellh. en Now., volgens LXX en andere Grieksche vertalingen **תִּפְרֶה** van **פָּרָה** vruchtdragen, vrucht voortbrengen.

De LXX en 86^b hebben: *διότι συκῇ οὐ καρποφορήσει*. Codd. 86^a, V, 62, 147 vertalen: *ἡ συκῇ οὐ μὴ παραδῶ τὸν καρπὸν αὐτῆς*. De Compl. heeft: *ὅτι συκῇ οὐ μὴ παραδῶ τὸν καρπόν*.

גֹּר Het werkwoord, dat bij **צֹאן** behoort, moet weg zijn, ontbreken beteekenen. Omdat **גֹּר** altijd transitief is, moet hier met Wellhausen de niphal **נִגֹּר** gelezen worden.

Vs. 19. **לְמַנְצָה**. De piël van **נָצַח** komt voor in de beteekenis van: het opzicht hebben, aan het hoofd staan van, vgl. 1 Kron. 23 : 4, 2 Kron. 34 : 12, Ezra 3 : 8. Het partic. beteekent opzichter, vgl. 2 Kron. 2 : 17. Wanneer het bij psalmen staat, geeft men er gewoonlijk de beteekenis aan van: opperzangmeester, leider van het koor.

לִמְנָצָה beteekent volgens de meesten, dat een psalm bestemd is voor den opperzangmeester, opdat het koor onder zijne leiding den psalm zou instudeeren. De oude vertalingen hebben een andere opvatting. Meestal vertaalt de Targ.: לְשִׁבְחָא = ad laudandum; in Hab. 3 : 19 is de paraphrase: לְדִלִּיָּה נִצְחָנִין וְגִבּוֹרִין: wiens de overwinningen en de heldendaden zijn.

In het laatste geval geeft de Targ. aan נִצָּח de beteekenis van overwinnen, een beteekenis, die in het bijbelsch Hebreeuwsch niet voorkomt. Evenzoo is gedaan door de meeste Grieksche vertalingen. Aq. heeft in de psalmen לִמְנָצָה vertaald door τῷ νικησῶν, Symm. door ἐπινίκιος, Theod. door εἰς τὸ νίκος.

De LXX, welke meestal het woord vertalen door: εἰς τὸ τέλος, hebben in Hab. 3 : 19 τοῦ νικῆσαι, evenals 86^b en compl.. De Vulg. vertaalt 19^b: et super excelsa mea deducet me victor in psalmis canentem. Ook deze vertalingen vatten נִצָּח op in de beteekenis van: overwinnen.

Codd. 86^a, 62, 147 hebben: ταχίσας, V, καθήσας. Wat ze gelezen hebben, is moeilijk te zeggen. De Peš., welke in de psalmen לִמְנָצָה niet vertaalt, heeft hier: בְּאֶזְרִי: opdat ik zinge.

בְּנִינֹתָ בְּנִינָה beteekent het snarenspeel, Ps. 77 : 7, Klaagl. 5 : 14. De plur. komt in beteekenis overeen met den singularis. De psalm moest gezongen worden onder begeleiding van snarenspeel.

LXX, codd. 86^b en compl. hebben ἐν τῇ ᾠδῇ αὐτοῦ; de Peš. בְּחַלְלֵי: bij, met zijn lof. Deze lazen dus het suff. van den derden persoon.

Zeer waarschijnlijk was het onderschrift eens opschrift, (vgl. לִמְנָצָה als opschrift bij 55 psalmen); in plaats van

בְּנִינֹתִי zal wel בְּנִינֹת gelezen moeten worden (vgl. het opschrift der psalmen 4, 6, 54, 55, 67, 76).

Cap. 1 : 1 houd ik voor het werk van den redactor, die het Dodekapropheton bijeenbracht.

Opschrift, onderschrift en verdere muzikale aanwijzingen in cap. 3 zijn m. i. niet van Habakuk, omdat deze, volgens mijn gevoelen, in het exil leefde en dus wel geen liederen voor den tempeldienst geschikt zal gemaakt hebben.

Ik meen, dat de bijvoegingen van later tijd zijn, en dat zij zijn aangebracht, opdat men cap. 3 als psalm in den tempel zou kunnen zingen.

DERDE HOOFDSTUK.

VERTALING.

CAPUT I.

2. Hoe lang, Jahwe, smee ik om hulp,
en gij hoort niet?
roep ik tot u: geweld!
en gij verlost niet?
3. Waarom doet gij mij boosheid zien
en aanschouw ik onrecht?¹⁾
Verwoesting en geweld zijn voor mijne oogen,
en er is twist, en tweedracht verheft zich.
4. Daarom is de wet van invloed beroofd
en nimmer komt het recht te voorschijn,
want de goddelooze omsingelt den rechtvaardige;
daarom buigt men het recht.
5. Ziet onder de volken en let op,
en verwondert u, weest vol ontzetting,
want hij doet een werk in uw dagen,
dat gij niet zult gelooven, als het verhaald worden zal."

1) lees חביט in plaats van אביט.

6. »Zie, ik verwek de Chaldeën,
het grimmige en snelle volk,
dat de breedten der aarde doortrekt,
om woningen, die de zijne niet zijn, in bezit te nemen.
7. Schrikkelijk en vreeselijk is het;
zijn recht en zijn hoogheid gaan van hemzelfven uit.
8. Zijne paarden zijn sneller dan panter
en vlugger dan avondwolven;
en zijne ruiters komen van verre ¹⁾,
zij vliegen, gelijk een arend, die zich haast tot het aas.
9. Het gansche volk komt om geweld te bedrijven,
.
het verzamelt gevangenen als zand ²⁾.
10. Met koningen drijft het den spot
en vorsten zijn hem een belaching.
Het lacht met elke vesting:
zand hoopt het op en neemt haar in ³⁾.
11. Dan gaat het als een wind voorbij en trekt
[verder ⁴⁾]:
zoo vervalt het tot zonde — deze zijn kracht is zijn god.””
12. Zijt gij niet van ouds, Jahwe,
mijn God, mijn Heilige, die niet sterven zult? ⁵⁾
Jahwe, om het oordeel uit te voeren, hebt gij hem
[gesteld,
en, o rots, om te tuchtigen hem gegrondvest.
13. Gij, die te rein van oogen zijt, om het kwade
[te zien ⁶⁾,

1) weggelaten is ופשו פראו.

2) l. נִיאָסָה in pl. v. נִיאָסָה.

3) l. נִיצְבָר in pl. v. נִיצְבָר en נִילְכָדָה in pl. v. נִילְכָדָה.

4) l. נִהַלָּה in pl. v. נִהַלָּה en נִיעָבָר in pl. v. נִיעָבָר.

5) l. נִמּוּת in pl. v. נִמּוּת.

6) zien = dulden.

en die het onrecht niet kunt aanschouwen,
 waarom ziet gij aan het geweld van de roovers ¹⁾,
 waarom zwijgt gij, als de goddelooze verslindt die

[rechtvaardiger is dan hij,

14. en de menschen maakt als de visschen
[der zee²),

als het gewormte, dat geen heerscher heeft?

15. Hen allen trekt hij op met den angel,
verzamelt hen in zijn net

en vergadert ze in zijn zegen;

16. daarom is hij verblijd en jubelt hij,
daarom offert hij aan zijn net

en ontsteekt hij reukwerk voor zijn zegen,
want door deze is aanzienlijk zijn deel
en vet zijn spijs.

17. Zal hij in eeuwigheid ledigen zijn net ³⁾
en voortdurend volken dooden, zonder mededoogen?

CAPUT II.

1. Laat ik gaan staan op mijn wachtpost
en mij stellen op den wal,
om te zien, wat hij spreken zal tot mij
en wat hij antwoorden zal op mijn verwijt⁴).

2. Toen antwoordde Jahwe mij en zeide:
Schrijf op het gezicht,

1) ל. בוגדים.

2) l. ויעשה in pl. v. והעשה.

3) 1. העלם in pl. v. העל כן.

4) l. **אשיב** in pl. v. **ישיב**.

- schrijf het duidelijk op tafelen,
 opdat men het snel kunne lezen,
 3. want nog is aan het gezicht een termijn gesteld,
 doch het haast zich naar het einde en liegt niet.
 Als het vertoeft, verbeid het,
 want komen zal het gewis, uitblijven zal het niet.
 4. Zie den niet-gerechte, zijn ziel wordt
 [onmachtig in hem ¹⁾],
 maar de rechtvaardige zal leven door zijn trouw.
 5. Ja, de roovende trotschaard is een hoovaardige
 [zonder bestand ²⁾],
 omdat hij zijn muil openspert als de sjeool,
 en is, als de dood, onverzadelijk,
 tot zich vergaderend alle volken,
 bijeenbrengend alle natiën.
 6. Voorwaar, over hem zullen allen een spreuk
 [opheffen,
 een spotlied en raadselen, zeggende:
 Wee hem, die ophoopt, wat het zijne niet is, (tot hoe lang?)
 en op zich laadt anderer goed?
 7. Zullen niet plotseling opstaan uw bijters
 en ontwaken uwe kwellers,
 wien gij zult worden ten buit?
 8. Omdat gij vele volken geplunderd hebt,
 zal al het overige der natiën u berooven.
 9. Wee hem, die onrechtvaardige winst behaalt
 [voor zijn huis,
 om in de hoogte te stellen zijn nest,
 ten einde zeker te zijn voor de macht van het onheil.

1) 1. *הנה עפלה לא־ישרה* in pl. v. *הנה לא־יִשָּׁר עֲלֶיָּהּ*.

2) 1. *היין* in pl. v. *הֵינָן*.

10. Gij hebt schande bedacht voor uw huis:
 gij hebt vele volken uitgeroeid ¹⁾,
 en u zelven gebracht in gevaar,
11. want de steen uit den muur klaagt over geweld
 en de balk uit het houtwerk antwoordt hem.
12. Wee hem, die een stad bouwt met bloed
 en een burcht grondvest met onrecht.
13. Zie, is 't niet een woord van Jahwe Zebaoth:
 Volken tobben zich af voor het vuur
 en natiën maken zich moe voor niets?
14. Want de aarde zal vol worden van de kennis
 [der heerlijkheid van Jahwe,
 gelijk het water, dat den bodem der zee bedekt.
15. Wee hem, die zijn naasten doet drinken
 uit de schaal zijns wijns en ook dronken maakt ²⁾,
 om naar hunne naaktheid te zien.
16. Gij hebt u verzadigd met schande in plaats van
 [met eer;
 drink zelf ook en ontbloom u.
- Tot u zal zich wenden de beker der rechterhand van Jahwe
 en groote schande zal er zijn over uwe heerlijkheid,
17. want het geweld, aan den Libanon begaan,
 [zal u bedekken
 en de uitroeiing der beesten u verschrikken ³⁾.
19. ⁴⁾ Wee hem, die zegt tot het hout: word wakker!

1) l. קצוה in pl. v. קצוה.

2) l. מִסֵּף חֲמֹרֵי in pl. v. מִסֵּפֶה חֲמֹרֵי.

3) l. יַחֲרִיק in pl. v. יַחֲרִיקוּ.

4) vgl. blz. 91.

en ontwaak! tot den stommen steen.

Zou hij leeren?

Zie, hij is gevat in goud en in zilver
en gansch geen geest is in hem.

18. Wat helpt het gesneden beeld,
dat zijn formeerder het gesneden heeft?
het gegoten beeld en de leugenleeraar,
dat zijn maker er op vertrouwt¹⁾,
daar het toch stomme afgoden zijn, die hij maakt?
20. Maar Jahwe in zijn heiligen tempel —
Stil voor hem! gij gansche aarde.

CAPUT III.

2. Jahwe, ik heb van uw voornemen gehoord,
ik ben bevreesd.
Jahwe, roep in den loop der jaren uw werk in het leven,
openbaar u in den loop van de jaren²⁾,
in de beroering gedenk des ontfermens.
3. God komt van Teman
en de Heilige van het gebergte Paran.
Zijn majesteit bedekt de hemelen
en de aarde wordt vervuld met zijn lof.
4. En een glans als het licht ontstaat
en de lichtstralen rondom hem
doet hij verbergen zijn macht³⁾.
5. Voor zijn aangezicht schrijdt de pest
en koortsgloed volgt hem op den voet.

1) יָצַר is weggelaten. Lees יִצְרֵי in pl. v. יִצְרֵי.

2) 1. תִּזְכֶּרֶנּוּ in pl. v. תִּזְכְּרֵנּוּ.

3) 1. שֵׁם in pl. v. שֵׁמֹת.

6. Hij gaat staan en doet de aarde schudden ¹⁾,
 hij ziet en doet de volken opspringen van angst.
 De aloude bergen bersten uiteen,
 de eeuwige heuvelen bukken zich neer.
7. In benauwdheid zie ik de tenten van Cuschan,
 de gordijnen van 't land van Midian sidderen.
8. Is tegen de rivieren, Jahwe,
 is tegen de rivieren uw toorn ontbrand,
 of tegen de zee uwe grimmigheid,
 dat gij rijdt op uwe paarden,
 rijdt op uw zegewagens?
9. Ontbloot is uw boog

- Gij splijt de aarde, zoodat rivieren ontspringen.
10. De bergen, u ziende, krimpen ineen,
 een stortvloed van water jaagt voorbij.
 De afgrond doet hooren zijn stem,
 de hoogte heft op hare handen.
11. De zon, de maan blijven staan in haar woning
 wegens het licht van uw snorrende pijlen,
 vanwege den glans uwer bliksemende speer.
12. In gramschap doorschrijdt gij de aarde,
 in toorn dorscht gij de volken.
13. Gij trekt uit tot redding van uw volk,
 tot verlossing van uw gezalfde ²⁾.
- Gij verplettert den nok van des goddeloozen huis
 en ontbloot het fundament tot op de rots ³⁾.
14. Gij doorboort met zijne pijlen het hoofd zijner
 [troepen,
 welke aanstormen om mij te verstrooien,

1) l. יִמְדֵד in pl. v. וַיִּמְדֵד.

2) lees voor het tweede לְהוֹשִׁיעַ = לְהוֹשִׁיעַ לְיִשְׂרָאֵל.

3) l. צוֹר in pl. v. צוֹרָר.

welker gejubel is, als vraten zij reeds den ellendige in
[hun schuilhoek.

15. Gij betreedt met uwe paarden de zee:
de groote wateren bruisen¹⁾.

16. Toen ik het hoorde, sidderde mijn binnenste,
als ik het vernam, trilden mijn lippen;
verrotting kwam in mijn gebeente.

Ik beefde ter plaatse, waar ik mij bevond,
ik, die stil zal afwachten den dag der benauwdheid,
die komen zal over het volk, dat ons met benden aanvalt²⁾.

17. Al zou de vijgeboom geen vrucht voortbrengen³⁾
en de druif aan den wijnstok ontbreken,
al zou de opbrengst des olijfbooms teleurstellen
en de akker geen spijze meer geven,

al zouden de schapen ook weg zijn uit de kooi⁴⁾
en de runderen uit de stallen verdwenen zijn,

18. toch zal ik jubelen in Jahwe,
ik zal mij verheugen in den God mijns heils.

19. Jahwe, de Heer, is mijn kracht;
hij maakt mijne voeten als die eener hinde,
en doet mij treden op mijne hoogten.

1) l. חֲמֹרָה in pl. v. חֲמֹר.

2) l. יְגַדְדֵנָה in pl. v. יְגַדְדֵנָה.

3) l. תִּפְרֹחַ in pl. v. תִּפְרֹחַ.

4) l. נִגְזַר in pl. v. נִגְזַר.

VIERDE HOOFDSTUK.

SAMENSTELLING EN TIJD VAN VERVAARDIGING.

In Hoofdstuk I deelde ik de verschillende gevoelens mede omtrent eenheid, samenstelling en tijd van de profetie. Thans geef ik mijn eigen meening.

A. SAMENSTELLING.

In cap. 1:2—4 klaagt de profeet over onrecht en geweld, waarvan hij getuige is. De wet van Jahwe heeft haar invloed verloren, en het recht wordt niet gehandhaafd. De profeet is bedroefd en verontwaardigd tevens, omdat er twist en tweedracht heerscht onder zijn volk. Dit alles is het gevolg van de onderdrukking des rechtvaardigen door den goddelooze.

Ik zie in de bewerkers van dezen treurigen toestand geen Judeërs, maar een vijandig volk. Ik zeg dit op grond van 1:12—17, waar geklaagd wordt over het woeden van den goddelooze. De rechtvaardige wordt door hem verslonden. De menschen worden van hunne beschermers beroofd; volk na volk wordt zonder mede-

doogen als een buit behandeld. Dit kan alleen het werk van een veroverend volk zijn.

Is in 12—17 de goddelooze, die tegenover den rechtvaardige staat, een volk, dan ligt het voor de hand te zeggen, dat in 2—4, waar dezelfde tegenstelling gevonden wordt, רשע de aanwijzing is van een onderdrukkend volk.

Onder den rechtvaardige moet dan Israël verstaan worden, dat צדיק genoemd wordt, omdat het als volk overeenkomstig de wet van Jahwe wil leven. De onderdrukking door den goddelooze is oorzaak, dat de rechtvaardige, d.i. Israël, in zijn voornemen om Jahwe trouw te dienen, belemmerd wordt, terwijl zij tevens demoraliseerend werkt op de groote menigte. Als het onderdrukkende volk worden in 5—11 aangewezen de Chaldeën, het schrikkelijke en vreeselijke volk, dat met groote snelheid trekt van het eene volk naar het andere, alles aan zich onderwerpende, geen ander recht erkennende dan het recht van den sterkste, en koningen, vorsten en vestingen als niets achtende. Tegen zijn macht is niets bestand. Het vervalt eindelijk tot zonde, omdat het zijn kracht als zijn God beschouwt.

De komst der Chaldeën wordt voorzegd. Wel kan הנה, gevolgd door een participium (vs. 6), iets verledens aanwijzen, vgl. Gen. 37:7, maar meestal wordt de aandacht gevestigd op de toekomst, vgl. Gen. 6:17, Jes. 3:1, Jer. 30:10. Bovendien maakt vers 5 het onmogelijk aan den verleden tijd te denken, omdat daar de komst der Chaldeën tegen Juda als iets ongelooflijks wordt voorgesteld.

Omdat zoowel in 2—4 als in 12—17 de druk reeds lang gevoeld is, terwijl in 5—11 de vijand nog komen moet, kan gevraagd worden, of 5—11 wel tot de profetie behoort. Ik meen, dat 5—11 niet gemist kan worden. Zonder deze verzen zou men niet weten, wie

de vijand is, terwijl vreemd zou blijven, waarom de profeet, die in 2—4 alleen over Israël als onderdrukte spreekt, in 12—17 zijn aandacht ook aan andere volken wijdt. De overgang van Israël tot de andere volken wordt mogelijk gemaakt door de mededeeling in 5—11, dat de Chaldeër het eene volk na het andere aan zich onderwerpt.

Het springt in het oog, dat 5—11 niet het werk is van den profeet, want deze leefde in een tijd, toen Israël en de andere volken reeds lang onder de overheersching der Chaldeën gezucht hadden. Ik houd het er voor, dat 5—11 aan een oudere profetie is ontleend. Tegen het inlasschen van een ouder stuk kan geen bezwaar ingebracht worden. De profeet, die, wat er tusschen hem en Jahwe is voorgevallen, onder woorden heeft te brengen, kan als schrijver gebruik maken van ander werk, om zijne gedachten uittedrukken.

De profeet heeft geklaagd over der Chaldeën geweld en over het werkeloos blijven van Jahwe. Hij is verlangend naar Jahwe's antwoord. Hij ontvangt een gezicht 2 : 2, en, omdat het nog eenigen tijd zal duren voor het geziene werkelijkheid zal worden, krijgt hij bevel het gezicht duidelijk op tafelen te schrijven. Wat is het gezicht en wat is er op de tafelen geschreven? Ik meen, dat aan den profeet de vernedering en de vernietiging van den goddelooze getoond is, waardoor de onderdrukten bevrijd zouden worden, en dat hij dit door een korte spreuk (vgl. Jes. 8 : 1 en Jes. 30 : 7 en 8) aan het volk heeft bekend gemaakt. Ik zie die spreuk in 2 : 4, waar van den ondergang van den niet-gerechte en het in leven blijven van den rechtvaardige gesproken wordt. In de overige verzen van cap. 2 en in cap. 3 wordt deze gedachte nader ontwikkeld.

De profeet spreekt over de onverzadelijke verove-

ringszucht van den vijand 2 : 5, over wien al de volken, die door hem geleden hebben, het wee zullen uitroepen. Hierop volgt een vijfvoudig wee 6^b—20. In het eerste wee 6^b—8 wordt den goddelooze zijn roofzucht verweten, waardoor hij de bezittingen der volkeren aan zich heeft getrokken. Doch de volken zullen tegen hem opstaan en het geweld, door hem bedreven, zal hem vergolden worden.

Er is niemand, die het eerste wee aan Habakuk ontzegt. Doch anders is het met de overige weeën. Ik meen, dat men te onrechte er bezwaren tegen inbrengt. Want gaan we slechts den inhoud der weeën na. In het tweede wee wordt gezegd, dat de vijand zijn macht heeft versterkt ten koste van anderen, om bevrijd te zijn tegen alle gevaar. Doch het zal hem niet baten. Hij is rijk en machtig geworden langs den weg van het geweld; daarom zal hij te schande worden. Het wraakgeroep van den steen en den balk wijst er op, dat er iets tegen hem broeit.

Hierin is niets, dat niet op den Chaldeër, den goddelooze, van toepassing is. De koningen der Chaldeën waren veroveraars en zij brachten veel buit naar hun land. De buit was verkregen door roof en plundering. Er kleefde bloed aan de weggevoerde schatten. Met recht wordt zoo'n buit **בַּעַר רַע** genoemd. Het koningsgeslacht werd machtig en rijk ten koste der overwonnen volken. Dit alles wordt door de inscripties bevestigd. Zoo zegt Nebukadresar in een inscriptie ¹⁾:

»Die ausgedehnten Menschen (schaaren), welke Marduk, der Herr, meiner Hand anvertraut hat, unterwarf

¹⁾ Ik geef hier en in 't vervolg de vertaling, zooals deze te vinden is in: Schrader's Keilinschr. Bibl..

ich Babylon; den Ertrag der Länder, das Product der Gebirge, Erzeugniss der Meere empfing ich darin" ¹⁾.

Deze inscriptie toont duidelijk aan, dat alles, wat waarde had, werd weggenomen, om de heerlijkheid van Babel te doen toenemen. Nebukadresar maakt in zijne inscripties ook melding van het bouwen van zijn burcht. Nadat hij verteld heeft, dat hij twee sterke muren tot versterking van Babel gebouwd heeft, zegt hij: »Dazwischen erbaute ich ein Werk aus Ziegelsteinen. Auf dessen Spitze erbaute ich ein grosses Schloss zu meinem königlichen Wohnsitze aus Erdpech und Ziegelsteinen, hochragend; verband es mit dem Palaste meines Vaters. In einem glückverheissenden Monate an einem günstigen Tage legte ich sein Fundament an die Brust der Unterwelt, und erhöhte seine Spitze wie Waldgebirge. In 15 Tagen vollendete ich seinen Bau und schuf meinen Herrschersitz. Mächtige Cedernstämme, hochragende Erzeugnisse der Berge, dicke ašuh- und Cypressenstämme, legte ich zu seiner Bedachung darüber. Thürflügel aus musikkana-, Cedern- und Cypressenholz, ušû und Elfenbein mit einer Einfassung von Silber und Gold und einer Bekleidung von Kupfer, Schwellen und Angeln aus Bronze gefertigt, errichtete ich in ihren Thoren. Auf beiden Seiten liess ich uknû-Stein seine Spitze umgeben. Eine gewaltige Mauer aus Erdpech und Ziegelsteinen führte ich bergehoch darum auf. Neben der Ziegelsteinmauer eine grosse Mauer aus mächtigen Steinblöcken, dem Erzeugniss(?) der grossen Gebirge, erbaute ich. Wie Berge machte ich hoch seine Spitze. Jenes Haus machte ich zum Staunen; zum Anblick für

1) Keilinschr. Bibl. III. 2e Hälfte. S. 37.

die Schaaren der Menschen stattete ich es mit Pracht aus. Lebenskraft, Macht, Furcht vor der Herrlichkeit meines Königtums umgeben es rings, der Bösewicht und Ungerechte betritt nicht sein Inneres" ¹⁾).

Zijn kasteel was dus hoog en sterk, en met recht kan het een nest genoemd worden, als men let op de zekerheid, die het gaf tegenover een vijand. Bij den zin: »der Bösewicht und Ungerechte betritt nicht sein Inneres'', denkt men onwillekeurig aan: Hab. 2:9^e, להנצל מכף רע. De cederboomen en de bergsteen²⁾ waren gekomen uit onderworpen streken. Zou het te gewaagd zijn aan deze te denken, als de profeet in vs. 11 steen en balk tegen elkander laat klagen?

In het derde wee 12—14 wordt den goddelooze verweten het bouwen van steden en sterkten, ten koste van bloed en onrecht. Hij bevestigt daardoor zijn aanzien. Maar dan worden er oudere profetiën aangehaald, die het ijdele van zulk een doen aantoonen, want wat hoog is onder de menschen, wordt vernederd; alleen Jahwe en zijne heerlijkheid blijven. Het verwijt uit vers 12 past volkomen op den Chaldeër, want we weten uit de geschiedenis van het Nieuw-Babylonische rijk, dat, toen Nabopolassar zich van Assyrië losmaakte, een groot deel van het land verwoest was. Babel en vele andere steden lagen voor het grootste gedeelte in puin. Daarom begon Nabopolassar met het herstellingswerk, dat met krachtige hand door zijn zoon Nebukadresar werd voortgezet ³⁾. Het is uit de inscripties bekend op welke wijze de laatste Babel versterkte. Nebukadresar zegt:

1) Keilinschr. Bibl. u. s. w. S. 27 u. 29.

2) vgl. Tiele. Bab. Ass. Gesch. II. S. 584.

3) vgl. Meyer. Gesch. d. Altherthums. I. 587 en Keilinschr. Bibl. S. 7.

»Damit Schlachtensturm an Imgur-Bil, die Mauer Babylons nicht herankomme: was kein früherer König gethan hatte, 4000 Ellen Landes an den Seiten von Babylon, in der Ferne, so dass sie nicht herankam, liess ich eine gewaltige Mauer im Osten Babylon umgeben. Ihren Graben grub ich und seine Böschung baute ich aus mit Erdpech und Ziegelsteinen. Eine gewaltige Mauer erbaute ich an seinem Ufer berghoch; ihre weiten Thore fügte ich ein und Thürflügel aus Cedernholz mit einem Ueberzug von Kupfer errichtete ich in ihnen. Damit der Feind, welcher Böses beabsichtigt(?), die Seiten von Babylon nicht bedränge, umgab ich mit mächtigen Fluthen wie mit dem Wogenschwail der Meere das Land. Ihr Uebergang war wie der Uebergang des grossen Meeres, des Salzwassers. Damit ein Durchbruch von ihnen nicht gemacht werden könne, schüttete ich eine Erdaufschüttung (Damm) an ihnen auf, und umgab sie mit Qaimauern von Ziegelsteinen. Das Bollwerk befestigte ich kunstvoll und machte die Stadt Babylon zur Festung" ¹⁾. Eveneens werd door hem Borsippa opgebouwd. En wat met deze twee steden geschiedde, is ook gedaan met andere. De onderworpen volken moesten bij den bouw van tempels en steden helpen, en dat hun het werk met geweld werd opgelegd, spreekt van zelf. In den mond der volken klinkt het zoo natuurlijk, als ze zeggen, dat het bouwen gepaard ging met bloedvergieten en onrecht. Want als men ziet, dat tot bevestiging van steden des veroveraars de voortbrengselen der onderworpen landen gebruikt worden en de arbeidskrachten voor het grootste gedeelte ontleend zijn aan niet-chal-

1) Keilinschr. Bibl. S. 23.

deeuwsche volken, dan komt er in het hart verzet tegen de dwingelandij.

Dat de onderworpen volken tot heerendiensten geprest werden, blijkt uit een inscriptie van Nabonid. Hij zegt: »Ich bot auf meine ausgedehnten Mannen: von Gaza, an der Grenze Aegyptens, dem oberen Meere, jenseits des Euphrat, bis zum unteren Meere, die Könige, Fürsten, Statthalter und ausgedehnten Mannen, welche Sin, Šamaš und Ištar, meine Herren, mir anvertrauten, zum Bau von I-hul-hul, dem Hause des Sin, meines Herrn und Helfers, welches in Harrân gelegen ist, und das Ašurbanipal, der König von Assyrien, der Sohn des Asarhaddon, des Königs von Assyrien, der vor mir wandelnde Fürst, gebaut hatte" 1).

Wel is daar sprake van het bouwen eens tempels, maar wat daarvan gezegd wordt, zal ook wel gelden van het bouwen der steden, en men doet de geschiedenis geen geweld aan, als men uit de handelwijze van Nabonid besluit, dat alzoo de gewoonte is geweest ook van de andere koningen. Door het bouwen van tempels en steden werd des konings macht voortdurend sterker en zijn naam geweldiger, doch het zou geen stand houden.

Dat Micha 3 : 10 en Jer. 22 : 13 misschien van invloed zijn geweest op den vorm van Hab. 2 : 12, en dat vers 14 herinnert aan Jes. 11 : 9, kan niet als reden gelden, waarom deze verzen aan Habakuk zouden moeten ontzegd worden.

Mag een profeet geen andere profetiën van invloed doen zijn op zijn wijze van uitdrukking, als dit zijn doel kan bevorderen? Habakuk kan zeer goed bekend

1) Keilinschr. Bibl. S. 99 u. 101.

zijn geweest met andere profetische geschriften. Wat verhinderde hem zijn vorm er door te laten bepalen?

Evenmin mag men vers 13 aan Habakuk onzeggen, omdat het in wijze van uitdrukking veel overeenkomt met Jer. 51:58, want het kan zeer goed zijn, dat aan beide verzen één origineel ten grondslag ligt. Is dit zoo, gelijk ik meen, dan geldt van 13 hetzelfde, als van 12 en 14 gezegd is.

Het vierde wee 15—17 maakt gewag van de bespotting, van de vernedering der volken. Zij zijn dronken gemaakt, opdat de vijand zich zou kunnen verlustigen in hun schande. Maar de wraak zal niet uitblijven. De grimmigheid van Jahwe zal zich tegen hem keeren. Het geweld, aan den Libanon en de dieren bedreven, zal hem vergolden worden.

Dit wee kan zeer goed van den Chaldeër verstaan worden, als men in het dronken gemaakt worden en in de ontblooting der schaamdeelen het beeld ziet van de diepste vernedering, vgl. Nah. 3:5, 11; Jes. 47:3; Klaagl. 4:21. Hiertegen is geen bezwaar in te brengen; integendeel, de woorden, die het doen van Jahwe aangeven, wijzen er op, dat ook het doen van den vijand als beeldspraak moet opgevat worden. Dan is ook duidelijk, waarom in 17 herinnerd wordt aan het geweld, bedreven aan den Libanon. Want, moest het dronken maken, en wat daarmee samenhangt, in letterlijken zin opgevat worden, dan zou 17 een vreemde motiveering wezen van de straf. Doch nu laat 17 zich goed verklaren in het weegeroep der volken, die, bij monde van een Israëlietisch profeet, een der vele geweldenarijen opnoemen, waardoor de volken te schande zijn gemaakt.

Dat de Libanon door de Chaldeen geplunderd is, blijkt, behalve uit Jes. 14:8, ook uit de inscripties. Alle koningen halen van den Libanon cederen voor den

bouw van paleis en tempel. Zoo vermeldt een inscriptie van Nebukadresar: »Die besten Cedernstämme, welche ich vom Libanon, dem hellen Waldgebirge, gebracht hatte, suchte ich für die Bedachung von Í-kua, dem Heiligthum seiner Herrschaft (van Marduk) aus" ¹⁾.

Evenzoo spreekt hij, als hij melding maakt van het bouwen van zijn paleis ²⁾.

Behalve de Libanon wordt ook Amanus dikwijls in de inscripties vermeld. Zoo zegt b.v. Nabonid, als hij spreekt van den bouw eens tempels: »Hohe Cedernstämme, Gewächs des Amanus, deckte ich über ihn" ³⁾.

Het Amanusgebergte is de Anti-Libanon, vgl. Hoogl. 8:4. Zoo werden Libanon en Anti-Libanon van bosschen ontbloot.

Dat er in vers 17 ook gesproken wordt van het geweld, bedreven aan de dieren, behoeft geen verwondering te wekken. Met het omhakken der boomen zal wel een jacht op de dieren gepaard zijn gegaan; in elk geval werden zij uit hunne schuilplaats verdreven. Welke dieren het waren, blijkt uit Hoogl. 4:8.

In het laatste wee 19, 18, 20 (ik verwissel 18 en 19, omdat de symmetrie eischt, dat het vijfde wee van denzelfden omvang is als de andere weeën) wordt het ijdele beschreven van den afgodendienst. Te vergeefs zoekt men bij den afgod leering, omdat alle leven er aan ontbreekt. De afgodendienst is leugen en stelt te leur. Jahwe daarentegen is machtig en groot. Alles zij vol ontzag voor hem!

Ook het laatste wee is van toepassing op den Chaldeër. De Chaldeeusche koningen waren groote vereerders

1) Keilinschr. Bibl. S. 15 u. 17.

2) *ibid.* S. 39.

3) *ibid.* S. 101.

der goden. Talrijk zijn de berichten over hun tempelbouw. In de tempels waren godenbeelden, die rijk met goud en zilver versierd waren ¹⁾. Het is zeer natuurlijk, dat de profeet, van wien de uitwerking van het gezicht is, wijst op het dwaze, om op hout en steen te vertrouwen, en dat hij Jahwe, den levenden God, plaatst tegenover de doode goden van den Chaldeër.

Zoo hebben dus alle weeën betrekking op den koning der Chaldeën en, door hem, op het volk, omdat de koning het gansche volk vertegenwoordigt.

Ter sprake moet nog komen, of het refrein 8^b en 17^b ook niet bij andere wee's behoort. Omdat het refrein volstrekt niet achter 14 en 20 past, geloof ik niet, dat het in de bedoeling van den profeet heeft gelegen, overal het refrein in te voegen. Beter dunkt het mij 8^b en 17^b te schrappen, gelijk b.v. Wellhausen en Nowack doen; want in 8 is het volkomen overtollig, omdat het beroofd worden door de volken voldoende gemotiveerd is door 8^a, en in 17 verwacht men na de gedachte, dat schande over den Chaldeër zal komen wegens zijn misdrijf, aan den Libanon begaan, niet meer het refrein, dat ook weer de straf motiveert ²⁾.

In het gezicht 2:2 was den profeet geopenbaard, dat Jahwe zou komen ter verlossing. De profeet beschrijft nu in cap. 3 de komst van Jahwe, terwijl hij

1) Tielg. S. 544.

2) Volledigheidshalve vermeld ik hier het gevoelen van Müller, die (in zijn: *Die Propheten in ihrer ursprünglichen Form.* 1896, Band I, S. 126—128) op grond van zijne leer omtrent den strophenbouw de eenheid der vijf weeën handhaaft; alleen verwisselt hij 16c en het refrein van 17. Hij meent de eenheid te kunnen handhaven, omdat hij in 2:6b—20 de concatenatio gebruikt ziet, d. i. dien kunstvorm, waarbij het slot van de eene strophe door de gedachte of door de woorden zich aansluit bij het begin der volgende.

De vijf weeën verdeelt hij over zes stropen n.l. deze: 6b—8; 9—11; 12—14; 15, 16a en b, 17b; 17a, 16c, 18; 19—20.

tevens mededeelt, welke gevoelens hem vervulden, toen hij van Jahwe de zekerheid had ontvangen, dat deze zelf tegen den vijand zou optrekken. Cap. 2 : 20, waar gesproken wordt over Jahwe in zijn heiligen tempel en de gansche aarde bevolen wordt stil te zijn voor zijn aangezicht, bereidt 3 : 2 voor, want de vermaning: *Zwijg voor hem, gij gansche aarde!* is een aanwijzing hiervan, dat groote dingen aanstaande zijn, vgl. Zef. 1 : 7, Zach. 2 : 13. Jahwe zal zich openbaren en daarom voelt de profeet zich klein, want wie kan bestaan voor het aangezicht van dien heiligen God? vgl. 1 Sam. 6 : 20, Jes. 6 : 5. Doch, omdat Jahwe Israëls God is, durft hij vragen, of deze niet nog binnen den gestelden termijn zijn werk wil volvoeren. Hij mag er immers op rekenen, dat in de groote verwarring, die dan zal ontstaan, Jahwe zijne goedertierenheid jegens Israël niet zal vergeten?

In 3 : 3—15 volgt de beschrijving van Jahwe's komst.

Het woord geweld, aan het eind van de eerste strophe, sluit zich volgens hem aan bij: onrechtvaardige winst in het begin der tweede strophe.

Ten opzichte van de tweede en derde strophe zegt hij, dat de overgang van steen en hout tot bouwen voor de hand ligt.

Het woord: wateren aan het einde der derde strophe behoort bij: drinken in het begin der vierde.

Het geweld uit 17b (eind der vierde strophe) vormt den overgang tot het geweld in het begin der vijfde strophe, terwijl de stomme afgoden uit 18 zich aansluiten bij: zegt uit 19.

De uitdrukking: gansche aarde aan het eind der zesde strophe correspondeert met: wateren aan het eind der derde.

Zonder een beslissend oordeel te willen uitspreken over deze zienswijze, meen ik toch, dat meer dan door den vorm de eenheid gewaarborgd is door de gedachten, die alle op den Chaldeer betrekking hebben. Bovendien vind ik, dat de verzen, die Müller als vijfde strophe aanneemt, geen eenheid vormen en dat zou toch moeten, daar zijn meening omtrent de strophe aldus is: „Als erste Charakteristik der Strophe ist strenge gedankliche Einheit anzusehen”. Bnd. I. S. 208. Wat aan den Libanon is geschied, staat in geenerlei verband met het vervaardigen der beelden. De eenheid van gedachte ontbreekt geheel.

Jahwe komt van Teman, de Heilige van Paran. Een lichtglans omringt hem; waar hij komt, openbaart hij zijn straffende macht. De aarde siddert, het water is in beroering; bergen en heuvelen buigen zich, Cuschan en Midian zijn vol angst. De gansche natuur is vol ontzetting, als hij optrekt om de heidenen te verslaan en zijn volk te redden.

Deze beschrijving is als 't ware een parallel van 2:6^b—20, het lied der volken. Men zou 3:3—15 het lied van Israël kunnen noemen. Het is geen herhaling, maar een uitbreiding van 2:6^b—20, sprekende niet alleen van de vernedering, maar ook van de vernietiging des goddeloozen. De komst van Jahwe wordt beschreven onder beelden, ontleend aan Israëls geboortegeschiedenis. Dat Habakuk het doet, is volstrekt niet vreemd, want de bevrijding uit Egypte met de daarmee samenhangende daden van Jahwe tot aan de vestiging in Kanaän is te allen tijde type geweest voor de verlossing uit groot gevaar, vgl. Jes. 10:26; 11:15 en 16; Jer. 16:14; Micha 7:15. Men vrage niet, op welk feit elk vers afzonderlijk slaat, want dan weet men niet altijd het antwoord, doch men neme het punt van vergelijking en zegge: Gelijk eenmaal Egypte en de andere volken Jahwe's macht ondervonden, zoo zal het ook nu geschieden. De vijand zal vernietigd, Israël gered worden. Dat de vijand niet genoemd wordt, spreekt van zelf. Geheel blijvende met zijne gedachten in oude tijden, kan de profeet den tegenwoordigen vijand niet noemen, al weet hij met allen, die hem hooren, zeer goed, wie op deze wijze zal ondergaan.

Het is te begrijpen, dat de profeet, wien de komst van Jahwe is getoond, aan al zijne leden siddert. Want vreeselijk zal het optreden van Jahwe zijn en volkomen des vijands ondergang. Hij staat tegenover Jahwe's straffende gerechtigheid. Zal hij dan niet vol ontzag wezen?

Maar niet vrees is het laatste woord. Hij weet, dat er geen andere redding mogelijk is, dan die gepaard gaat met veel verschrikking. Hij zal daarom stil den dag van Jahwe afwachten, en al mocht deze nog zoo veel ellende en donkerheid meebrengen (vers 17), toch zal hij juichen in den God zijns heils, want de redding zal zeker komen.

Ik meen, dat cap. 3, aldus opgevat, niet van de overige capita mag gescheiden worden. Het spreekt van zelf, dat tegen de echtheid van cap. 3 niet als bezwaar kan ingebracht worden, dat er oudere schriftwoorden gebruikt worden, vgl. b. v. de verzen 3 en 10 met Richt. 5 : 4 en 5, en vers 19 met Psalm 18 : 34. De waarde van cap. 3 vermindert niets, als de profeet blijk geeft andere geschriften te kennen. Gelijk Habakuk anderen tot voorbeeld neemt, doen lateren evenzoo met hem, vgl. Ps. 77 : 17—20 met Hab. 3 : 10—15.

De drie capita behooren dus bij elkander en vormen een schoon geheel.

De profeet klaagt over de onderdrukking van Israël en de andere volken door den Chaldeër. Het geweld zal worden gestraft. De volken zullen zichzelf wreken, Jahwe zal de verlosser van Israël zijn.

De profeet begint met een klacht, doch eindigt met een juichtoon.

B. TIJD VAN VERVAARDIGING.

En nu de tijd van vervaardiging. In de eerste plaats die van 1 : 5—11.

Er wordt in 1 : 5 gesproken van een werk, dat Jahwe doen zal, hetwelk men, als het verteld zal worden, als leugen zal beschouwen. Dat ongelooftelijke werk zal

hierin bestaan, dat de Chaldeën, die 625 v. Chr. zich onder Nabopolassar van Assyrië hebben vrijgemaakt, tegen Juda zullen optrekken. Dat is de zin van **הנני** **מקים וגו'** 1:6. Want bedoeld kan niet wezen de verwekking van de Chaldeën tot een volk, daar over hen als over een bekend volk, **הגוי**, gesproken wordt; evenmin kan de bedoeling zijn, dat Jahwe de Chaldeën tot een veroverend volk zal maken, want de beschrijving van het volk doet duidelijk zien, dat zij het reeds zijn. Er blijft dus alleen over, dat Jahwe de Chaldeën verwekken zal tegen Juda. De terminus a quo moet wezen het jaar 625, toen de Chaldeën onafhankelijk werden, de terminus ad quem het jaar 601, toen Nebukadresar Jojakim schatplichtig maakte, vgl. 2 Kon. 24:1. Het beste is deze profetie te plaatsen in de eerste helft van Jojakims regeering. Nog in het vierde jaar van dien koning werden de woorden van Jeremia aangaande de komst van den koning van Babel als iets absurds aanzien, vgl. Jer. 36:29.

Bij de tijdsbepaling van 1:2—4, 12—17 en de capita 2 en 3 moet in de eerste plaats gelet worden op de tegenstelling van **רשע** en **צדיק**.

Israël is de rechtvaardige, het volk der Chaldeën de goddelooze. Dat deze tegenstelling gemaakt wordt, is een vrucht van de Deuteronomische wetgeving, Men wilde een heilig volk worden. Men zou afstand doen van alle afgoderij en alleen Jahwe dienen. Men wilde rein blijven van de gruwelen der heidenen, vgl. Deut. 18:9; 20:18. Dezen dienden hunne eigen goden en zij zondigden tegen Jahwe.

Een heiden, een vreemde, **נכרי**, werd anders behandeld dan een Israëliet, vgl. Deut. 14:21; 15:3; 23:20. Hierbij komt, dat men zich afscheiden moest van enkele volken. Ter oorzaak van hunne onvriendelijke houding tegen-

over Israël, toen dit Kanaän naderde, mocht geen Ammoniet noch Moabiet in de vergadering van Jahwe komen; de Edomiet en de Egyptenaar pas in het derde geslacht, vgl. Deut. 28 : 3, 7.

De voorschriften om zich op een afstand van andere volken te houden, konden in den loop van den tijd de meening ingang doen vinden, dat de heidenen de tegenstanders waren van Jahwe, want waren zij Jahwe's vijanden niet, waarom mocht men zich dan met hen niet vermengen? Israël daarentegen was geen vijand van Jahwe. Het had op zich genomen Jahwe's wet te onderhouden, vgl. 2 Kon. 23 : 3. De locale heiligdommen vervielen, alleen Jeruzalem bleef in eere als de woonstede van Jahwe. Men meende door de reformatie van den eeredienst in de rechte verhouding te staan tot Jahwe; zichzelf plaatsende tegenover de heidenen, die Jahwe niet dienden, zag men zich aan als rechtvaardig, als beantwoordende aan Jahwe's wet.

Zoo moet de profetie van Habakuk geplaatst worden na de hervorming van Josia, omdat alleen tengevolge der Deuteronomische beweging Israël als rechtvaardig en een heidensch volk als goddeloos tegenover elkander geplaatst kunnen worden. In den beginne was de rechtvaardigheid van Israël slechts schijn. Uit Jeremia en Ezechiël weten wij, dat het hart des volks nog niet volkomen Jahwe toebehoorde, vgl. b.v. Jer. 7 en Ez. 8. Bij Habakuk is het anders. De goddelooze is werkelijk goddeloos; de rechtvaardige wil in waarheid Jahwe dienen, vgl. 1 : 2—4. Het werkelijk rechtvaardige Israël is alleen te denken, als er door veel lijden en druk oprechte ernst is ontstaan. Daarom meen ik, dat het werkelijk צדיק zijn van Israël wijst op een tijd na de verovering van Jeruzalem ¹⁾.

1) vgl. Hoofdstuk V.

Men lette verder op de gelijkstelling van volk en gezalfde, 3:13. Toen men onder het koningschap leefde, was de koning de gezalfde van Jahwe, vgl. 1 Sam. 12:3 en 5; 16:6; 24:7, 11 enz.. De gelijkstelling van volk en gezalfde kan pas opkomen, als er geen koning meer is. Israël gaat zich dan beschouwen als de erfgenaam van alle beloften, die eens het deel waren van koning David en zijn geslacht, vgl. Jes. 55:3 en 4. David en zijn huis, de gezalfden van Jahwe, waren door Jahwe gezegend. Aan het hoofd staande van Israël, ondervonden zij zijn bijstand. Zoo zou Israël eveneens in bijzondere mate Jahwe's gunst ondervinden en als hoofd der natiën door hem erkend worden.

Stilzwijgend wordt in Hab. 3:13 verondersteld, dat Jahwe Israël als hoofd der volken beschouwt, omdat de verlossing, voor Israël teweeggebracht, het behoud is der andere onderdrukte volken, daar de goddelooze vernietigd wordt. Een dergelijke beschouwing (maar veel dieper gaande) vindt men bij Deutero-Jesaja, waar aan het volk Israël gezegd wordt, dat het de meerdere moet wezen, door andere volken te dienen, vgl. Jes. 42:1—4; 49:6; 55:3 en 4. Israël zou aan het hoofd der volken staan, als het onder de heidenen het recht in eere bracht, als het tot aan de einden der aarde zegen verspreidde.

Wegens de gelijkstelling van volk en gezalfde plaats ik Habakuk na 586, terwijl het waarschijnlijk wordt, dat men afdalen moet tot de tweede helft der zesde eeuw, omdat er eenige overeenkomst is tusschen Deutero-Jesaja en Habakuk in de waardeering van het volk. Die waarschijnlijkheid wordt grooter, als men, de profetie plaatsende na 586, Hab. 2:18 en 19 vergelijkt met plaatsen uit Deutero-Jesaja, vgl. b. v. Jes. 41:29; 42:17; 44:9—20; 45:16, 20. Bij beide profeten wordt het dwaze en ijdele van den afgodendienst geteekend. Een

afgod kan niet helpen, Jahwe daarentegen wel. Een afgod is machteloos, Jahwe is de almachtige.

Er is nog een andere overeenkomst met Deutero-Jesaja. Ook deze spreekt over den druk der Chaldeën. Van Israël wordt gezegd, dat het een beroofd en geplunderd volk is, zuchtende in holen en gevangenissen, vgl. Jes. 42 : 22. Het juk van den Chaldeër drukte zwaar op het volk; zelfs de grijsaard werd niet ontzien, vgl. Jes. 47 : 6. Men meende van Jahwe verlaten te zijn, vgl. Jes. 40 : 27 en 49 : 14, doch Jahwe was Israël gedachtig gebleven. Hij was vervuld met liefde jegens Israël, een liefde grooter dan die eener moeder voor haar kind, vgl. Jes. 49 : 15 en 16. Zijne liefde zou hij toonen door zijn volk te redden. Hij had Cyrus verwekt. Deze is Jahwe's knecht, hij moet diens plannen volvoeren, vgl. Jes. 44 : 28. De dagen van den Chaldeër waren geteld, de ondergang van den trotsche was aanstaande. Hij had er niet op gerekend en toch zou de ondergang komen. De Chaldeeusche wereldmacht meende in haar trots en hoogmoed, dat zij koningin der koninkrijken zou blijven tot in eeuwigheid, maar het zou niet geschieden. Jahwe zou over haar komen in zijn toorn. Zij meende, dat zij nooit weduwe zou worden, en nimmer van kinderen zou worden beroofd. Zij vertrouwde op haar boosheid en geloofde ongestraft te kunnen zondigen. Daarom zou het kwaad over haar komen; er zou een einde gemaakt worden aan hare heerschappij en zij, die zeer onbarmhartig was geweest, zou op haar beurt gevoelen, hoe hard het is, verdrukt te worden, vgl. Jes. 47. Cyrus zou tegen haar optrekken en hare macht fnuiken. Zij zou gestraft worden voor haar geweld en haar inbeelding en Israël zou worden bevrijd. Doch de koning der Perzen is slechts het werktuig van Jahwe. Feitelijk is dus de laatste de bewerker van Babels

ondergang. Evenals in Habakuk komt de uitredding van Jahwe.

Men lette ook op Jes. 13 en 14 : 1—23, waar de beschrijving van het geweld en den ondergang der Chaldeen met Habakuk overeenstemt. De volken zijn geplaagd zonder ophouden, vgl. Jes. 14 : 6; zij allen zullen, onder aanvoering van Jahwe, zich tegen Babel verzamelen, vgl. 13 : 4 en 5. De Chaldeër is de trotsche; hij wilde Jahwe gelijk worden, vgl. 14 : 14, doch Jahwe heeft hem vernederd, vgl. 14 : 11 en 12. Evenals in Habakuk komt ook hier de dag van Jahwe met groote verschrikking. Als Jahwe optrekt tegen den goddelooze en hoogmoedige zijn hemel en aarde vol ontzetting, vgl. 13 : 9 vv. Als de Chaldeër gestraft is, komt er rust op de aarde; de boomen van den Libanon juichen, omdat zij niet meer omgehakt zullen worden, vgl. 14 : 7 en 8.

Wanneer men bovendien let op het feit, dat de onderdrukking door de Chaldeen reeds lang duurt, niet alleen die van Israël, maar ook die der andere volken, en ook in het oog houdt, dat de verschillende wee's een groote bekendheid met het doen der Chaldeen verraden, dan is het, mede op grond van het andere, dat aangevoerd is, niet gewaagd, te zeggen, dat de profetie van Habakuk geschreven is in de tweede helft der zesde eeuw vóór Christus, eenigen tijd voor den val van Babel, toen men het juk der Chaldeen ondragelijk begon te gevoelen.

M. i. maken de punten van overeenkomst met Deutero-Jesaja het niet onwaarschijnlijk, dat Habakuk en Deutero-Jesaja in een zelfde omgeving zijn werkzaam geweest.

VIJFDE HOOFDSTUK.

GODSDIENSTIGE INHOUD.

Mij rest nog in het licht te stellen, welke voorstellingen Habakuk heeft omtrent Jahwe en omtrent den rechtvaardige en den goddelooze, terwijl ook nog moet gewezen worden op des profeten verhouding tot Jahwe.

A. JAHWE.

Ik vestig in de eerste plaats de aandacht op de heiligheid van Jahwe. In aanmerking komen 1 : 12, 2 : 20 en 3 : 3. In 3 : 3 wordt קדוש als eigennaam gebruikt, parallel staande met אלה. Heilig is derhalve hier geen eigenschap, maar het drukt het God zijn uit van Jahwe. Van dien heilige wordt de grootheid en de macht beschreven. Jahwe openbaart zijne heiligheid in al haar verhevenheid, doordat hij zijne heerlijkheid laat zien aan hemel en op aarde, wanneer hij, als de majestueuse, door het licht, als met een kleed, omgeven, optrekt van het Zuiden (vgl. Deut. 33 : 2, Richt. 5 : 4), om den goddelooze te vernietigen en zijn volk te verlossen. De

komst van Jahwe gaat in Habakuk, evenals bij andere profeten, die den dag van Jahwe beschrijven, met veel verschrikking gepaard. Jahwe's dag is een dag van groote benauwdheid. Hij brengt dood en verderf, want koortsgloed en pest, welke laatste altijd als een van Jahwe's strafmiddelen wordt beschouwd (vgl. Ex. 5:3; 9:3; 2 Sam. 24:13; Jer. 14:12 enz.), zijn in Jahwe's omgeving. Vol ontzag voor Jahwe blijven zon en maan in hare woning, wanneer hij als een krijgsman zijne pijlen laat vliegen, vgl. ook Joël 3:4; 4:15; Jes. 13:10; 24:23; Ez. 32:7; Amos 8:9. De bergen zijn onder den indruk van Jahwe's verschijning, de heuvelen bukken zich neer, vgl. Micha 1:4, Nah. 1:5. De stammen, door wier gebied hij trekt, sidderen. Voor den blik zijner oogen versmelten de volken; als hij gaat staan, trilt de aarde, vgl. Joël 4:16, Jes. 13:13, Jer. 10:10. De wateren der zee komen in beroering, en waar eens het droge was, ontspringen rivieren. Zoo is de gansche schepping vol vrees voor Jahwe; deze is de almachtige; wie zich tegen hem durft verzetten, zal vernederd worden, vgl. Jes. 13:11.

In 2:20 wordt melding gemaakt van de heiligheid van zijn paleis. Jahwe woont in den hemel, verwijderd van de aarde, die door het: Stil voor hem! herinnerd wordt aan hare minderheid. Verondersteld wordt derhalve, dat er een afstand bestaat tusschen Jahwe en het schepsel. De heiligheid is ook hier geen zedelijke eigenschap. Jahwe is als heilige de verhevene, de ontzagwekkende, voor wien het schepsel huivert.

In 1:12 wordt, door het verband met vs. 13, indirect aan Jahwe's heiligheid zedelijke beteekenis gegeven. De heilige is tevens de reine, die het booze niet kan dulden. Hij is een vijand van alle geweld en onrecht.

Behalve van zijne heiligheid wordt ook melding

gemaakt van zijne eeuwigheid, 1:12. Hij is van ouds en sterven zal hij niet. Als de eeuwige is hij de onveranderlijke, die niet zal toestaan, dat de door hem verwekte Chaldeën ongestraft de eenmaal vastgestelde wetten van recht en gerechtigheid als niet bestaande beschouwen. Jahwe sterft niet en daarom ook niet het recht van den verdrukte. Dit aangaande Jahwe's eeuwigheid geloovende, durft de profeet Jahwe aan diens eeuwigheid herinneren. Als de eeuwige is hij machtig en kan hij hulp verleen, vgl. Jes. 40:27, 28. Als de heilige en de eeuwige regeert hij de wereld. Hij bestrijdt den goddelooze, die hem naar de kroon steekt. Hij treedt in de bres voor de onderdrukten, die het recht aan hunne zijde hebben. Jahwe kan geen onrecht dulden, daarom komt hij zelfs op voor de cederen van den Libanon en voor het wild gedierte. Hij denkt het meest aan zijn volk, den rechtvaardige. Wel staat de strijd der volken tegen den onderdrukker niet buiten zijn beleid, maar toch, hij neemt niet persoonlijk deel aan de bestraffing en daarom volgt er ook geen vernietiging. Voor de zaak van den rechtvaardige treedt hij zelf op. Als de almachtige verslaat hij Babel; alleen, er is niemand, die hem helpt, vgl. Jes. 63:5. Als de ontzagwekkende doet hij het den Chaldeër verstaan, dat hij al wat hoog is, vernedert; als de reine straft hij de vertreders van het recht, doch de onderdrukten worden aan hun recht geholpen. Ter wille van het geroep des profeten, die voor den rechtvaardige optreedt, verandert hij het aanzien der wereld. De uitredding van zijn volk is tevens het behoud der volken. Hij zegent in Israël de andere natiën.

B. DE RECHTVAARDIGE EN DE GODDELOOZE.

In de tweede plaats wijs ik op de tegenstelling van den rechtvaardige en den goddelooze. Onder den eerste wordt het volk Israël verstaan, onder den laatste het volk der Chaldeën. Men meene evenwel niet, dat Israël rechtvaardig genoemd wordt, omdat het het volk van Jahwe is, en dat de Chaldeën goddeloos zijn, omdat zij niet uit Israël zijn. Wel heeft de Deuteronomische wetgeving, in haar streven van Israël een heilig volk te maken, niet besmet door de gruwelen der heidenen, een dergelijke opvatting in de hand kunnen werken, doch dit was tegen hare bedoeling. Habakuk vervalt niet in die fout. Bij hem is Israël als volk rechtvaardig, omdat vóór de groote verdrukking het volk als geheel Jahwe voor oogen hield en zijne wet onderhield, terwijl de Chaldeën goddeloos zijn, omdat zij misbruik maken van hunne macht en daardoor o. a. ook oorzaak zijn, dat er in Israël ongerechtigheid geschiedt. Ik zeg dit op grond van 1:2—4. Geklaagd wordt in die verzen over onrecht en geweld, tengevolge waarvan het godsdienstig en zedelijk leven achteruitgaat. De wet komt niet tot haar recht en het onrecht zegeviert. Uit de woorden van den profeet blijkt duidelijk, hoe verschrikkelijk hij dat alles vindt. Hij en degenen, wier woordvoerder hij is, zouden gaarne vroom leven, doch men gevoelt zich met machteloosheid geslagen, doordat de vijand, de goddelooze, het recht van den sterkste in al zijne verschrikking laat gelden. Met droefheid en verontwaardiging tevens wordt opgemerkt, dat de onderdrukking slecht werkt op velen van het volk. De vromen hadden lang een invloed ten goede op het leven des volks geoefend, doch nu de groote onderdrukking kwam, ging die invloed verloren. Israëlieten

stonden tegen hunne stamverwanten op, er kwam twist en tweedracht. Zij, die geroepen waren recht te spreken, bogen het recht. De eenheid was weg uit het huis Israëls en het recht was zoek.

Vroeger, voordat de druk zwaar begon te worden, moet het dus anders geweest zijn. Toen was de wet in eere, geen onrecht werd gepleegd en er was geen twist tusschen broeders. Nu echter was de schoonheid van Israël weg; het beantwoordde niet aan zijne roeping een heilig volk te zijn te midden der heidenen, die Jahwe niet kennen. De rechtvaardige was met zich zelf in strijd gekomen. Elke overtreding der wet, elk onrechtvaardig vonnis was in strijd met zijn wezen. Als het bederf in den rechtvaardige, in Israël, niet werd gekeerd, dan zou de rechtvaardige ondergaan. Daarom verlangde men vurig naar opheffing van den druk, die den rechtvaardige had gedemoraliseerd, doch hij werd maar niet weggenomen. Men klaagde reeds zoo lang tot Jahwe, doch deze was als doof. Men stond voor het raadsel, hoe het mogelijk was, dat Jahwe de onderdrukking des rechtvaardigen, die toch het recht aan zijne zijde had (1 : 13), onbewogen kon aanzien.

Jahwe's antwoord geeft het middel aan de hand, waardoor de gedemoraliseerde rechtvaardige in het leven zal blijven. Dezelfde trouw aan de wet, die het volk tot den rechtvaardige maakte, zal voor den ondergang bewaren en tevens het herstel geven.

Hoe kan zoo'n beschouwing omtrent den rechtvaardige ontstaan? Het komt, doordat men uit de geschiedenis van Israël had geleerd. Men erkende, dat al het onheil over Israël was gekomen, omdat het van Jahwe was afgeweken. Men zag in de ellende onder de laatste koningen en in den druk der ballingschap de straf voor het niet wandelen in de wegen van Jahwe, vgl. Jes. 42 : 21 vv.; 48 : 18, 19; Klaagl. 1 : 8; 2 : 2, 5; 4 : 6, 13, enz..

Men had het oordeel aanvaard. En om nu Jahwe voor altijd gunstig te stemmen, wilde men hem dienen van ganscher harte. Met groote dankbaarheid nam men de Deuteronomische wetgeving aan. Daarin vond men een houvast voor zijn leven. Het volk, zich stellende onder deze wet, werd rechtvaardig.

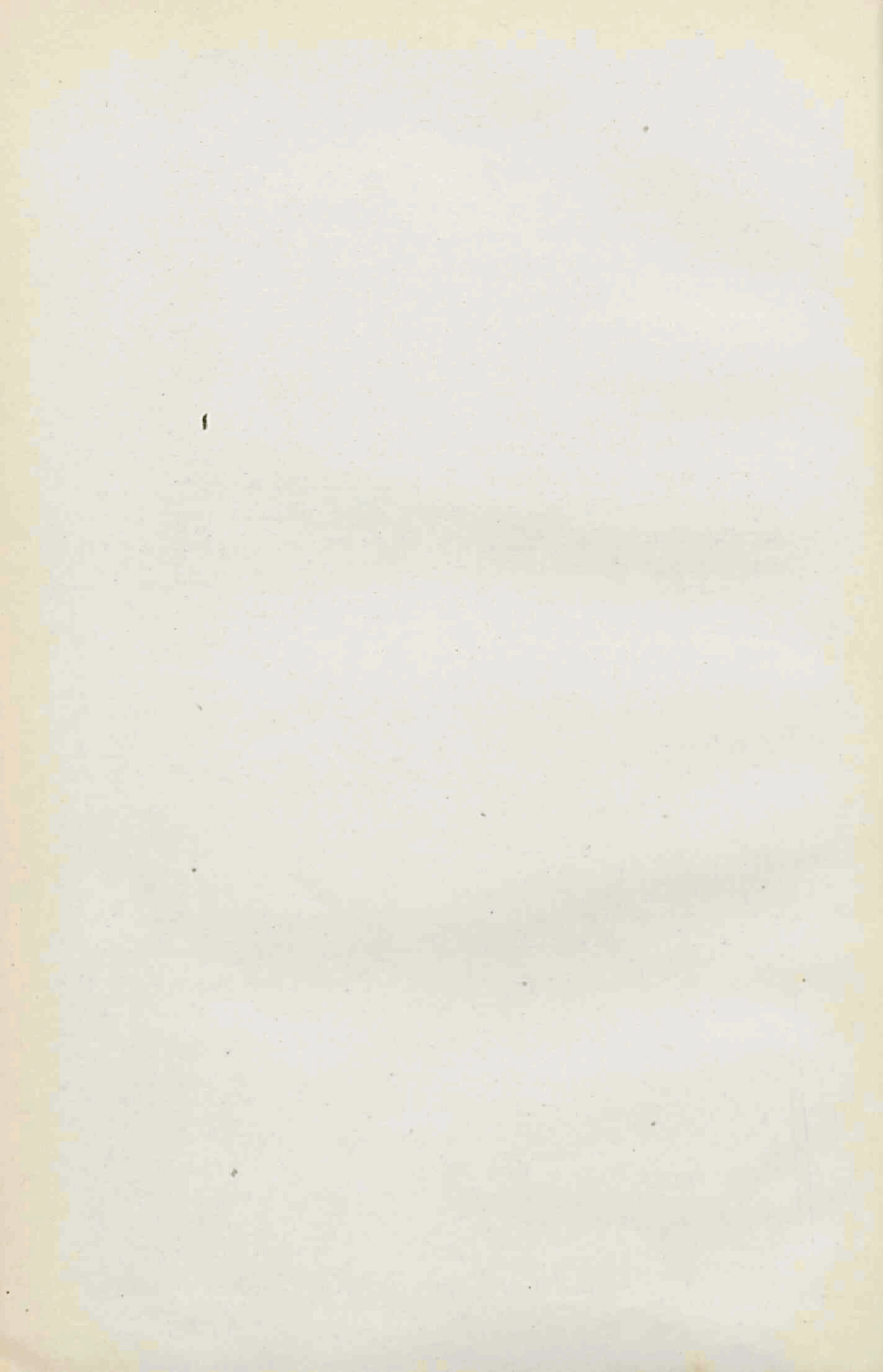
Tegenover den rechtvaardige staat de goddelooze, de Chaldeër, welke, verwekt door Jahwe, dezen niet eert, doch zichzelf als God beschouwt. Hij is de trotsche, de verwatene, die, door misbruik van macht, alle volken onderdrukt. Als zoodanig is hij een vijand van Jahwe, die geen trots en onderdrukking wil dulden. Den goddelooze zal het onrecht vergolden worden. Jahwe zal den Chaldeër vernietigen. Hij zal het winnen van het overmoedige Babel, dat door zijne vijandschap tegen den rechtvaardige, door zijne vreeselijke onderdrukking der volken, en door de aanbidding zijner eigen kracht type is geworden van de macht, die God en zijn rijk bestrijdt, vgl. Openb. 14 : 8; 16 : 19; 17 : 5 vv.; 18 : 2 vv..

C. HET GEBEDSLEVEN DES PROFETEN.

Ten laatste vestig ik de aandacht op het gebedsleven des profeten. De profeet treedt op voor den rechtvaardige en voor de onderdrukte volken. Het ongestraft blijven van den Chaldeër is hem een raadsel. Hij begrijpt Jahwe niet. Deze wil, dat zijn volk hem diene, maar de onderdrukking maakt het onmogelijk. Jahwe wil niet, dat er ergens geweld gedaan wordt en toch zuchten alle volken onder het juk van den Chaldeër. Jahwe is een God van recht, doch het onrecht zegeviert overal. Zou hij zijn volk vergeten hebben en de wereldregeering uit de handen gelegd hebben?

In den angst der ziel roept de profeet tot zijn God. Hij bidt, hij pleit, hij worstelt met Jahwe. De profeet is een bidder, doch als profeet onderscheidt hij zich van de gewone vromen, die Jahwe om hulp vragen, doordat hij pleit voor zijn volk en voor de onderdrukte heidenen. Omdat hij in de bres treedt voor het gansche volk, omdat de loop der wereldgeschiedenis voorwerp is zijner gedachten, is deze bidder een profeet.

Aan dezen vrome van gemoed, aan dezen man met het sijn ontwikkelde rechtsgevoel kan Jahwe zich openbaren; aan dezen dienaar, die voor alle onderdrukten opkomt, kan hij bekend maken zijne plannen met Israël en de wereld. Want wie uit de waarheid is, kan de waarheid verstaan. Voor dezen bidder bestaat de openbaring van Jahwe in diens antwoord op het gebed. De profeet had Jahwe gezocht, en deze had zich laten vinden.

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

Hab. 2:9—3:19 wordt door Stade, Kuenen en anderen te onrechte aan Habakuk ontzegd.

II.

Hab. 1:5—11 is ontleend aan een profetie uit het laatst der zevende eeuw vóór Christus.

III.

De profetie van Habakuk moet $\pm$ 550 vóór Christus geplaatst worden.

IV.

De stelling van P. Volz: „dass die Messiasidee dem Wesen des vorexilischen Prophetismus fremd ist“, (Die vorexilische Jahweprophetie und der Messias. 1897. S. 1.) is niet op goede gronden te verdedigen.

V.

De Gezalfde in Ps. 2 is de Israëlietische gemeente.

VI.

Voor de exegese van het Nieuwe Testament is kennis van het Arameesch noodzakelijk.

VII.

Het gevoelen van Wellhausen (vgl. Nachr. G. W. Gött. 1895. Phil. hist. Kl. S. 12) dat het in Luc. 4:26 aan *χίφα* ten grondslag liggende Arameesche woord *אַרְמִיתָא* moet veranderd worden in *אַרְמִיתָא*, de Syrische, dient verworpen te worden.

VIII.

Waarschijnlijk moet het in Matth. 7:6 aan *τὸ ἅγιον* ten grondslag liggende Arameesche woord *קֹדֶשׁ* veranderd worden in *קֶדֶשׁ*, ring.

IX.

In Matth. 28:19 is *εἰς τὸ ὄνομα* de vertaling van het Arameesche *לְשׁוֹם*, *לְשֵׁם*; *שׁוֹם* in de beteekenis van: titel, karakteristikum. *βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος* beteekent: door den doop doen behooren tot een kring van menschen, welke als karakteristikum, als korten inhoud hunner belijdenis hebben: „Vader, Zoon en Heilige Geest”.

X.

Julianus de Afvallige trachtte tegenover de christelijke kerk een heidensche kerk in het leven te roepen.

XI.

Wiclif is geen voorlooper der Hervorming.

XII.

De Hollandsche Zending tijdens de Republiek wordt veelal niet genoeg gewaardeerd.

XIII.

De verdeeling der zedekunde in philosophische en theologische is af te keuren.

XIV.

Wie godsdienst en zedelijkheid van elkander scheidt, doodt beide tegelijk.

XV.

In het Utilisme komt het begrip van plicht niet tot zijn recht.

VERBETERINGEN.

- Op blz. 17 r. 15 v. b. staat: תא; lees: אה.
Oo blz. 31 r. 9 v. b. staat: אש; lees: אשם.
Op blz. 32 r. 4 v. o. staat: vormd; lees: gevormd.
Op blz. 34 r. 14 v. o. staat: עלם; lees: עלם.
Op blz. 40 r. 1 v. b. staat: אִן; lees: אִן.
Op blz. 56 r. 16 v. b. staat: pilel; lees: piël;
r. 9 v. o. staat: angt; lees: angst;
r. 2 v. o. staat: beteekert; lees: beteekent.
Op blz. 57 r. 5 v. b. staat: derbalve; lees: derhalve.
Op blz. 66 r. 3 v. o. staat: Deriyate; lees: Derivate.
Andere fouten verbeterde de lêzer.
-

27 OCT 1933

